

ISSN 3041-1971 (Print)
ISSN 3041-198X (Online)

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

ПРОБЛЕМИ ПРАВООХОРОННОЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

№ 1 • 2024

Київ • 2024

ПРОБЛЕМИ ПРАВООХОРОННОЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Засновник

КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Видається з вересня 2024 року. Періодичність видання 2 рази на рік (березень, вересень).
Журнал внесено до Реєстру суб'єктів у сфері медіа (Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2403 від 25.07.2024), ідентифікатор медіа – R30-05402.

*Рекомендовано до друку та розміщення в мережі «Інтернет» вченою радою КІ НГУ,
протокол № 1 від 30.08.2024 р.*

Проблеми правоохоронної та освітньої діяльності. Київ: КІ НГУ, 2024. № 1. 68 с.

Концепція журналу «Проблеми правоохоронної та освітньої діяльності» передбачає відображення наукових та практичних досягнень за такими напрямками:

*Військова педагогіка, порівняльна педагогіка, професійна педагогіка;
Методика навчання і виховання у закладах вищої освіти (вищих військових навчальних закладах, закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання);
Інноваційні технології навчання;
Використання інструментів ШІ в освітньому процесі для підготовки персоналу складових сил безпеки і оборони;
Методи, методики та технології правоохоронної діяльності;
Системний підхід до вирішення завдань із забезпечення публічної безпеки і порядку;
Теорія і практика правоохоронної діяльності складових сил безпеки і оборони;
Створення стратегій розвитку у сфері правоохоронної діяльності, публічної безпеки і порядку;
Розроблення і впровадження організаційно-правових заходів підвищення ефективності правоохоронної діяльності;
Досвід зарубіжних країн у забезпеченні правоохоронної діяльності.*

У галузях знань:

*01 «Освіта/Педагогіка» (спеціальність 011 – Освітні, педагогічні науки);
26 «Цивільна безпека» (спеціальність 262 – Правоохоронна діяльність).*

Журнал «Проблеми правоохоронної та освітньої діяльності» є рецензованим виданням, що підтримує політику відкритого доступу до наукових публікацій. Електронні копії видання зберігаються у базі даних «Наукова періодика України» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Думка редакційної колегії може не збігатися з поглядами авторів матеріалів. За достовірність фактів, цитат, власних назв, посилань на використані джерела та інших відомостей відповідають автори наукових статей. При цитуванні посилання на журнал «Проблеми правоохоронної та освітньої діяльності» є обов'язковим.

Відповідальний за випуск О. О. Титаренко. Редактор А. В. Пугач

Підписано до друку 30.09.2024.

Формат 60х90/8. Папір офсет. Умовн. друк. арк. 8,5.

Наклад 50 прим.

Засновник і видавець: Київський інститут Національної гвардії України.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції. Серія ДК № 7696 від 8.11.2022 р.

Контакти редакції: вул. Оборони Києва 7, м. Київ, 03179, Україна.
E-mail: law-education@ukr.net. Вебсайт видання: law-education.kyiv.ua

© Київський інститут Національної гвардії України, 2024

Голова редакційної колегії

ТИТАРЕНКО Олексій Олексійович – доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з підготовки військ Київського інституту Національної гвардії України (Україна);

Відповідальний секретар

ПУГАЧ Анжеліна Володимирівна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з підготовки військ Київського інституту Національної гвардії України (Україна).

В галузі знань 26 «Цивільна безпека» (спеціальність 262 – Правоохоронна діяльність):

МОВЧАН Анатолій Васильович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Львівського державного університету внутрішніх справ (Україна);

ТИТАРЕНКО Олексій Олексійович – доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з підготовки військ Київського інституту Національної гвардії України (Україна);

КОМИССАРОВ Микола Леонідович – кандидат юридичних наук, доцент, начальник науково-організаційного відділу Київського інституту Національної гвардії України (Україна);

ДАНИЛЕВСЬКА Юлія Олександрівна – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, завідувач докторантури Донецького державного університету внутрішніх справ (Україна);

КОМИССАРОВА Наталя Олександрівна – кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри державної безпеки факультету забезпечення державної безпеки Київського інституту Національної гвардії України (Україна);

ДАНИЛЕВСЬКИЙ Андрій Олександрович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри бойового та логістичного забезпечення факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України (Україна);

КОВАЛЬОВА Тетяна Іванівна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри державної безпеки факультету забезпечення державної безпеки Київського інституту Національної гвардії України (Україна);

ПОЛУНІНА Лілія Валентинівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правового забезпечення діяльності Національної гвардії України факультету забезпечення державної безпеки Київського інституту Національної гвардії України (Україна).

Head of the Editorial Board

TYTARENKO Oleksii – Doctor of Law, Associate Professor, Senior Researcher of the Research Laboratory for Troop Training of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine (Ukraine);

Executive Secretary of the Editorial Board

PUHACH Anzhelina – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher of the Research Laboratory for Troop Training of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine (Ukraine).

In the field of knowledge 26 «Civil security» (specialty 262 – Law enforcement activities):

MOVCHAN Anatolii – Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Operational and Investigative Activities of the Lviv State University of Internal Affairs (Ukraine);

TYTARENKO Oleksii – Doctor of Law, Associate Professor, Senior Researcher of the Research Laboratory for Troops Training of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine (Ukraine);

KOMISSAROV Mykola – Candidate of Law, Associate Professor, Head of Scientific and Organizational Department of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine (Ukraine);

DANYLEVSKA Yuliia – Candidate of Law, Senior Researcher, Head of Doctoral Studies at Donetsk State University of Internal Affairs (Ukraine);

KOMISSAROVA Natalia – Candidate of Law, Associate Professor, Head of the Department of State Security of the Faculty of State Security of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine (Ukraine);

DANYLEVSKYI Andrii – Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Combat and Logistic Support of the Faculty of Service and Combat Activities of the National Guard of Ukraine of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine (Ukraine);

KOVALOVA Tetiana – Candidate of Law, Senior Lecturer at the Department of State Security of the Faculty of State Security of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine (Ukraine);

POLUNINA Liliia – Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Legal Support for the Activities of the National Guard of Ukraine of the Faculty of State Security of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine (Ukraine).

• РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ •

В галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка»

(спеціальність 011 – Освітні, педагогічні науки):

КТІТОРОВ Максим Олександрович – кандидат юридичних наук, заступник начальника Київського інституту Національної гвардії України з наукової роботи (Україна);

БЕРЕЗОВА Людмила Василівна – кандидат психологічних наук, доцент, науковий співробітник Університету Вінчестера (Велика Британія);

ОТИЧ Олена Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу взаємодії вищої освіти та ринку праці Інституту вищої освіти НАПН України (Україна);

ПЛАКСІН Андрій Анатолійович – кандидат педагогічних наук, заступник начальника факультету з навчальної та наукової роботи – начальник навчальної частини факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України (Україна);

ТРОЦЬКИЙ Руслан Сергійович – кандидат педагогічних наук, начальник кафедри управління підрозділами Національної гвардії України факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України Київського інституту Національної гвардії України (Україна);

МУДРА Світлана В'ячеславівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри мовної підготовки Київського інституту Національної гвардії України (Україна);

МЕДВІДЬ Юлія Іванівна – кандидат педагогічних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник науково-організаційного відділу Національної академії Національної гвардії України (Україна);

ПУГАЧ Анжеліна Володимирівна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з підготовки військ Київського інституту Національної гвардії України (Україна).

• EDITORIAL BOARD •

In the field of knowledge 01 «Education/Pedagogy»

(specialty 011 – Educational, pedagogical sciences):

KTITOROV Maksym – Candidate of Law, Deputy Head of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine for Scientific Work (Ukraine);

BEREZOVA Liudmyla – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Researcher at the University of Winchester (UK);

OTYCH Olena – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chief Researcher of the Institute of Higher Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Ukraine);

PLAKSIN Andrii – Candidate of Pedagogical Sciences, Deputy Head of the Faculty of Service and Combat Activities of the National Guard of Ukraine for Educational and Scientific Work – Head of the Educational Unit of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine (Ukraine);

TROTSKYI Ruslan – Candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Management of the National Guard of Ukraine of the Faculty of Service and Combat Activities of the National Guard of Ukraine of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine (Ukraine);

MUDRA Svitlana – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Language Training of the Kiev Institute of the National Guard of Ukraine (Ukraine);

MEDVID Yuliia – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Senior Researcher of the Scientific and Organizational Department of the National Academy of the National Guard of Ukraine (Ukraine);

PUHACH Anzhelina – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher of the Research Laboratory for Troop Training of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine (Ukraine).

Правоохоронна діяльність

КОБЗАР Олександр

Поняття та ознаки правопорядку:
теоретико-правовий аналіз

ГРАДЕЦЬКИЙ Андрій, ДАНИЛЕВСЬКИЙ Андрій, ТОЛСТОНОСОВ Дмитрій

Особливості кримінальної відповідальності
за військові кримінальні правопорушення,
вчинені в період воєнного стану

ДРУЧЕК Олена, ВОЛУЙКО Олексій

Правоохоронна діяльність та діяльність
щодо забезпечення національної безпеки:
кореляція понять та змісту

АБРАМОВ Сергій, СИНИЦІНА Юлія

Актуальні питання та перспективи розвитку
сучасних цифрових технологій в роботі
служби «102 (112)»

Освітня діяльність

КТІТОРОВ Максим, ПУГАЧ Анжеліна

Формування лідерської компетентності
майбутніх офіцерів НГУ в контексті
нової парадигми військової освіти

КІЗЯН Руслан, ПЛАКСІН Андрій

Дидактична культура викладача
вищого військового навчального закладу:
структура та характеристики

ХАЦАЮК Олександр, САМСОНОВ Юрій

Апробація організаційно-педагогічних умов
формування готовності майбутніх інструкторів
з вогневої підготовки до професійної
діяльності із акцентованим використанням
засобів спеціальної фізичної підготовки

КОБА Олександр, КОБА Марія

Формування командирських якостей
у здобувачів вищої освіти вищих військових
навчальних закладів:
психолого-педагогічні аспекти

Law enforcement activity

6

KOBZAR Oleksandr

Concepts and signs of legal order:
theoretical and legal analysis

12

HRADETSKYI Andrii, DANYLEVSKYI Andrii, TOLSTONOSOV Dymytrii

Features of criminal responsibility for military
criminal offenses committed during the period
of martial state

20

DRUCHEK Olena, VOLUYKO Oleksiy

Law enforcement activities and activities
regarding ensuring national security:
correlation of concepts and content

29

ABRAMOV Sergey, SYNYTSINA Yuliia

Current issues and development prospects
of modern digital technologies in the work
of the «102 (112)» service

Educational activity

37

KTITOROV Maksym, PUHACH Anzhelina

Formation of leadership competence of future
NGU officers in the context of the new paradigm
of military education

46

KIZYAN Ruslan, PLAKSIN Andrii

Didactic culture of a teacher
of a higher military educational institution:
structure and characteristics

53

KHATSAIUK Oleksandr, SAMSONOV Yurii

Approval of organizational and pedagogical
conditions for the formation of the readiness of
future fire training instructors for professional
activities with the emphasized use of special
physical training tools

62

KOBA Alexander, KOBA Maria

Formation of command qualities
in higher education students
of higher military educational institutions:
psychological and pedagogical aspects

ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ

DOI 10.59226/3041-1971.1.2024.6-11

УДК 342.1

КОБЗАР Олександр Федорович

доктор юридичних наук, професор,
начальник факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України

ORCID ID 0000-0002-5422-235X

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРАВОПОРЯДКУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

У статті проаналізовано зміст поняття й основні ознаки, що характеризують правопорядок як суспільно-політичне та правове явище. Проаналізовано основні тенденції та погляди вчених щодо визначення сутності правопорядку.

Установлено, що правопорядок варто розглядати як урегульований стан публічних суспільних відносин, що забезпечують належне функціонування держави, її структур, громадських формувань і громадян. При цьому наголошено, що, враховуючи плюралізм думок провідних науковців, розмежування понять «правапорядок», «громадський порядок», «громадська безпека» має важливе теоретичне та правозастосовне значення. Водночас правовий режим воєнного стану в Україні нині суттєво трансформує підходи до визначення сутності правопорядку, а в районах проведення бойових дій – особливо.

На підставі аналізу наукових позицій дослідників, нормативно-правового підґрунтя та інших емпіричних елементів, вивчених у межах предмета та об'єкта дослідження, обґрунтовано позицію автора щодо ознак, які характеризують правопорядок. Водночас актуалізовано забезпечення правопорядку в районах проведення бойових дій.

Ключові слова: правопорядок; воєнний стан; правоохоронні органи; правоохоронна діяльність.

Постановка проблеми. В умовах стабільного правопорядку ефективно функціонує економіка, досягається гармонія в діях законодавчої, виконавчої та судової влади, активно здійснюється діяльність різних громадських і приватних організацій, гарантується вільний розвиток людини, задоволення її духовних і матеріальних потреб. Тому громадянське суспільство об'єктивно відчуває потребу в упорядкованості його функціонування за допомогою соціальних (у тому числі правових) норм, оскільки протистоїть безлад-

ності, безсистемності, формує соціальні норми, спрямовані на зміцнення соціального і правового порядку.

Поняття «правапорядок» досить часто використовується в законодавчих та інших нормативно-правових актах, однак його тлумачення офіційно не передбачено. Водночас в юридичній науці відсутнє уніфіковане визначення поняття «правапорядку». Визначення змісту, сутності, ознак правопорядку часто ставало наріжним каменем дослідження багатьох науковців. Звернімо нашу увагу лише на деякі підходи.

Аналіз актуальних наукових досліджень і публікацій. Відповідна тематика неодноразово ставала предметом наукових пошуків багатьох авторитетних дослідників не лише в галузі права, а й військової науки. Цю проблематику порушували: О. Бандурка, О. Батюк, С. Белай, А. Берlach, О. Беспалова, П. Богущький, С. Гусаров, Р. Калюжний, О. Комісаров, М. Корнієнко, С. Кузнiченко, А. Подоляка, А. Солонар, О. Шмаков, Х. Ярмaкi, О. Ярмиш та iншi. Водночас фундаментальнi змiни, що визначають змiст та ознаки правопорядку, зокрема й iз урахуванням змiн, унесених пiд час дiї правового режиму воєнного стану, та висока суспiльна потреба зумовлюють необхiднiсть додаткового опрацювання порушених в актуальностi питань.

Метою статтi є теоретико-правова характеристика поняття та ознак правопорядку. Мета своєю чергою потребує розв'язання таких дослідницьких завдань, як: 1) характеристика поняття та змісту правопорядку як суспільно-політичного та правового явища; 2) опрацювання питання, пов'язаного зі впливом правового режиму воєнного стану в Україні на здійснення відповідних повноважень правоохоронними органами щодо забезпечення правопорядку; 3) напрацювання шляхів імовірної оптимізації функціонування відповідного інституту в загальноправовому розумінні.

Виклад основного матеріалу. У довідковій літературі правопорядок розуміють як стан упорядкованості суспільних відносин, заснований на праві і законності. Це кінцевий результат реалізації правових вимог і розпоряджень, результат дотримання, виконання правових норм, тобто законності. Саме правопорядок є ланцюгом правового регулювання, саме для його досягнення видаються закони й інші нормативно-правові акти, здійснюється вдосконалювання законодавства, приймаються заходи для зміцнення законності [1, с. 578].

Правопорядок має яскраво виражену соціально-правову природу, яка визначається свідомою волевою діяльністю людини, що набуває за допомогою регулюючого впливу юридичних норм, актів застосування права, інших спеціально-юридичних засобів рис впорядкованості та характеризується правомірною поведінкою учасників суспільних відносин. Важливо, що юридичні норми та інші регулятори поведінки особи самі по собі не забезпечують наявності правопорядку у суспільстві. Виключно належне використання особами своїх суб'єктивних

прав, виконання юридичних обов'язків, а також свідоме дотримання заборон, що передбачені нормативними приписами, будуть ефективно впливати на стан правопорядку в суспільстві.

Поділяємо переконання К. Поповича про те, що правопорядок як юридична категорія має складний і багатоаспектний характер. *По-перше*, він відображає стан упорядкованості суспільних правовідносин, що виникають і змінюються в процесі діяльності всіх суб'єктів права, яка своєю чергою виражається через правомірну поведінку учасників відповідних відносин. *По-друге*, правопорядок закладений та функціонує на засадах дотримання правових приписів і стандартів, що безперечно розробляються державою з урахуванням принципу верховенства права. Діяльність держави у галузі правотворчості та виконанні функції із забезпечення, охорони та захисту правопорядку впливає на процес його формування. *По-третє*, саме правопорядок відображає стан законності в державі, тобто є результатом законності в дії. *По-четверте*, правопорядок як мета правового регулювання держави існує лише за умов налагодженої системи відносин між суспільством і державою у сфері правового регулювання; виражається через стабільність правової системи. І, нарешті, *останнє* – людина як основний суб'єкт, від якого залежить рівень досягнення правопорядку, повинна раціонально усвідомлювати свої дії та відповідальність за них у процесі взаємодії з іншими суб'єктами суспільних відносин. Певний етап досягнення правопорядку відображає рівень розвитку правового життя суспільства [2, с. 20].

Аналіз правопорядку зумовлює необхідність його визначення як системного утворення, що характеризується наявністю взаємодіючих елементів, які мають своєрідні властивості, співвідносяться між собою на основі статичної та динамічної упорядкованості. Елементи правопорядку характеризуються відносною залежністю, автономністю, підсистемністю. Наявність структури характеризує правопорядок як якісно цілісну категорію, що має зовнішні зв'язки, які забезпечують взаємодію з навколишнім середовищем, та внутрішні зв'язки, що забезпечують взаємодію структурних елементів правопорядку. Їх упорядкованість має юридичні характеристики, засновується на нормативності та притаманна всім елементам правопорядку. Елементами структури правопорядку є: 1) правова структура суспільства; 2) правові відносини та зв'язки; 3) атрибутивні елементи правопорядку тощо [3, с. 39; 4, с. 77].

Проте найважливішим елементом структури правопорядку, що визначає його зміст, є правомірна поведінка суб'єктів суспільних відносин. Зміст правопорядку – це система ознак, властивостей, процесів, інших елементів (правових і неправових), що спрямовані на встановлення і підтримку правомірної поведінки суб'єктів суспільних відносин. Виокремлюють формальний та матеріальний зміст правопорядку. Матеріальний зміст правопорядку розуміють як систему юридичних (правових), політичних, економічних, соціальних, морально-духовних суспільних відносин у громадянському суспільстві, які підтримуються правомірною поведінкою суб'єктів цих відносин. Юридичним змістом правопорядку є система реалізованої правосуб'єктності (реалізація прав, виконання обов'язків і можливість нести юридичну відповідальність) громадян, що є результатом утвердження законності, регулювання суспільних відносин, правомірної поведінки суб'єктів правовідносин, здійсненням за допомогою правових засобів затверджених державою.

Як і будь-яке юридичне явище, правопорядок має свої характерні ознаки. Погоджуємося з дослідницею О. Безпалою, яка виокремлює такі основні ознаки правопорядку: 1) розміщення їх у правових нормах у процесі правотворчості; 2) спирається на принцип верховенства права та законності; 3) встановлення їх в результаті реалізації правових норм; 4) створення сприятливих умов для використання суб'єктивних прав; 5) передбачення своєчасного та повного виконання всіма суб'єктами юридичних обов'язків; 6) потреба у невідворотності юридичної відповідальності; 7) встановлення суворої громадської дисципліни; 8) передбачення чіткої та ефективної роботи всіх державних і приватних органів та служб; 9) створення умов для організованості громадянського суспільства та сприятливого режиму індивідуальної свободи; 10) забезпечення всіма державними заходами. Крім того, вчена акцентує увагу на тому, що для ефективного забезпечення правопорядку необхідно підвищувати не лише соціально-економічний рівень життя населення, а й удосконалювати роботу правоохоронних органів [5, с. 234].

Проаналізувавши основні чинники, різні підходи та погляди науковців, які розкривають сутність та зміст правопорядку, вважаємо за необхідне підтримати позицію О. Назаренко і Н. Харченко, які правопорядком вважають такий стан регулювання суспільних відносин, за якого всі суб'єкти цих пра-

вовідносин (держава, суспільство, громадське об'єднання, індивід тощо) реалізують встановлені норми права шляхом дотримання, виконання, використання і застосування, без порушення приписів законів держави та інших нормативно-правових актів. Зміст правопорядку дослідники визначають як систему ознак, властивостей, процесів, інших елементів (правових і неправових), що спрямовані на встановлення і підтримку правомірної поведінки суб'єктів суспільних відносин [6, с. 137].

Основними ознаками правопорядку можна визначити такі: він закладається в правових нормах у процесі правотворчості; спирається на принцип верховенства права і панування закону в сфері правовідносин; встановлюється в результаті реалізації правових норм; створює сприятливі умови для використання суб'єктивних прав; передбачає своєчасне і повне виконання всіма суб'єктами юридичних обов'язків; вимагає невідворотності юридичної відповідальності тих, хто вчинив правопорушення; встановлює сувору суспільну дисципліну; передбачає чітку та ефективну роботу всіх державних і приватних юридичних органів і служб, передусім правосуддя; забезпечує умови для організованості громадянського суспільства і режим сприяння для індивідуальної свободи; гарантується всіма державними засобами, зокрема примусом.

Отже, поняття «правапорядок» варто розглядати як урегульований стан публічних суспільних відносин, що забезпечують належне функціонування держави, її структур, громадських формувань і громадян. При цьому розмежування понять «*правапорядок*», «*громадський порядок*», «*громадська безпека*» має важливе теоретичне та правозастосовне значення. Таке саме значення має й розмежування на поняття в широкому і вузькому розумінні терміну «правапорядок». *По-перше*, визнання тієї обставини, що правапорядок у вузькому його розумінні – це система зв'язків і відносин, урегульованих нормами права, що забезпечують життя, здоров'я, гідність, майнові права громадян, належне функціонування громадянського суспільства і державних інституцій, а *по-друге*, це розмежування дозволить законодавцю сповна використовувати силу правових норм (заборон і дозволів) для чіткого визначення прав громадян, реалізація яких залежить від стану правапорядку.

З огляду на це, окремо варто розглядати питання забезпечення правапорядку в районі проведення бойових дій, а також сутність та зміст двох важливих

понять – «військовий правопорядок» та «район проведення бойових дій».

Отже, на думку М. І. Хавронюка, «встановлений порядок несення та проходження військової служби (військовий правопорядок) – це сукупність таких, що постають у процесі життя і бойової діяльності військ, суспільних відносин, закріплених у законах, військових статутах, положеннях про проходження служби різними категоріями військовослужбовців та інших актах законодавства» [7, с. 80].

Варто погодитися з думкою П. П. Богуцького, що військовий правопорядок виділяється в системі загального правопорядку такими ознаками. По-перше, військові злочини є не лише порушенням норм військового права, адже посягають на порядок несення військової служби, а й створюють передумови для посягання на суспільні відносини у сфері захисту держави, її суверенітету і територіальної цілісності. По-друге, військовий правопорядок є складником військової безпеки суспільства і його демократичних інститутів. По-третє, порушення положень військового права спрямовано на ту частину «публічного устрою суспільства, яка зосереджує виключно силові механізми, закладені в основу військової організації держави» [8, с. 119–120].

Військовий правопорядок виокремлюється в структурі правопорядку передусім завдяки суб'єктному складнику. Однак схожість суспільного і військового правопорядку виявляється наявністю їх спільних сутнісних ознак. Основними функціями військового правопорядку найчастіше називають: а) зміцнення, стабілізацію й упорядкування системи правових відносин у військовій сфері; б) забезпечення дієвості взаємозв'язків між суб'єктами правовідносин, пов'язаних із реалізацією відносин військової служби; в) зміцнення військової дисципліни та законності; г) протиставлення правовому нігілізму, свавілля і беззаконню [9, с. 263].

Визначення сутності і змісту поняття «район проведення бойових дій», у цьому випадку, законодавець частково врегулював. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про оборону України», бойовими діями визначається форма застосування з'єднань, військових частин, підрозділів (інших сил і засобів) Збройних Сил України, інших складових сил оборони, а також поліції особливого призначення Національної поліції України для вирішення бойових (спеціальних) завдань в операціях або самостійно під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації

(нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння). Воєнними діями визначено організоване застосування сил оборони та сил безпеки для виконання завдань з оборони України. А район воєнних (бойових) дій – визначена рішенням Головнокомандувача Збройних Сил України частина сухопутної території України, повітряного або/та водного простору, на якій впродовж певного часу ведуться або/та можуть вестися воєнні (бойові) дії.

Отже, законодавець фактично делегував повноваження щодо безпосереднього визначення району проведення бойових дій Головнокомандувачу ЗС України, який своїми наказами затверджує визначені райони.

Крім цього, міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України наказом від 22.12.2022 р. № 309 «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією» уточнює та деталізує території, на яких ведуться бойові дії. Зокрема, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 06 грудня 2022 року № 1364 «Деякі питання формування переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією», міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України затвердило Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, поняття «правопорядок» варто розглядати як урегульований стан публічних суспільних відносин, що забезпечують належне функціонування держави, її структур, громадських формувань і громадян. При цьому розмежування понять «правопорядок», «громадський порядок», «громадська безпека» має важливе теоретичне та правозастосовне значення. Таке саме значення має й розмежування на поняття в широкому і вузькому розумінні терміну «правопорядок» – по-перше, визнання тієї обставини, що правопорядок у вузькому його розумінні – це система зв'язків і відносин, урегульованих нормами права, що забезпечують життя, здоров'я, гідність, майнові права громадян, належне функціонування громадянського суспільства і державних інституцій, а по-друге, це розмежування дозволить законодавцю сповна використовувати силу правових норм (заборон і дозволів) для чіткого визначення прав громадян, реалізація яких залежить від стану правопорядку.

На підставі аналізу наукових позицій дослідників, нормативно-правового підґрунтя та інших емпіричних елементів, вивчених у межах предмета та об'єкта дослідження, доводиться позиція про необхідність ґрунтовного аналізу особливостей забезпечення правопорядку в районах проведення бойових дій та на деокупованих територіях України. Особливого значення набуває визначення сутності, змісту та ознак військового правопорядку. Однак ця проблема потребує більш детального дослідження, зокрема, і в контексті подальшого встановлення і забезпечення правопорядку на зазначених територіях, формуваннями, які входять до складу сил безпеки і оборони України.

Перспектива подальших наукових пошуків полягає в необхідності проведення ґрунтовних досліджень питання забезпечення правопорядку в районах проведення бойових дій та на деокупованих територіях України.

Список використаних джерел

1. Велика українська юридична енциклопедія [Текст]: у 20 т. / [редкол. вид.: Тацій В. Я. та ін.]; Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2016. Т. 3: Загальна теорія права / [редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін.]. 2017. 951 с.
2. Попович К. Б. Теоретико-правовий аспект сучасного значення правопорядку. *Науковий вісник Ужгородського університету. (Серія «Право»)*. 2012. № 18. С. 20–22.
3. Кирилюк Т. Ю. Правопорядок у суспільстві як результат правомірної поведінки. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 39–44.
4. Крижановська О. В. Співвідношення функцій та елементів інфраструктури правопорядку за сучасних умов формування правового суспільства. *Право і суспільство*. 2020. № 2. С. 75–83.
5. Безпалова О. І. Особливості та проблеми забезпечення правопорядку в сучасних демократичних країнах. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2006. № 1. С. 232–239.
6. Назаренко О., Харченко Н. Правопорядок як мета і результат правового регулювання в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С. 130–140. doi: 10.33270/01232502.130.
7. Військові злочини: комент. законодавства / М. І. Хавронюк, С. І. Дячук, М. І. Мельник; відп.

ред.: М. Д. Дрига, В. І. Кравченко. Київ, 2003. 272 с.

8. Богуцький П. П., Скуріхін С. М. Основи військового права України: курс лекцій. 2-ге вид., переробл. та доп. Одеса: Фенікс, 2011. 343 с.

9. Дручек О. В., Волуйко О. М. Військова дисципліна та військовий правопорядок: кореляція понять. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №7. С. 261–265.

References

1. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia [Tekst] : u 20 t. [Great Ukrainian legal encyclopedia] / [redkol. vyd.: Tatsii V. Ya. ta in.] ; Nats. akad. prav. nauk Ukrainy, In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv : Pravo, 2016. T. 3 : Zahalna teoriia prava / [redkol.: O. V. Petryshyn (holova) ta in.]. 2017. 951 s. [in Ukrainian].
2. Popovych, K. B. (2012). Teoretyko-pravovyi aspekt suchasnoho znachennia pravoporiadku [Theoretical and legal aspect of the modern meaning of law and order]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. (Seriiia «Pravo»)*. № 18. S. 20–22. [in Ukrainian]
3. Kyriliuk, T. Yu. (2009). Pravoporiadok u suspilstvi yak rezultat pravomirnoi povedinky [Law and order in society as a result of lawful behavior]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 1. S. 39–44. [in Ukrainian].
4. Kryzhanovska, O. V. (2020). Spivvidnoshennia funktsii ta elementiv infrastruktury pravoporiadku za suchasnykh umov formuvannia pravovoho suspilstva [Correlation of functions and elements of the legal order infrastructure under modern conditions of the formation of a legal society.]. *Pravo i suspilstvo*. № 2. S. 75–83. [in Ukrainian].
5. Bezpalova, O. I. (2006). Osoblyvosti ta problemy zabezpechennia pravoporiadku v suchasnykh demokratychnykh krainakh [Peculiarities and problems of ensuring law and order in modern democratic countries]. *Visnyk Luhanskoho derzhanoho universytetu vnutrishnikh sprav*. № 1. S. 232–239. [in Ukrainian].
6. Nazarenko, O., Kharchenko, N. (2023). Pravoporiadok yak meta i rezultat pravovoho rehuliuвання v umovakh voiennoho stanu [Law and order as the goal and result of legal regulation in the conditions of martial law]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava*. № 1 (25). S. 130–140. doi: 10.33270/01232502.130. [in Ukrainian].
7. Viiskovi zlochyny: koment. zakonodavstva [War crimes: comment. legislation] / M. I. Khavroniuk,

S. I. Diachuk, M. I. Melnyk; vidp. red.: M. D. Dryha, V. I. Kravchenko. Kyiv, 2003. 272 s.

8. Bohutskyi, P. P., Skurikhin, S. M. (2011). *Osnovy viiskovoho prava Ukrainy: kurs lektzii*. 2-he vyd., pere-robl. ta dop. [Basics of military law of Ukraine]. Odesa: Feniks, 343 s. [in Ukrainian].

9. Druchek, O. V., Voluiko, O. M., Viiskova (2023). *Viiskovy dystsyplina ta viiskovy pravoporiadok: kore-liatsiia poniat*. [Military discipline and military law and order: correlation of concept]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*. № 7. S. 261–265. [in Ukrainian].

Kobzar Oleksandr

Doctor of Law Sciences, Professor,
Head of the Faculty
of State Security of the Kyiv Institute
of the National Guard of Ukraine

CONCEPTS AND SIGNS OF LEGAL ORDER: THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS

The article analyzes the content of the concept and the main features that characterize legal order as a socio-political and legal phenomenon. The main trends and views of scientists and scholars regarding the definition of the essence of the legal order are characterized.

It was established that legal order should be considered as a settled state of public social relations that ensure the proper functioning of the state, its structures, public formations and citizens. At the same time, taking into account the pluralism of the opinions of leading scientists, the distinction between the concepts of « legal order», «public order», and «public safety» has an important theoretical and law enforcement significance. At the same time, the legal regime of martial law in Ukraine is currently significantly transforming approaches to determining the essence of legal order, especially in the areas where hostilities are conducted.

Based on the analysis of scientific positions of researchers, regulatory and legal background and other empirical elements studied within the scope of the subject and object of research, the author's position regarding the features characterizing the legal order. At the same time, a prominent place is given to ensuring legal order in the areas where hostilities are conducted.

The perspective of further scientific research is the need to conduct thorough research on the maintenance of legal order in the areas of hostilities and in the de-occupied territories of Ukraine.

Keywords: legal order; martial law; law enforcement agencies; law enforcement activity.

УДК 343.3/.7

ГРАДЕЦЬКИЙ Андрій Вікторович

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри бойового та логістичного забезпечення
факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України
Київського інституту Національної гвардії України

ORCID ID 0000-0002-1039-4635

ДАНИЛЕВСЬКИЙ Андрій Олександрович

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри бойового та логістичного забезпечення
факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України
Київського інституту Національної гвардії України

ORCID ID 0000-0002-9315-9381

ТОЛСТОНОСОВ Дмитрій Юрійович

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри бойового та логістичного забезпечення
факультету службово-бойової діяльності Національної гвардії України
Київського інституту Національної гвардії України

ORCID ID 0000-0001-5181-7668

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВІЙСЬКОВІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

На підставі аналізу чинного законодавства, наукової літератури досліджено особливості кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення, вчинені в період воєнного стану. Це дало можливість сформулювати пропозиції змін до чинного законодавства. Визначено, що відсутність системного підходу у питанні використання такої кваліфікуючої ознаки як вчинення діяння в умовах воєнного стану призвело до порушення принципу справедливості, дисбалансу систему заходів кримінально-правового впливу на вчинення кримінальних правопорушень.

Ключові слова: військові кримінальні правопорушення; воєнний стан; кримінальна відповідальність.

Постановка проблеми. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку військової служби (військові кримінальні правопорушення) завжди посідали особливе місце в системі Особливої частини КК України. Хоча за ознаками об'єктивної сторони вони подібні до загальнокримінальних правопорушень, специфіка їх суб'єкта обумовлює особливий підхід законодавця до розташування таких кримінально-правових норм та побудову санкцій. Особливої актуальності питання військових кримінальних правопорушень набувають за особливих об'єктивних умов, в тому числі в період воєнного стану. Також необхідно усвідомлювати, що систематичні та численні випадки вчинення кримінальних правопорушень військовослужбовцями можуть призвести до глобальніших наслідків. З огляду на специфіку діяльності Збройних Сил України, Служби безпеки України та інших військових формувань та враховуючи той факт, що саме цими органами гарантується державний лад, територіальна цілісність та безпека всієї держави, стає очевидним, що військові кримінальні правопорушення тягнуть за собою ризик втрати достатнього рівня обороноздатності, що в контексті сучасної російсько-української війни означає втрату можливості зберігати мир та державність [1, с. 580]. Саме тому дослідження особливостей кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення в умовах воєнного стану набувають нагального характеру.

Аналіз актуальних наукових досліджень і публікацій. До проблем кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення повсякчас звертаються науковці. Предметом комплексного дослідження зазначені кримінальні правопорушення є у працях М. Карпенка [2] та С. Харитонova [3]. Теоретичні аспекти та проблеми практичного застосування військових кримінальних правопорушень розглядає у своєму дослідженні О. Ободовський [4]. У зазначених працях детально проаналізовано об'єктивні та суб'єктивні ознаки відповідних кримінальних правопорушень, особливості кваліфікації та покарання, передбаченого за їх учинення. Проте повномасштабне вторгнення російської федерації та введення на території України воєнного стану, постійні зміни у кримінальному законодавстві обумовлюють необхідність подальших досліджень у цій сфері. Достатньо зазначити, що з початку повномасштабного вторгнення у розділ XIX Особливої частини КК України п'ять разів вносилися зміни. Окремі із зазначених

кримінально-правових новел стали предметом дослідження Р. Мовчана [5]. Проте деякі питання, пов'язані з особливостями кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення в період воєнного стану, залишилися поза увагою дослідників.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою нашої розвідки є аналіз особливостей кримінальної відповідальності за військові кримінальні правопорушення, вчинені в період воєнного стану. Для досягнення зазначеної мети поставлено завдання дослідити чинне кримінальне законодавство, що передбачає відповідальність за вчинення військових кримінальних правопорушень, та спеціальну літературу, присвячену зазначеним діям.

Виклад основного матеріалу. У своїх попередніх публікаціях ми вже звертали увагу на використання законодавцем такої кваліфікуючої ознаки як вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану у кримінальних правопорушеннях проти власності як своєрідної реакції на введення воєнного стану на території країни. Ми зазначали, що відсутність системного підходу у цьому питанні призводить до порушення принципу справедливості [6].

Повною мірою зазначене стосується і військових кримінальних правопорушень. Більшість кримінальних правопорушень у розділі XIX Особливої частини КК України містить таку кваліфікуючу ознаку як вчинення кримінального правопорушення в умовах воєнного стану або бойової обстановки. І це цілком логічно, адже в такий період підвищуються вимоги до військової служби, особливого значення набуває необхідність суворого дотримання дисципліни, а будь-яка протиправна поведінка військовослужбовців може призвести до тяжких наслідків. Як зазначається в літературі, військове кримінальне правопорушення, вчинене під час дії правового режиму воєнного стану, засвідчує його максимальний ступінь суспільної небезпеки. Саме тому у статті 176 КК України було визначено, що під час дії воєнного стану до військовослужбовців, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів, передбачених статтями 402-405, 407, 408, 429 КК України, застосовується лише запобіжний захід у вигляді тримання під вартою [7]. Проте складно пояснити, чому законодавець, доповнивши диспозиції одних статей такою кваліфікуючою ознакою, оминув своєю увагою інші статті з цього розділу.

Зокрема, диспозиції статей 406, 412, 414-417, 422 КК України не містять вказаної кваліфікуючої ознаки.

Звісно, можна апелювати до того, що ці кримінальні правопорушення полягають здебільшого у порушенні різних правил, які винна особа може порушувати як умисно, так і з необережності, але в цілому характеризуються необережною формою вини. Проте інші військові кримінальні правопорушення, які так само полягають у порушенні різних правил і характеризуються необережною формою вини, таку кваліфікуючу ознаку передбачають, наприклад, порушення правил несення прикордонної служби (стаття 419 КК України). Чи означає це, що у період воєнного стану правила несення прикордонної служби є більш важливими, ніж правила польоту або підготовки до них? Чому суспільна небезпечність порушення одних правил пов'язується з воєнним станом, а інших – ні?

На нашу думку, підхід законодавця до застосування такої кваліфікуючої ознаки має бути системним та справедливим, а це означає, що або він повинен бути наявним у всіх військових кримінальних правопорушеннях, або – у жодному. У цьому сенсі нам імпонує підхід, який використали автори проєкту нового КК України, які у статті 10.1.2. зазначають: ознаками, що підвищують на два ступеня тяжкість злочинів, передбачених цим Розділом (Кримінальні правопорушення проти порядку несення військової служби), є вчинення умисного злочину: 1) в умовах воєнного стану; 2) у бойовій обстановці. Ідентичні норми передбачено і для кримінальних правопорушень проти порядку проходження військової служби та кримінальних правопорушень проти порядку користування військовим майном та експлуатації засобів ведення бою [8]. Такий підхід дозволяє охопити всі подібні кримінальні правопорушення та використовує чіткий критерій розмежування (відповідна кваліфікуюча ознака поширюється лише на умисні злочини).

Зазначимо, що деякі науковці обґрунтовують доцільність доповнення зазначеними кваліфікуючими ознаками й інші статті. На думку дослідників, потребує змістового поліпшення об'єктивна сторона злочинів, передбачених статтями 416 («Порушення правил польотів або підготовка до них»), 417 («Порушення правил кораблеводіння»), 427 («Здача або залишення ворогові засобів ведення війни»), 429 («Самовільне залишення поля бою або відмова діяти зброєю»), 430 («Добровільна здача в полон»), 432 КК України («Мародерство»), оскільки зазначені правові норми передбачають лише простий склад злочину. Тому є потреба передбачити кримінальну відповідальність за вчинення зазначених військових кримінальних

правопорушень з обтяжуючими обставинами. Враховуючи надзвичайну суспільну небезпеку вказаних кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці за наслідками, їх вчинення за ступенем тяжкості повинно класифікуватись як особливо тяжкі злочини (крім злочинів, передбачених статтями 416 і 417 КК України), які такими вже є, і передбачати в санкціях суворішу міру покарання [9, с. 5].

Також, на нашу думку, доповнення статей 427, 429, 430, 432 КК України такою кваліфікуючою ознакою як вчинення діяння в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, недоцільно. Формулюючи зазначені кримінальні правопорушення, законодавець вже передбачив вказані умови або обстановку в ознаки об'єктивної сторони цих складів кримінальних правопорушень, оскільки вчинити їх не в бойовій обстановці або не в умовах воєнного стану неможливо. Недарма окремі автори ці склади кримінальних правопорушень вважають злочинами проти порядку несення військової служби на полі бою та в районі бойових дій [10, с. 20–21; 11, с. 125]. Тому типовий рівень суспільної небезпеки цих ознак вже враховано при визначенні розміру санкції за ці кримінальні правопорушення. Може йтися лише про доцільність зміни розміру покарання за таке діяння або диференціації кримінальної відповідальності за вчинення зазначених кримінальних правопорушень залежно від наслідків, що настали.

Стосовно диференціації відповідальності, залежно від наслідків, що настали, то в окремих публікаціях ми вже звертали до цього питання. Зокрема, ми зазначали, що сучасний стан диференціації кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, не відповідає принципам кримінального права та тенденціям розвитку кримінального законодавства. При доповненні кримінального законодавства статтею 286-1 КК України та посиленням відповідальності за порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами у стані сп'яніння, не було враховано, що за аналогічні діяння кримінальна відповідальність передбачена у статті 415 КК України, санкції якої не зазнали змін. З метою вдосконалення законодавства необхідно диференціювати відповідальність за порушення правил водіння або експлуатації машин (стаття 415 КК України) залежно від виду суспільно небезпечних наслідків, що настали [12].

Доповнення кримінальних правопорушень проти власності такою кваліфікуючою ознакою як вчинення діяння в умовах воєнного стану відповідно до положень Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 03.03.2022 р. № 2117-IX призвело до суттєвого посилення кримінальної відповідальності за майнові кримінальні правопорушення. Однак законодавець вочевидь оминув спеціальні склади кримінальних правопорушень проти власності, караність яких залишилася без суттєвих змін. Зокрема, у розділі XIX Особливої частини було змінено санкцію статті 432 КК України «Мародерство» для того, щоб урівноважити її з санкціями статей кримінальних правопорушень проти власності. Проте поза увагою законодавця залишилися інші, спеціальні по відношенню до кримінальних правопорушень проти власності, кримінально протиправні діяння. Одним із них є кримінальне правопорушення, передбачене у статті 433 КК України «Насильство над населенням у районі воєнних дій». У частині 2 зазначеної статті передбачено відповідальність за розбій, вчинюваний щодо населення в районі воєнних дій. Проте порівняння санкції частини 2 статті 433 КК України з санкцією частини 4 статті 187 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за розбій, вчинений в умовах воєнного стану, показує, що остання передбачає суворіше покарання – позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна, тоді як у частині 2 статті 433 КК України передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк від семи до десяти років. Тобто спеціальна норма, що передбачає відповідальність за вчинення діяння спеціальним суб'єктом по відношенню до спеціального потерпілого в умовах воєнних дій, має менш сувору санкцію, ніж загальна норма. Такий підхід порушує усталені у кримінальному праві правила побудови санкцій спеціальних норм, а також принцип справедливості та адекватності заходів кримінально-правового впливу суспільній небезпечності діяння. Вважаємо за необхідне посилити відповідальність за частиною 2 статті 433 КК України.

Ще однією новелою та реакцією держави на повномасштабні бойові дії на території України стало доповнення Особливої частини КК України статтею 435-1 «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю». Проте і в цьому випадку законодавець виявляє певну непослідовність. Зокрема, відповідно до Закону України «Про внесен-

ня змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законів України щодо врегулювання окремих питань діяльності Національної поліції України під час дії воєнного стану» від 21.03.2023 р. № 3000-IX поряд з військовослужбовцями суб'єктами окремих військових кримінальних правопорушень визнано поліцейських поліції особливого призначення Національної поліції України, які під час дії воєнного стану залучені до безпосередньої участі у бойових діях. Ніби логічний крок – якщо такі поліцейські на рівні з військовослужбовцями беруть участь у бойових діях, то й відповідальність (принаймні за ті кримінальні правопорушення, які безпосередньо не пов'язані з проходженням військової служби) у них має бути однакова. Однак, прирівнявши їх відповідальність, законодавець чомусь не визнав за потрібне наділити їх таким самим захистом, що передбачено у статті 435-1 КК України для військовослужбовців.

Звісно, можна апелювати до того, що для захисту правоохоронців існує стаття 345 КК України «Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу», проте порівняння диспозицій цих статей показує, що межі кримінальної відповідальності за статтею 435-1 КК України набагато ширші: крім погрози вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна (такі діяння передбачені і у статті 345 КК України), вона передбачає відповідальність за образу честі і гідності військовослужбовця, а також виготовлення та поширення матеріалів, які містять образу честі і гідності, погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна. За образу честі та гідності поліцейського поліції особливого призначення, який під час воєнного стану залучений до безпосередньої участі у бойових діях, виготовлення та поширення матеріалів з такою образою або погрозами, кримінальної відповідальності нині не передбачено. Порівняння санкцій зазначених статей також не на користь правоохоронців – відповідні діяння по відношенню до них тягнуть менш суворе покарання.

До схожих висновків доходить Р. Мовчан, який зазначає, що подібно до того, як у статті 342 КК України враховано можливість охорони громадського порядку не лише працівниками правоохоронних органів, для відповідних служб, котрих це є основною функцією, а й військовослужбовцями, так само у статті 435-1 КК України (або її аналогу) має бути взято до уваги прямо передбачену Законом України

«Про оборону України» можливість залучення до оборони України не лише військовослужбовців, а й принаймні правоохоронців [5, с. 171].

Принагідно зауважимо, що стаття 435-1 КК України має й інші недоліки. Чи не найголовнішим із них, на думку дослідників, є неправильне розташування зазначеної кримінально-правової заборони в системі Особливої частини КК України. Розмістивши зазначену норму в розділі XIX Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)», законодавець залишив поза увагою те, що згідно з положеннями статті 401 КК України суб'єктами військових кримінальних правопорушень можуть бути тільки військовослужбовці, військовозобов'язані або резервісти під час проходження зборів. Отже, при буквальному тлумаченні кримінального закону до кримінальної відповідальності за статтею 435-1 КК України може бути притягнуто лише зазначені категорії спеціального суб'єкта, що навряд чи охоплювалося намірами парламентаріїв та фактично нівелює правозастосовний потенціал такої кримінально-правової норми [5, с. 175].

Можна погодитися з М. Хавронюком та іншими фахівцями, які зазначають, що відповідний склад кримінального правопорушення має бути розміщено в Розділі XV Особливої частини КК України, як і аналогічні норми (статті 345 та 350 КК України). Вчені також обґрунтовано звертають увагу на те, що у частинах 1 і 2 статті 435-1 КК України передбачено абсолютно однакове покарання. З огляду на це, необхідність виділення такої форми кримінального правопорушення як виготовлення та поширення відповідних матеріалів виглядає сумнівною [13; 14, с. 215, 221].

Також підлягає перегляду використання законодавцем у частині 2 статті 435-1 КК України у словосполученні «виготовлення та поширення» сполучника «та». На думку Р. Мовчана, це сталося не через бажання законодавця встановити кримінальну відповідальність за поєднання відповідних дій, а виключно через недбале (на жаль, традиційне) його ставлення до вживання таких сполучників, які, всупереч своєму призначенню, часто застосовуються у кримінально-правових нормах як розділові [5, с. 170].

Ще однією дискримінаційною нормою по відношенню до поліцейських поліції особливого призначення, які під час воєнного стану залучені до без-

посередньої участі у бойових діях, є положення частини 4 статті 401 КК України. Відповідно до них особу, яка вчинила військове кримінальне правопорушення, крім поліцейських поліції особливого призначення Національної поліції України, може бути звільнено від кримінальної відповідальності згідно із статтею 44 КК України із застосуванням до неї заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Збройних Сил України. Зрозуміло, що на поліцейських не поширюється дія статутів Збройних Сил України, але ж можна було передбачити аналогічну норму і для поліцейських з посиланням на Дисциплінарний статут Національної поліції України. Схожі пропозиції висловлюють й інші дослідники [15].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, масив нових законодавчих змін, що їх зазнали КК України та суміжні правові акти, демонструє цілеспрямовані зусилля законодавчої влади України адаптувати кримінальне законодавство під нові воєнні реалії сьогодення. Водночас зумовлена об'єктивними умовами динаміка кримінального законодавства не повинна перетворитися на неконтрольований процес, здатний призвести до викривлення справжнього змісту кримінально-правових засад національного українського права. Тож кримінально-правова законотворчість за нинішніх умов має прагнути не тільки до інноваційності, а й до збереження за цих умов стабільності усталених засад і кримінально-правових традицій [16, с. 35]. Зокрема, на сьогодні наявна потреба внесення таких змін до кримінального законодавства.

Відсутність системного підходу у питанні використання такої кваліфікуючої ознаки як вчинення діяння в умовах воєнного стану призвела до порушення принципу справедливості, дисбалансу системи заходів кримінально-правового впливу на вчинення кримінальних правопорушень. З огляду на це, деякі статті розділу XIX Особливої частини КК України потребують доповнення зазначеною кваліфікуючою ознакою. Йдеться про статті 406, 412, 414-417, 422 КК України.

Санкція частини 2 статті 433 КК України не відповідає правилам побудови санкцій спеціальних кримінально-правових норм і потребує збільшення розміру покарання для узгодження з санкцією частини 4 статті 187 КК України, яка передбачає відповідальність за однорідне кримінальне правопорушення.

Стаття 435-1 КК України має бути розміщена у Розділі XV Особливої частини КК України, а

її зміст суттєво змінений з урахуванням зауважень, висловлених у цій праці та іншими авторами.

Частину 4 статті 401 КК України має бути доповнено нормою про можливість звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення військового кримінального правопорушення поліцейського поліції особливого призначення Національної поліції України із застосуванням заходів, передбачених Дисциплінарним статутом Національної поліції України.

Перспективи подальших досліджень полягають у комплексному аналізі окремих військових кримінальних правопорушень та практики їх застосування, формулювання на цій підставі змін та доповнень до кримінального законодавства з метою вдосконалення кримінальної відповідальності за вчинення таких діянь.

Список використаних джерел

1. Коломієць Н. В., Лугина Є. Ю. Кримінально-правова характеристика самовільного залишення військової частини або місця служби. Аналіз об'єктивних і суб'єктивних ознак. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 579–584.
2. Карпенко М. І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): теоретичні та прикладні аспекти: монографія. Київ: ВНЗ «Національна академія управління», 2018. 420 с.
3. Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України: монографія. Харків: Право, 2018. 328 с.
4. Ободовський О. В. Військові кримінальні правопорушення: теорія і практика : монографія. Одеса : Юридична література, 2023. 652 с.
5. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми: монографія. Київ: Норма права, 2022. 244 с.
6. Данилевська Ю. О., Данилевський А. О. Щодо використання воєнного стану як кваліфікуючої ознаки кримінальних правопорушень проти власності. *Забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 1 липня 2022 року)*. Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2022. С. 115–118.
7. Стефанів Н. Загальна характеристика військових кримінальних правопорушень. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/2023_09_05_Prezent_Stefaniv_Viisk_pravoporysh.pdf.
8. Текст проекту нового Кримінального кодексу України станом на 01.08.2024. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf>.
9. Фесенко О., Козакова І., Шнипко О., Карпенко М. Правові норми про кримінальну відповідальність за військові кримінальні правопорушення, що потребують подальшого вдосконалення. *Академічні візії*. 2022. Вип. 14. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/155>.
10. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) : навч. посіб. / Г. М. Анісімов, Ю. П. Дзюба, В. І. Касинюк та ін.; за ред. М. І. Панова. Харків : Право, 2011. 184 с.
11. Овчінніков Р. М. Військові злочини: правове регулювання та шляхи удосконалення кримінального законодавства України. *Інформація і право*. 2017. № 4. С. 122–127.
12. Данилевський А. О., Корнілов О. О. Щодо диференціації кримінальної відповідальності за порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, в умовах воєнного стану. *Безпека дорожнього руху в умовах воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 27 травня 2022 року)*. Кривий Ріг, 2022. С. 52–54.
13. Хавронюк М. Образа військовослужбовця та погроза йому: кримінальна відповідальність. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/obraz-a-vijskovosluzhbovtsya-ta-pogrozu-jomu-kryminalna-vidpovidalnist/>.
14. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін.; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана, В. В. Чернея. Київ: Норма права, 2022. 278 с.
15. Матюшкова Т. П. Проблемні питання відповідальності поліцейських поліції особливого призначення за військові кримінальні правопорушення. *Регіональні особливості злочинності: сучасні тенденції та стратегії протидії: зб. матеріалів III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Кривий Ріг, 2 черв. 2023 р.)*, Донец. держ. ун-т внутр. справ. Кривий Ріг : Арт Принт, 2023. С. 52–57.
16. Мірошніченко С. С. Воєнний стан в Україні: проблеми кримінально-правового регулювання і правозастосування. *Часопис Київського інституту*

інтелектуальної власності та права. 2022. Вип. 1. С. 30–36.

References

1. Kolomiiets, N. V., Luhyna, Ye. Yu. (2024). Kryminalno-pravova kharakterystyka samovilnoho zalyshennia viiskovoi chastyny abo mistisia sluzhby. Analiz obiektyvnykh i subiektyvnykh oznak [Criminal law characteristics of voluntary abandonment of a military unit or place of service. Analysis of objective and subjective signs]. *Analitichno-porivnialne pravoznavstvo [Analytical and comparative jurisprudence]*. № 2. S. 579–584 [in Ukrainian].
2. Karpenko, M. I. (2018). Zlochynty proty vstanovlenoho poriadku nesennia viiskovoi sluzhby (viiskovi zlochynty): teoretychni ta prykladni aspekty [Crimes against the established order of military service (war crimes): theoretical and applied aspects]: monohrafiia [monograph]. Kyiv: VNZ «Natsionalna akademiia upravlinnia». 420 s [in Ukrainian].
3. Kharytonov, S. O. (2018). Kryminalna vidpovidalnist za viiskovi zlochynty za kryminalnym pravom Ukrainy [Criminal liability for war crimes under the criminal law of Ukraine]: monohrafiia [monograph]. Kharkiv: Pravo. 328 s [in Ukrainian].
4. Obodovskyi, O. V. (2023). Viiskovi kryminalni pravoporushennia: teoriia i praktyka [Military criminal offenses: theory and practice]: monohrafiia [monograph]. Odesa : Yurydychna literatura. 652 s [in Ukrainian].
5. Movchan, R. O. (2022). «Voienni» novely Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: pravotvorchi ta pravozastosovni problemy [“Military” novels of the Criminal Code of Ukraine: law-making and law-enforcement problems]: monohrafiia [monograph]. Kyiv: Norma prava. 244 s [in Ukrainian].
6. Danylevska, Yu.O., Danylevskyi, A.O. (2022). Shchodo vykorystannia voiennoho stanu yak kvalifikuiuchoi oznaky kryminalnykh pravoporushen proty vlasnosti [Regarding the use of martial law as a qualifying feature of criminal offenses against property]. *Zabezpechennia publichnoi bezpeky i poriadku v umovakh voiennoho stanu: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Ensuring public safety and order under martial law: materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference]* (m. Kropyvnytskyi, 1 lypnia 2022 roku). Donetskyy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Kropyvnytskyi. S. 115–118 [in Ukrainian].
7. Stefaniv, N. (2023). Zahalna kharakterystyka viiskovykh kryminalnykh pravoporushen [General characteristics of military criminal offenses]. Retrieved from: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/2023_09_05_Prezent_Stefaniv_Viisk_pravoporysh.pdf [in Ukrainian].
8. Tekst proiektu novoho Kryminalnoho kodeksu Ukrainy stanom na 01.08.2024 [Text of the draft of the new Criminal Code of Ukraine as of August 1, 2024] Retrieved from: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proiektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf> [in Ukrainian].
9. Fesenko, O., Kozakova, I., Shnytko, O., Karpenko, M. (2022). Pravovi normy pro kryminalnu vidpovidalnist za viiskovi kryminalni pravoporushennia, shcho potrebuut podalshoho vdoskonalennia [Legal norms on criminal liability for age-related criminal offenses that require further improvement]. *Akademichni vizii [Academic visas]*. Vyp. 14. Retrieved from: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/155> [in Ukrainian].
10. Panov, M. I. (ed.) (2011). Zlochynty proty vstanovlenoho poriadku nesennia viiskovoi sluzhby (viiskovi zlochynty) [Crimes against the established order of military service (military crimes)]: navch. posib. [study guide] / H. M. Anisimov, Yu. P. Dziuba, V. I. Kasyniuk ta in. Kharkiv : Pravo. 184 c [in Ukrainian].
11. Ovchinnikov, R. M. (2017). Viiskovi zlochynty: pravove rehuliuвання ta shliakhy udoskonalennia kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy [War crimes: legal regulation and ways to improve the criminal legislation of Ukraine]. *Informatsiia i pravo [Information and law]*. № 4. S. 122–127 [in Ukrainian].
12. Danylevskyi, A. O., Kornilov, O. O. (2022). Shchodo dyferentsiatsii kryminalnoi vidpovidalnosti za porushennia pravyl bezpeky rukhu abo ekspluatatsii transportu osobamy, yaki keruiut transportnymy zasobamy, v umovakh voiennoho stanu [Regarding the differentiation of criminal responsibility for violations of the rules of traffic safety or operation of transport by persons who drive vehicles in conditions of martial law]. *Bezpeka dorozhnogo rukhu v umovakh voiennoho stanu: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi onlain-konferentsii [Road traffic safety in the conditions of martial law: materials of the All-Ukrainian scientific and practical online conference]*, (m. Kryvyi Rih, 27 travnia 2022 roku). Kryvyi Rih. C. 52–54 [in Ukrainian].
13. Khavroniuk, M. Obraza viiskovosluzhbovtsia ta pohroza yomu: kryminalna vidpovidalnist [Insulting a serviceman and threatening him: criminal liability]. Retrieved from: <https://pravo.org.ua/blogs/obraza-vijskovosluzhbovtsia-ta-pogrozu-jomu-kryminalna-vidpovidalnist/> [in Ukrainian].

14. Vozniuk, A. A., Movchan, R. O., Cherniei, V. V. (ed.) (2022). *Novely kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy, pryiniati v umovakh voiennoho stanu: nauk.-prakt. koment* [Novels of the criminal legislation of Ukraine, adopted in the conditions of martial law: science-practice. comment] / A. A. Vozniuk, O. O. Dudorov, R. O. Movchan, S. S. Cherniavskiy ta in. Kyiv: Norma prava. 278 s. [in Ukrainian].

15. Matiushkova, T. P. (2023). Problemni pytan-
nia vidpovidalnosti politseyskykh politsii osoblyvoho pryznachennia za viiskovi kryminalni pravoporushen-
nia [Problematic issues of responsibility of special po-
lice officers for military criminal offenses]. *Rehionalni osoblyvosti zlochynnosti: suchasni tendentsii ta strate-
hii protydii: zb. materialiv III Vseukr. nauk.-prakt. konf.* [Regional features of crime: modern trends and counter-
measures strategies: coll. materials of III All-Ukrainian
science and practice conf.] (m. Kryvyi Rih, 2 cherv.
2023 r.) Donets. derzh. un-t vnutr. sprav. Kryvyi Rih :
Art Prynt. S. 52–57 [in Ukrainian].

16. Miroshnychenko, S. S. (2022). Voiennyi stan v
Ukraini: problemy kryminalno-pravovoho rehuliuвання
i pravozastosuvannya [Martial law in Ukraine: problems
of criminal law regulation and law enforcement]. *Chaso-
pys Kyivskoho instytutu intelektualnoi vlasnosti ta pra-
va* [Journal of the Kyiv Institute of Intellectual Property
and Law]. Vyp. 1. S. 30–36 [in Ukrainian].

Hradetskyi Andrii

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
Head of the Department of Combat
and Logistic Support Faculty of Service
and Combat Activity of the National Guard of Ukraine
Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine

Danylevskyi Andrii

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Combat
and Logistic Support Faculty of Service and Combat
Activity of the National Guard of Ukraine
Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine

Tolstonosov Dymytrii

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor
of the Department of Combat and Logistic Support
Faculty of Service and Combat Activity
of the National Guard of Ukraine Kyiv Institute
of the National Guard of Ukraine

FEATURES OF CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR MILITARY CRIMINAL OFFENSES COMMITTED DURING THE PERIOD OF MARTIAL STATE

*Based on the analysis of the current legislation and
scientific literature, the peculiarities of criminal respon-
sibility for military criminal offenses committed during
the period of martial law were investigated, which made
it possible to formulate proposals for changes to the cur-
rent legislation. It was determined that the lack of a sys-
tematic approach to the issue of using such a qualifying
feature as the commission of an act under martial law
led to a violation of the principle of justice, an imbal-
ance in the system of measures of criminal law influence
on the commission of criminal offenses. In view of this,
a number of articles of Chapter XIX of the Special Part
of the Criminal Code of Ukraine need to be supplement-
ed with the specified qualifying feature. We are talking
about articles 406, 412, 414-417, 422 of the Criminal
Code of Ukraine.*

*It has been established that the sanction of Part 2 of
Article 433 of the Criminal Code of Ukraine does not
comply with the rules of construction of sanctions of spe-
cial criminal law norms and requires an increase in the
amount of punishment in order to harmonize with the
sanction of Part 4 of Article 187 of the Criminal Code of
Ukraine, which provides for responsibility for a uniform
criminal offense.*

*It is proved that Article 435-1 of the Criminal Code of
Ukraine should be placed in Chapter XV of the Special
Part of the Criminal Code of Ukraine, and its content
has been significantly changed taking into account the
comments expressed in this work and by other authors.*

*It is substantiated that part 4 of Article 401 of the
Criminal Code of Ukraine should be supplemented with
a provision on the possibility of exemption from crimi-
nal liability for the commission of a military criminal of-
fense by a special purpose police officer of the National
Police of Ukraine with the application of measures pro-
vided for in the Disciplinary Statute of the National Po-
lice of Ukraine.*

Keywords: military criminal offenses; martial law;
criminal liability.

УДК: 342.1: 351

DOI 10.59226/3041-1971.1.2024.20-28

ДРУЧЕК Олена Василівна

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення
діяльності Національної гвардії України
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
ORCID ID 0000-0002-7460-8137

ВОЛУЙКО Олексій Миколайович

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри правового забезпечення
діяльності Національної гвардії України
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
ORCID ID 0000-0002-0894-5004

ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: КОРЕЛЯЦІЯ ПОНЯТЬ ТА ЗМІСТУ

Статтю присвячено вдосконаленню концепту діяльності щодо забезпечення національної безпеки та концепту правоохоронної діяльності, зокрема, шляхом установлення параметрів співвідношення між ними.

Проаналізовано та розкрито зміст понять національної безпеки, діяльності щодо забезпечення національної безпеки, правоохоронної діяльності. Обґрунтовано, що в умовах збройної агресії росії проти України зовнішня функція забезпечення територіальної цілісності і державного суверенітету України та внутрішня функція забезпечення правопорядку і протидії злочинності мають розглядатися як комплексне завдання та напрям діяльності держави у порядку взаємодії з громадянським суспільством.

Вказано, що діяльність щодо забезпечення національної безпеки та правоохоронна діяльність співвідносяться між собою як ціле і його частина. Запропоновано розглядати сучасний концепт правоохоронної діяльності як складник ширшого за змістом концепту діяльності держави щодо забезпечення національної безпеки. Обґрунтовано, що правоохоронна діяльність та діяльність щодо забезпечення національної безпеки мають спільну соціальну природу. Зокрема, вони є необхідним елементом суспільного розвитку та способом реалізації охоронної функції держави; суспільним явищем – реалізуються у суспільстві і за допомогою суспільства; слугують для задоволення певних, близьких за змістом, і важливих для життєдіяльності суспільства, потреб.

Доведено, що і правоохоронна діяльність, і діяльність щодо забезпечення національної безпеки, є видами державної діяльності, формами реалізації її основних функцій. Зокрема, вони здійснюються від імені держави; реалізуються визначеними державою колом суб'єктів, наділених спеціальними повноваженнями; провадяться на підставі і в межах розроблених державою матеріальних та процедурних норм і принципів.

Установлено, що правоохоронна діяльність та діяльність щодо забезпечення національної безпеки мають деякі схожі сутнісні ознаки, такі як: а) реалізація від імені держави, визначеним колом суб'єктів, у межах певної процедури; б) здійснення за певними напрямками, пов'язаними із завданнями та функціями суб'єктів; в) реалізація за допомогою спеціальних засобів та методів. Обґрунтовано, що для зазначених видів діяльності характерною є однаковість елементів структури, таких як об'єкт, суб'єкт, зміст, напрями реалізації.

Доведено, що основними завданнями, які об'єктивуються у змісті правоохоронної діяльності, а також діяльності щодо забезпечення національної безпеки, є: а) охорона і захист прав та законних інтересів людини і громадянина; б) захист суверенітету та територіальної цілісності України; в) охорона і захист правопорядку, публічного порядку, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань; г) захист встановленого Конституцією України суспільного ладу держави. Обґрунтовано, що правоохоронна діяльність та діяльність щодо забезпечення національної безпеки є близькими, але не тотожними за значенням поняттями, що володіють певними відмінниками ознаками. Суттєві відмінності пов'язані з особливостями мети, обсягом та сферою реалізації, особливостями завдань у межах напрямів здійснення, методами та способами реалізації.

Ключові поняття: правоохоронна діяльність; національна безпека; діяльність щодо забезпечення національної безпеки; завдання та напрями реалізації; функції держави.

Постановка проблеми. Найважливішими функціями Української держави за сучасних умов є охорона і захист державного суверенітету та територіальної цілісності України, забезпечення національної безпеки, а також охорона та захист прав і свобод людини та громадянина, публічного порядку і правопорядку. Зазначені завдання реалізуються через систему спеціально створених для цього органів, у особливому порядку, спеціальними методами та засобами. Сукупність зазначених елементів об'єктивує поняття діяльності держави щодо забезпечення національної безпеки.

Національна безпека має основоположне значення для кожної держави та нації. Вона гарантує суверенітет, політичну та економічну стабільність, саме існування та розвиток держави, а також можливість забезпечення життя, здоров'я та безпеки громадян, захисту національних цінностей та інтересів. Однак реалізація функції забезпечення національної безпеки залежить від багатьох чинників і вимагає співпраці держави та громадянського суспільства, їх постійної адаптації до нових викликів та загроз, зокрема таких, як збройна агресія російської федерації проти України.

Складником діяльності щодо забезпечення національної безпеки є правоохоронна діяльність – окремий вид діяльності держави, спрямованої на зменшення або ліквідацію правопорушень у сфері реалізації громадянами своїх законних прав, свобод та інтересів, інтересів суспільства і держави. Її реалізація має на меті забезпечення стабільності та надійності державного ладу, подальший розвиток суспільства. У цьому сенсі варто погодитися із О. Соколенком у тому, що саме ефективна реалізація правоохоронної діяльності сприяє успішному розвитку та динаміці суспільних відносин, забезпечує їх стабільність та послідовність [1, с. 71]. В умовах широкомасштабної агресії російської федерації проти України проблема

ефективної реалізації правоохоронної діяльності є особливо актуальною, оскільки охорона прав, свобод та законних інтересів людини, суспільства і держави від протиправних посягань, охорона правопорядку та громадського порядку стає складовою проблеми забезпечення національної безпеки.

Теоретичні і практичні проблеми забезпечення національної безпеки та правоохоронної діяльності вимагають системного і комплексного підходу, який має охоплювати як загальнотеоретичні дослідження, так і розгляд окремих аспектів, а також аналіз потреб та результатів відповідної практики.

Аналіз актуальних наукових досліджень і публікацій. Концептуальні засади національної безпеки України ґрунтовно розробляли В. Горбулін, С. Гордієнко, О. Дзьобань, А. Качинський, М. Криштанович, О. Мотайло, М. Пушак, І. Корж, Я. Флейчук, В. Франчук та ін. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки досліджували С. Білий, В. Ліпкан, П. Богуцький, О. Корнієвський, В. Павленко, Ю. Семенюк, Ю. Лисецький та ін. Трансформацію змісту національної безпеки у контексті розвитку громадянського суспільства вивчали В. Башук, М. М. Пендюра та ін. Національну безпеку як суспільне явище також розглядали зарубіжні учені Р. Глен, Ф. Каппен, Р. Ньюсон, Дж. Шерр, Ф. Хофман та ін.

Загальну теорію правоохоронної діяльності комплексно розробляли О. Бандурка, В. Безчасний, Ю. Ведерніков, В. Дубінчак, Р. Калюжний, А. Кучук, В. Плішкін, В. Сєрьогін та ін. Проблеми здійснення правоохоронної діяльності в умовах правового режиму воєнного стану в Україні сьогодні порушують С. Євдокіменко [2], О. Кобзар [3–6], М. Ковалів [7], Т. Лисько [8], О. Нікітенко [9], І. Чорна [10], С. Шебетя [11] та ін.

Проте нові завдання та виклики, які постають перед органами державної влади України в умовах

війни, обумовлюють необхідність пошуку нових підходів до концептів національної безпеки та правоохоронної діяльності, зокрема, у контексті співвідношення їх завдань та змісту.

Метою статті є: розкриття параметрів співвідношення концептів національної безпеки та правоохоронної діяльності в Україні за сучасних умов.

Виклад основного матеріалу. Досягнення заявленої мети потребує з'ясування змісту ключових понять і категорій.

Згідно із Законом України «Про основи національної безпеки» національну безпеку розуміємо як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам України [12].

Забезпечення національної безпеки, як одна із функцій держави, є складним і комплексним процесом, що реалізується за допомогою системи засобів та методів і має різні напрями, тому його найчастіше визначають як політику щодо забезпечення національної безпеки або як політику національної безпеки. У контексті аналізу зазначеного поняття слушно вважаємо думку М. Пірена про те, що політика національної безпеки охоплює всі дії, за допомогою яких те чи інше суспільство намагається забезпечити свою життєздатність та втілити свої завдання на міжнародній арені [13]. Також погоджуємося з В. Лагодіною, що без розроблення та реалізації цілісної концепції політики національної безпеки в Україні, як і у будь-якій іншій державі, неможливі ні процеси державотворення, ні створення механізму соціального захисту населення, ні стабілізація політичних процесів [14, с. 71].

Нормативно-правові засади національної безпеки Україні визначено на законодавчому та інституційному рівнях, зокрема, у Конституції України [15], Законі України «Про національну безпеку України» [12], Стратегії національної безпеки України [16], інших законодавчих і нормативних документах, що регламентують діяльність органів держави у сфері національної безпеки.

Як і будь-який інший вид державної діяльності, діяльність щодо забезпечення національної безпеки в Україні ґрунтується на системі вимог і принципів, основними з яких є: законність; системність та комплексність застосування заходів забезпечення безпеки; попередження; взаємодія. Оцінюючи функціо-

нальну роль принципів забезпечення національної безпеки в Україні, Л. Шипілова справедливо наголошує, що від повноти реалізації зазначених принципів залежить ефективність функціонування всього механізму забезпечення безпеки людини, суспільства та держави [17].

Як і будь-який інший вид державної діяльності, діяльність щодо забезпечення національної безпеки в Україні має свою мету, а саме – досягнення такого рівня національної безпеки, який гарантував би поступальний розвиток України, її конкурентоспроможність, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, подальше зміцнення міжнародних позицій та авторитету Української держави у сучасному світі.

Як комплексне і багатоаспектне явище, національна безпека реалізується за кількома магістральними напрямками та охоплює рівні: а) безпеки особи, її прав та свобод; б) безпеки суспільства (нації), його матеріальних та духовних цінностей; в) внутрішньої та зовнішньої безпеки держави. У законодавстві України, зокрема, у Законі України «Про національну безпеку України» [12], пріоритетами забезпечення національної безпеки визначено: відстоювання незалежності і державного суверенітету; відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України; суспільний розвиток, насамперед розвиток людського капіталу; захист прав, свобод і законних інтересів громадян України; європейську і євроатлантичну інтеграцію.

У цілому забезпечення національної безпеки є комплексним та довгостроковим завданням, що реалізується на основі спеціально розробленої задля цього стратегії. Як слушно зазначає С. Білий, забезпечення національної безпеки передбачає розроблення відповідної концепції та затвердження державної стратегії забезпечення безпеки, а також проведення політики, спрямованої на їх реалізацію [18, с. 96].

Як і стосовно будь-якого іншого виду державної діяльності, у структурі діяльності щодо забезпечення національної безпеки виділяють: а) об'єкт; б) суб'єкт; в) зміст. Також складовою діяльності щодо забезпечення національної безпеки є основні напрями її здійснення, які об'єктивують у собі завдання та функції суб'єктів, а також форми, засоби та методи її практичної реалізації.

Основним *об'єктом* національної безпеки України є національні інтереси – сукупність внутрішніх і зовнішніх потреб держави у забезпеченні захищеності та сталого розвитку особистості, суспільства і

держави. Зокрема, це: а) конституційний лад держави, її суверенітет, цілісність і непорушність кордонів; б) конституційні права та свободи людини і громадянина; в) духовні й матеріальні цінності суспільства, його природні ресурси, інформаційне і навколишнє середовище. *Суб'єктами* забезпечення національної безпеки є державні органи та посадові особи, які її організовують та забезпечують. Зокрема, це: а) Президент України, Верховна рада України, Рада національної безпеки і оборони, інші державні органи; б) Збройні Сили України, інші війська, військові формування, а також органи державної влади, які беруть участь у забезпеченні національної безпеки держави на підставі законодавства України. Зміст *правовідносин щодо забезпечення національної безпеки* становить сукупність суб'єктивних прав і юридичних обов'язків учасників зазначених правовідносин. Зокрема, об'єкт правовідносин, який зазнає чи може зазнати небезпеки, має *право* захисту своїх життєво важливих інтересів від загроз; а суб'єкт забезпечення безпеки має *обов'язок* вжити адекватних заходів щодо усунення загроз.

Завданнями, які об'єктивують *основні напрями діяльності* держави щодо забезпечення національної безпеки, вважають: а) забезпечення конституційних прав та свобод громадян; б) забезпечення суверенітету та державної (територіальної) цілісності України; в) протистояння внутрішнім та зовнішнім загрозам; г) зміцнення оборонної сфери держави, забезпечення воєнної безпеки; ґ) створення умов для динамічного соціально-економічного розвитку, політичної та соціальної стабільності, розвитку демократичних інституцій, удосконалення механізмів взаємодії держави та суспільства; д) захист населення та територій від надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру; е) забезпечення якості навколишнього середовища, ліквідація екологічних збитків від господарської діяльності в умовах зростаючої екологічної активності та глобальних кліматичних змін [18, с. 97].

Обґрунтовуючи тезу про те, що діяльність держави щодо забезпечення національної безпеки охоплює також напрям правоохоронної діяльності, зазначимо, що у найзагальнішому вигляді правоохоронну діяльність розуміють як вид державної діяльності, що здійснюється з метою охорони права спеціально уповноваженими органами шляхом застосування юридичних засобів впливу відповідно до закону і при дотриманні встановленого ним порядку. В юридичній енциклопедії правоохоронну діяльність

визначають як систему заходів, спрямованих на забезпечення виконання конституції, законів та інших нормативно-правових актів держави [19, с. 47]. Вартим уваги здається також визначення правоохоронної діяльності як владної діяльності держави, що здійснюється для охорони права спеціально повноваженими органами шляхом застосування юридичних заходів впливу відповідно до закону та при неухильному дотриманні встановленого законодавством порядку. Загалом наявні підходи до поняття правоохоронної діяльності можна звести до двох основних – вузького і широкого. Вузький підхід ґрунтується на ідеї, що правоохоронну діяльність здійснює вузьке коло уповноважених на це державою спеціальних суб'єктів, які діють виключно в установленій законом формі, в межах наданих повноважень. Основу широкого підходу становить ідея, що правоохоронною є діяльність, яку здійснює широке коло державних органів та недержавних організацій. Зміст такої діяльності у межах як вузького, так і широкого підходу, становлять заходи, спрямовані на охорону і захист прав, свобод та інтересів громадян, їх реалізації, забезпечення законності та правопорядку. Зокрема, широкий підхід до концепту правоохоронної діяльності застосовує В. Ковальська, яка визначає її як неперервну, узгоджену діяльність державних і недержавних органів та організацій, спрямовану на створення максимально сприятливих умов для безперешкодної реалізації правових норм, суб'єктивних прав і свобод, профілактику та виявлення правопорушень з метою попередження, припинення, ліквідації їх наслідків, поновлення прав, відшкодування збитків, покарання винних [20, с. 128]. У межах вузького підходу В. Гірич трактує поняття правоохоронної діяльності як «систему контрольно-ревізійних, оперативно-розшукових, кримінально-процесуальних та адміністративно-примусових заходів, які здійснюються у порядку, визначеному законодавством, з метою підтримання правопорядку, виявлення і безпосереднього припинення правопорушень, що падають під дію Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також виконання кримінальних і адміністративних санкцій щодо правопорушників» [21].

Залежно від трактування, неоднозначно вирішується питання ознак правоохоронної діяльності. Зокрема, А. Гель такими вважає: а) владний характер, який полягає у наданні державою певним органам та посадовим особам діяти від її імені;

б) реалізацію у встановленій формі, із застосуванням законних заходів впливу; в) правозастосовчий характер, спрямування дій чи результатів дій на інших суб'єктів права шляхом створення, зміни або припинення прав та обов'язків останніх; г) реалізацію спеціально уповноваженими органами, які для виконання правоохоронних функцій наділяються державою коштами та матеріальними ресурсами [22, с. 47–48]. Натомість Р. Шай акцентує на таких ознаках правоохоронної діяльності: а) спрямованість на охорону права від будь-яких порушень; б) здійснення не у будь-який спосіб, а лише через застосування нормативно-правових актів; в) відповідність приписам матеріального закону; г) реалізація із дотриманням законодавчо встановлених процедур; д) пов'язаність із застосуванням примусу стосовно осіб, які порушують право [14, с. 15]. Вважаємо за доцільне доповнити зазначений перелік такими ознаками, як: а) наявність мети, завдань, принципів; б) реалізація визначеним колом уповноважених державою суб'єктів, у межах певної процедури; в) здійснення за певними напрямками, пов'язаними із завданнями та функціями суб'єктів; г) реалізація за допомогою спеціальних засобів та методів.

Як і у випадку із поняттям діяльності щодо забезпечення національної безпеки, структура правоохоронної діяльності охоплює: а) об'єкт; б) суб'єкт; в) зміст; г) основні напрями реалізації. *Об'єктами* правоохоронної діяльності найчастіше називають: а) права, свободи і законні інтереси людини; б) основи конституційного ладу, в тому числі основи суспільного і державного ладу, та основи місцевого самоврядування; в) режим законності у суспільстві; г) правопорядок, громадський порядок; г) безпеку особи, суспільства і держави [24, с. 8]. *Суб'єктами* правоохоронної діяльності є органи та організації, які спеціально уповноважені державою здійснювати на професійній основі на підставі та відповідно до закону, а у випадках встановлених законом – у відповідній процесуальній формі та із застосуванням спеціальних правових засобів. *Зміст* правоохоронної діяльності становлять ті суб'єктивні права і юридичні обов'язки, які реалізуються їх учасниками у процесі її здійснення.

Основними напрямками правоохоронної діяльності є: попередження правопорушень, їх виявлення, припинення та розслідування; притягнення правопорушників до відповідальності; виконання заходів юридичної відповідальності. Відповідно, у правоохоронній діяльності за функціональним критерієм

виділяються попереджувальний, охоронний (захисний), регулятивний і контрольно-наглядовий напрями. На думку О. Соколенка [1, с. 70], яку підтримує О. Кобзар [5, с.106], правоохоронна діяльність за суб'єктно-об'єктним критерієм передбачає такі напрями: а) попередження правопорушення; б) охорона громадського порядку, громадської безпеки і власності; в) оперативно-розшукова та розвідувальна діяльність; г) контрольно-наглядова діяльність; г) досудове розслідування в кримінальних провадженнях та адміністративне провадження; д) правосуддя, виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів. В одній із раніше опублікованих авторських праць є обґрунтування таких завдань, які становлять зміст правоохоронної діяльності: а) захист встановленого Конституцією України суспільного ладу держави; б) охорона і захист прав і законних інтересів громадян, підприємств, організацій, установ, суб'єктів усіх форм власності; в) захист суверенітету та територіальної цілісності України; г) охорона інтересів суспільств і держави від протиправних посягань; г) сприяння дієвості всієї системи права та законодавства України; д) забезпечення громадського порядку і громадської безпеки; е) протидія злочинності; є) вжиття заходів щодо усунення причин і умов, які сприяли вчиненню правопорушень [25, с. 98].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, поняття діяльності щодо забезпечення національної безпеки і поняття правоохоронної діяльності співвідносяться між собою як ціле і його частина. Правоохоронну діяльність пропонуємо розглядати як складник і окремий напрям ширшого за змістом поняття діяльності держави щодо забезпечення національної безпеки.

Єдність соціальної природи явищ, які є предметом розгляду, полягає у тому, що і діяльність щодо забезпечення національної безпеки, і правоохоронна діяльність: а) покликані до життя логікою суспільного розвитку; б) реалізуються у суспільстві; в) їх метою є задоволення фундаментальних потреб суспільства. І правоохоронна діяльність, і діяльність щодо забезпечення національної безпеки є формою реалізації охоронної функції держави. Вони здійснюються від імені держави, реалізуються визначеним колом суб'єктів, яких держава наділила владними повноваженнями, на підставі і межах прийнятих державою матеріальних і процедурних норм та принципів.

В умовах збройної агресії росії проти України зовнішня функція держави забезпечення територіальної

цілісності та державного суверенітету України, а також внутрішня функція забезпечення правопорядку і протидія злочинності мають розглядатися як комплексне завдання та напрям діяльності держави і громадянського суспільства.

Правоохоронна діяльність та діяльність щодо забезпечення національної безпеки мають спільні сутнісні ознаки, а саме: а) реалізація від імені держави, визначеним колом суб'єктів, у межах певної процедури; б) здійснення за певними напрямками, пов'язаними із завданнями та функціями суб'єктів; в) реалізація за допомогою спеціальних засобів та методів. Також зазначені види діяльності характеризуються однаковістю елементів структури, основними з яких є суб'єкти, об'єкти, зміст, напрями реалізації.

Основними завданнями, які об'єктивуються у напрямках правоохоронної діяльності та діяльності щодо забезпечення національної безпеки, є: а) охорона і захист прав та законних інтересів людини і громадянина; б) захист суверенітету та територіальної цілісності України; в) охорона і захист правопорядку, публічного порядку, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань; г) захист встановленого Конституцією України суспільного ладу держави.

Правоохоронна діяльність та діяльність щодо забезпечення національної безпеки є близькими, але не тотожними за значенням поняттями. Їх зміст дещо відрізняється. Найбільш суттєві відмінності пов'язані з особливостями мети, обсягом та сферою реалізації, особливостями завдань у межах напрямів здійснення, методами та способами реалізації.

У подальшому залишається актуальним дослідження теоретичних проблем змісту та основних напрямів правоохоронної діяльності та діяльності щодо забезпечення державної безпеки, а також проблем їх реалізації в Україні в умовах війни та післявоєнної відбудови.

Список використаних джерел

1. Соколенко О. Напрямки правоохоронної діяльності: особливості теоретичного розуміння. *Вісник Київського національного ун-ту імені Тараса Шевченка. Сер.: Юридичні науки*. 2012. № 93. С. 69–72.
2. Євдокіменко С. А. Особливості діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю в Україні в умовах воєнного стану. *The 12th International scientific and practical conference «Modern research in world science»*. 2023. С. 1028–1033.
3. Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків, Дніпропетровськ: Панов, 2015. 316 с.
4. Кобзар О. Ф. Окремі аспекти реалізації правоохоронної функції держави складовими сектору безпеки і оборони в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні. *Актуальні проблеми забезпечення державної безпеки : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Київ, 26 травня 2023 р.). Київ : Київський інститут Національної гвардії України, 2023. 407 с. С. 133–136.
5. Кобзар О. Ф., Романов М. Ю. Концептуальні положення здійснення правоохоронної діяльності в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні. *Publishing House «Baltija Publishing»*. 2021. С. 101–112. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-442-9-6>.
6. Кобзар, О., Романов, М. Особливості реалізації правоохоронної функції держави в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*. 2023. № 2. С. 79–86.
7. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. Правове регулювання правоохоронної діяльності: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 323 с.
8. Лисько Т. Д., Левченко А. С. Компетенція правоохоронних органів під час дії правового режиму воєнного стану. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. № 2. С. 121–125.
9. Нікітенко О. І. Правоохоронна діяльність щодо забезпечення внутрішньої безпеки держави. *Право і суспільство*. 2015. № 3. С. 98–101.
10. Чорна І. І., Колесніков А. П. Концептуальні засади правоохоронної діяльності в Україні. *Наукові праці Юридичного факультету Західноукраїнського національного університету*. 2022. № 3. С. 136–139.
11. Шебетя С. А. Сучасний стан та перспективи розвитку нормативно-правового та організаційного забезпечення правоохоронної діяльності у сфері забезпечення безпеки держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 7. С. 238–241. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-7/59>.
12. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31, ст. 241.
13. Пірен М. І. Політичні засади національної безпеки в системі регіонального управління. *Зб. наук. пр. Української академії державного управління при*

Президентів України; За заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. Київ: Вид-во УАДУ, 2000. Вип. 2. Ч. І. 380 с.

14. Лагодіна В. Національна безпека як зміст і мета державної політики України. *Правова інформатика*. 2007. № 2(14). С. 69–76.

15. Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (дата звернення: 20.07. 2024).

16. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України №392/2020 від 14.09.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005525-20#Text>. (дата звернення: 20.07. 2024).

17. Шипілова Л. М. Порівняльний аналіз ключових понять і категорій основ національної безпеки України: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 21.01.01. Київ, 2007. 20 с.

18. Білий С. В., Михальчук В. М. Основні напрями забезпечення національної безпеки держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 17. С. 92–98. DOI: 10.32702/23066814.2021.17.92.

19. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т 5. П-С. Київ: Юридична думка, 2003. 736 с.

20. Ковальська В. В. Міліція в системі правоохоронних органів держави (адміністративно-правові аспекти) : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 422 с.

21. Гірич В. М. До проблеми визначення базових понять у контексті реформування правоохоронних органів: Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. 13 травня 2013 р. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/do-problemi-viznachennya-bazovikh-ponyat-u-kontekstireformuvannya> (дата звернення: 20.07. 2024).

22. Гель А. П., Семаков Г. С., Кондракова С. П. Судові та правоохоронні органи України : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: МАУП, 2020. 272 с.

23. Шай Р. Я. Природа та сутність правоохоронної діяльності. *Наше право*. 2014. № 5. С. 10–16.

24. Горінецький Й. І. Правоохоронна функція держав Центральної Європи: теоретичні і практичні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Київ, 2005. 22 с.

25. Дручек О. В., Волуйко О. М. Поняття правоохоронної діяльності та правоохоронних органів у світлі концепції національної безпеки України. *Під-*

приємництво, господарство і право. 2020. № 10. С. 95–100.

References

1. Sokolenko, O. (2012). Napryamky pravookhoronnoyi diyal'nosti: osoblyvosti teoretychnoho rozumynnya [Areas of law enforcement activity: peculiarities of theoretical understanding]. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Series.: Legal sciences*. No. 93. P. 69–72. [in Ukrainian].

2. Yevdokimenko, S. A. (2023). Osoblyvosti diialnosti pravookhoronnykh orhaniv po borotbi zi zlochynnistiu v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of law enforcement agencies' activities in combating crime in Ukraine under martial law]. *The 12th International scientific and practical conference «Modern research in world science»*. S. 1028–1033. [in Ukrainian].

3. Kobzar, O. F. Politseys'ka diyal'nist' v Ukraini: administratyvno-pravovyy aspekt: monohrafiya [Police activity in Ukraine: administrative and legal aspect: monograph.] Kharkiv, Dnipropetrovsk: Panov, 2015. 316 s. [in Ukrainian].

4. Kobzar, O. F. (2023). Okremi aspekty realizatsiyi pravookhoronnoyi funktsiyi derzhavy skladovymy sektoru bezpeky i oborony v umovakh diyi pravovoho rezhymu voyennoho stanu v Ukraini [Separate aspects of the implementation of the law enforcement function of the state by the components of the security and defense sector under the conditions of the legal regime of martial law in Ukraine]. *Actual problems of ensuring state security: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference* (Kyiv, May 26, 2023). Kyiv: Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine. 407 p. P. 133–136. [in Ukrainian].

5. Kobzar, O.F., Romanov, M. Yu. Conceptual provisions of law enforcement activities under the conditions of the legal regime of martial law in Ukraine. *Publishing House «Baltija Publishing»*. 2021. P. 101–112. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-442-9-6>. [in Ukrainian].

6. Kobzar, O., & Romanov, M. (2023). Peculiarities of implementation of the law enforcement function of the state under the conditions of the legal regime of martial law in Ukraine. *Scientific Bulletin of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine*, (2), 79–86. [in Ukrainian].

7. Kovaliv, M. V., Yesimov, S. S., Lozynskyi, Yu. R. (2018). Pravove rehuliuвання pravookhoronnoi diialnosti: navchalnyi posibnyk [Legal Regulation of Law

Enforcement: A Study Guide]. Lviv: LvDUVS, 2018. 323 s. [in Ukrainian].

8. Lysko, T. D., Levchenko, A. S. (2023). Kompetentsiia pravookhoronnykh orhaniv pid chas dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu [Competence of law enforcement agencies during the legal regime of martial law]. *Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, Law*. No 2. S. 121–125. [in Ukrainian].

9. Nikitenko, O. I. (2015). Pravookhoronna diialnist shchodo zabezpechennia vnutrishnoi bezpeky derzhavy [Law enforcement activities to ensure the internal security of the state.]. *Pravo i suspilstvo*. No 3. S. 98–101. [in Ukrainian].

10. Chorna, I. I., Kolesnikov, A. P. (2022). Kontseptualni zasady pravookhoronnoi diialnosti v Ukraini [Conceptual Principles of Law Enforcement in Ukraine]. *Naukovi pratsi Yurydychnoho fakultetu Zakhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu*. No 3. S. 136–139. [in Ukrainian].

11. Shebetia, S. A. (2021). Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku normatyvno-pravovoho ta orhanizatsiinoho zabezpechennia pravookhoronnoi diialnosti u sferi zabezpechennia bezpeky derzhavy [Current state and prospects for the development of regulatory and organizational support of law enforcement in the field of state security]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. No 7. S. 238–241. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-7/59>. [in Ukrainian].

12. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [On national security of Ukraine]. *Zakon Ukrainy* [Act of Ukraine]. 21.06.2018 No 2469-VIII (v redaktsii vid 31.03.2023). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (Accessed: 20.07.2024)

13. Piren M. I. (2000). Politychni zasady natsional'noyi bezpeky v systemi rehional'noho upravlinnya [Political principles of national security in the system of regional administration]. Collection of scientific works of the Ukrainian Academy of Public Administration under the President of Ukraine; Kyiv: UASU Publishing House, 2000. Issue 2. P. I. 380 p. [in Ukrainian].

14. Lagodina, V. (2007). Natsional'na bezpeka yak zmist i meta derzhavnnoi polityky Ukrayiny [National security as the content and goal of the state policy of Ukraine]. *Legal informatics*. 2007. No. 2(14). P. 69–76. [in Ukrainian].

15. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), «The Constitution of Ukraine», available at: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (Accessed 20. July 2024).

16. President of Ukraine (2020), Decree «On the National Security Strategy of Ukraine», available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020> (Accessed 20 July 2024). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005525-20#Text>.

17. Shypilova, L. M. (2007), Comparative analysis of key concepts and categories of the foundations of national security of Ukraine, Abstract of Ph.D. dissertation, Kyiv, Ukraine. [in Ukrainian].

18. Belyi S. V., Mikhalchuk V. M. (2021). Osnovni napryamy zabezpechennya natsional'noyi bezpeky derzhavy [The main directions of ensuring the national security of the state]. *Investments: practice and experience*. No. 17. P. 92–98. [in Ukrainian].

19. Legal encyclopedia: in 6 vol. (2003). Editorial board: Yu. S. Shemshuchenko (chairman of the editorial board) and others. Kyiv: «Ukrainian encyclopedia», 1998. T. 5. P-S. Kyiv: «Legal Opinion». 736 p. [in Ukrainian].

20. Kovalska, V. V. (2010). Militsiia v systemi pravookhoronnykh orhaniv derzhavy (administrativno-pravovi aspekty) [Police in the system of law enforcement agencies of the state (administrative and legal aspects)]. dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.07. Kyiv, 422 s. [in Ukrainian].

21. Hirych, V. M. (2013). Do problemy vyznachen- nia bazovykh poniat u konteksti reformuvannia pravookhoronnykh orhaniv [On the problem of defining basic concepts in the context of reforming law enforcement agencies:]. Analychna zapyska. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. 13 travnia 2013 r. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/do-problemi-viznachennya-bazovikh-ponyat-u-kontekstireformuvannya> (data zvernennia: 20.07. 2024). [in Ukrainian].

22. Gel, A. P., Semakov, G. S., Kondrakova, S. P. (2020). Sudovi ta pravookhoronni orhany Ukrayiny. [Judicial and law enforcement bodies of Ukraine]: training. manual for students higher education closing Kyiv: MAUP, 272 p. [in Ukrainian].

23. Shai, R. Ya. (2014). Pryroda ta sutnist pravookhoronnoi diialnosti [Nature and essence of law enforcement]. *Nashe pravo*. No 5. S. 10–16. [in Ukrainian].

24. Horinetskyi Y. I. (2005). Pravookhoronna funktsiya derzhav Tsentral'noyi Yevropy: teoretychni i praktychni aspekty [Law enforcement function of the states of Central Europe: theoretical and practical aspects]: autoref. thesis ... candidate law Sciences: specialist 12.00.01. P. 8. [in Ukrainian].

25. Druchek O. V., Voluyko O. M. (2020). Ponyat-tya pravookhoronnoyi diyal'nosti ta pravookhoronnykh orhaniv u svitli kontseptsii natsional'noyi bezpeky Ukrainy. [The concept of law enforcement activities and law enforcement agencies in the light of the concept of national security of Ukraine]. *Entrepreneurship, economy and law*. 2020. No. 10. P. 95–100. [in Ukrainian].

Druchek Olena

PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Legal Support of the National Guard of Ukraine,
Faculty of State Security
of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine

Voluyko Oleksiy

PhD in Law, Associate Professor,
Head of the Department of Legal Support
of the National Guard of Ukraine,
Faculty of State Security
of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine

**LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES
AND ACTIVITIES REGARDING ENSURING
NATIONAL SECURITY: CORRELATION
OF CONCEPTS AND CONTENT**

The article is devoted to improving the concepts of activities related to ensuring national security and the concept of law enforcement activities, in particular, by establishing the parameters of the relationship between them.

The content of the concepts of national security, activities to ensure national security, and law enforcement activities have been analyzed and revealed.

It is justified that in the conditions of Russia's armed aggression against Ukraine, the external function of ensuring the territorial integrity and state sovereignty of Ukraine, as well as the internal function of ensuring law and order and countering crime, should be considered as a complex task and direction of the state and civil society. It has been proven that the concept of activity in the sphere of ensuring national security and the concept of law enforcement are related to each other as a whole and its part.

It is proposed to consider the law enforcement activity implemented under modern conditions in Ukraine as a component and a separate direction of a broader concept of state activity to ensure national security.

It is substantiated that law enforcement activities and activities related to ensuring national security have a

common social nature. In particular: they are a necessary element of social development and a way of implementing the protective function of the state; is a social phenomenon - implemented in society and with the help of society; serve to satisfy certain needs that are close in content and important for the life of society.

It has been proven that law enforcement activities, as well as activities related to ensuring national security, are types of state activity, a form of implementation of its functions. They are carried out on behalf of the state; are implemented by a group of entities designated by the state, endowed with special powers; are conducted on the basis and within the limits of material and procedural norms and principles developed by the state.

It has been established that law enforcement activities and activities related to ensuring national security have a number of similar essential features, such as: a) implementation on behalf of the state, by a defined circle of subjects, within the limits of a certain procedure; b) implementation in certain areas related to the tasks and functions of the subjects; c) implementation using special means and methods. It has also been proven that the specified types of activities are characterized by the sameness of the elements of the structure, such as object, subject, content, directions of implementation.

It has been proven that the main tasks that are objectified in the content of law enforcement activities, as well as activities related to ensuring national security, are: a) protection and protection of the rights and legitimate interests of a person and a citizen; b) protection of the sovereignty and territorial integrity of Ukraine; c) protection and protection of law and order, public order, interests of society and the state from illegal encroachments; d) protection of the social order of the state established by the Constitution of Ukraine.

It is substantiated that law enforcement activities and activities related to ensuring national security are close, but not identical in meaning, concepts that have a number of distinctive features. The most significant differences are related to the specifics of the goal, the scope and scope of implementation, the specifics of tasks within the areas of implementation, methods and methods of implementation.

Key concepts: law enforcement activity; National security; activities to ensure national security; tasks and areas of implementation; functions of the state.

DOI 10.59226/3041-1971.1.2024.29-36

УДК 342.9

АБРАМОВ Сергій Олексійович

кандидат технічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з підготовки військ
Київського інституту національної гвардії України
ORCID 0000-0003-0675-4850

СИНИЦІНА Юлія Петрівна

кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри
економічної та інформаційної безпеки
Дніпровського державного університету
внутрішніх справ
ORCID 0000-0002-6447-821X

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОБОТІ СЛУЖБИ «102 (112)»

У статті на основі ретроспективного аналізу літературних джерел розглянуто актуальні питання інформаційного забезпечення Національної поліції України. З'ясовано, що застосування сучасних цифрових технологій може значно підвищити ефективність та якість обслуговування громадян у надзвичайних ситуаціях. Проаналізовано сучасні цифрові call center на прикладі Call Way та AVAYA за перевагами та недоліками. Визначено перспективні напрями розвитку автоматизації служби «102 (112)», а саме впровадження голосового розпізнавання; використання штучного інтелекту; інтеграція з іншими системами безпеки; надійність і захист даних.

Ключові слова: інформаційне забезпечення Національної поліції України; сучасні цифрові технології; call center; лінія «102»; «система 112»; Call Way; AVAYA.

Постановка проблеми. Сучасні цифрові технології відіграють важливу роль у роботі Міністерства внутрішніх справ України (МВС України). Вони допомагають підвищити ефективність роботи, забезпечити безпеку та поліпшити комунікацію. Ключовими напрямами використання цифрових технологій у системі МВС є: системи відеоспостереження; цифрові бази даних; кібербезпека; мобільні додатки; аналітичні системи та системи call center (ситуаційного центру) у Національній поліції.

У сучасних умовах оператор лінії «102» приймає за день близько 20 000 дзвінків від громадян. Цілодобове оперативне реагування працівників call center на заяви та повідомлення є запорукою довіри населення до поліції. Кожен дзвінок є важливий.

Працівники служби «102» у режимі 24/7 приймають повідомлення від громадян про скоєні правопорушення та інші події, незалежно від місця й часу їх учинення, повноти отриманих даних і особи заявника, як-от повідомлення про кримінальні правопорушення та звернення інформаційного характеру, повідомлення за фактами скоєння домашнього насильства, тілесних ушкоджень, раптових смертей, крадіжок, адміністративних правопорушень та конфліктів. Окремою категорією населення, з якою доводиться працювати операторам служби «102», є діти. Переважна більшість повідомлень надходить від дітей віком від 14 до 18 років. Отже, актуальність дослідження полягає в тому, що застосування сучасних цифрових технологій може значно

підвищити ефективність та якість обслуговування громадян у надзвичайних ситуаціях.

Аналіз актуальних наукових досліджень і публікацій. У сучасному світі, в якому технологічний прогрес швидко розвивається, інформаційні технології стають невід'ємною частиною різних сфер життя, зокрема правоохоронної сфери.

Застосування інформаційних технологій у Національній поліції України є критично важливим кроком для підвищення ефективності та гласності поліцейської діяльності. Також можна додати, що такі технології забезпечують оперативність, швидкість та повноту роботи правоохоронних органів. Впровадження інформаційних технологій у діяльність Національної поліції України має ключове значення для вдосконалення ефективності роботи та забезпечення високого рівня обслуговування та безпеки громадян.

Серед українських дослідників актуальних питань інформаційного забезпечення Національної поліції України варто виокремити В. Антоненка, В. Вишню, Л. Гліненко, О. Комісарова, І. Краснобрижого, М. Криштановича, С. Мамченка, В. Мирошніченка, Н. Морзе, В. Павлиша, Ю. Синиціну, Ю. Рогушину, І. Шевчука, І. Іванова та інших.

У результаті ретроспективного аналізу визначено вагомий внесок І. Іванова, який у своїх наукових працях звертає увагу на актуальні питання вдосконалення інформаційного забезпечення Національної поліції України. Дослідник, проаналізувавши проблематику використання автоматизованих інформаційних систем у діяльності МВС України, виявив таке: попри значні переваги інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України»: інформаційно-технічний комплекс «Цунамі», який забезпечує організаційний та інформаційний супровід реагування підрозділів Національної поліції України на події, наявні й проблемні питання. Зокрема, йдеться про постійне підвисання системи ПНП, що, як наслідок, унеможлиблює належну роботу працівників поліції. Особливо це стосується системного комплексу «Цунамі», у зв'язку із підвисанням якого повністю блокуються робота операторів «102» та диспетчерської служби [1].

Також І. Іванов розглянув усі інформаційні системи Національної поліції України незалежно від їх архітектури та сфери застосування, що переважно містять той самий набір компонентів: функціональні, організаційні та оброблення даних. Для забезпечення якості та своєчасності виконання службових

завдань поліцейськими доцільно забезпечити ефективність обміну інформацією між Національною поліцією України та іншими органами, які підпорядковані центральним органами виконавчої влади [2].

Однак динаміка сучасного розвитку інформаційного суспільства в цілому, зокрема і діяльності Національної поліції України, змушує поглиблювати дослідження актуальних питань, які недостатньо проаналізовані в науковому співтоваристві.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз актуальних питань та визначення перспектив розвитку сучасних цифрових технологій в роботі служби «102 (112)» на основі аналізу переваг та недоліків сучасних цифрових call center.

Виклад основного матеріалу. Впровадження сучасних цифрових call center у службу «102 (112)» є важливим кроком для посилення ефективності та оперативності роботи правоохоронних органів у відповідь на виклики громадян. Система централізованого управління нарядами поліції («ЦУНАМІ») міського рівня охоплює структурний підрозділ ситуаційний центр. Ситуаційний центр – це підрозділ зі збору, опрацювання й аналізу інформації щодо рівня, структури і динаміки злочинності по всій Україні, у складі якого працює і служба «102». Центр прийняття повідомлень – служби «102», вирішує завдання з прийняття та реєстрації повідомлень про злочини та події на єдиній інформаційній базі. Цифровий call center інтегровано в наявну інформаційну систему Національної поліції України, що дозволяє операторові одержувати інформацію про абонента ще до моменту підняття трубки, а саме:

- дані про власника телефонного номера;
- кількість дзвінків, які раніше надходили із цього номера та щодо яких подій;
- відстеження повторних викликів щодо вже зареєстрованої події;
- географічне місце (адресу) на електронній карті міста тієї події, про яку повідомлено;
- попередження про дзвінки абонентів, які внесені до окремого списку: психічно хворі, телефонні хулігани та інше.

Концептуальну схему інформаційних потоків в управління нарядами поліції представлено на рис. 1.

Єдиний номер екстреної допомоги 112 запрацює по всій Україні до кінця 2024 року. Про це заступник Міністра внутрішніх справ України Леонід Тимченко повідомив в ефірі всеукраїнського телемарафону «Єдині новини».

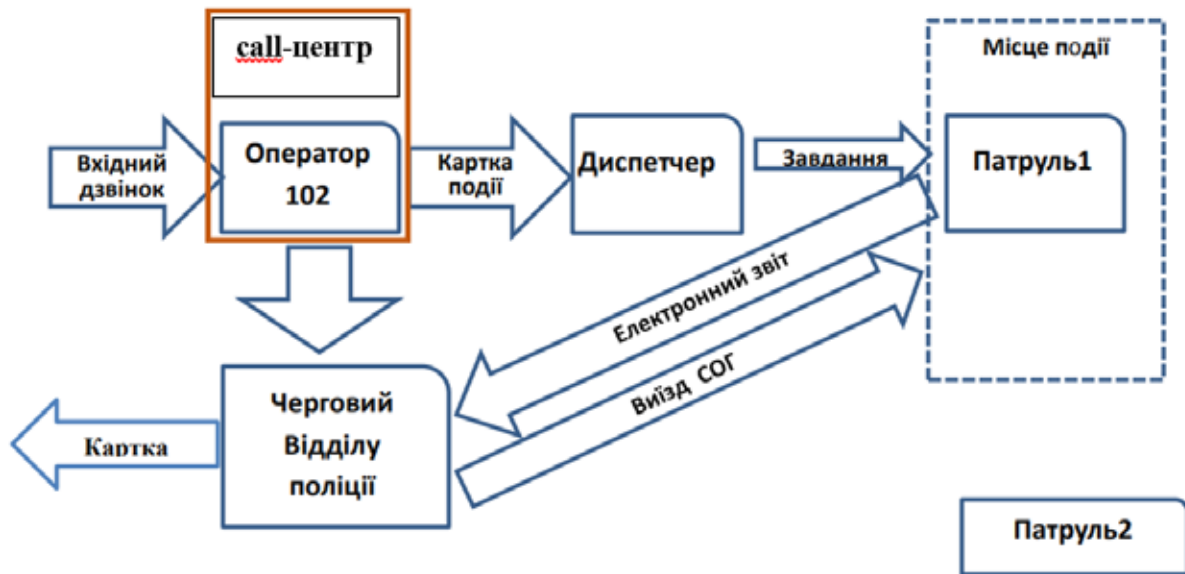

Рис. 1. Концептуальна схема інформаційних потоків в управлінні нарядами поліції.

Джерело: [3]

Принцип побудови системи екстреної допомоги населенню за єдиним телефонним номером 112 («Системи 112») – це комплексне надання допомоги населенню у разі виникнення екстрених ситуацій, що загрожують здоров'ю, життю, майну або навколишньому середовищу, громадському порядку. Структура «Системи 112» також має охоплювати структурні підрозділи цифрового call center або контакт-центру. Схему інформаційних потоків подано на рис. 2

За результатами аналізу схем інформаційних потоків в управлінні нарядами поліції та «Системи

112», яка впроваджується в 2024 році в Україні, потрібно зазначити застосування операторами служб лінії «102» та лінії «112» цифрових call center, саме тому є актуальним визначення проблем та вдосконалення даних систем.

Основними аспектами актуальності теми вважаємо: поліпшення швидкості відгуку, оптимізація роботи операторів; поліпшення якості обслуговування; забезпечення безпеки і зв'язку; використання аналітики для вдосконалення процесів; інтеграція з іншими технологіями (табл. 1).

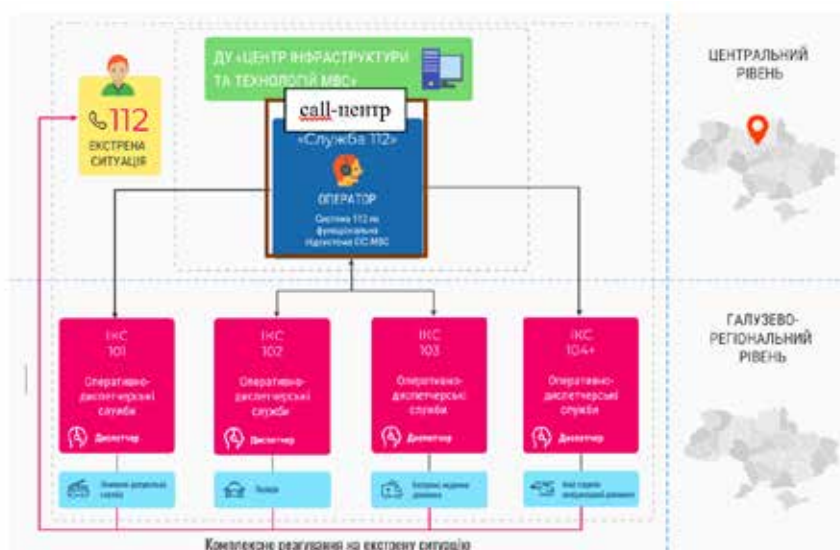

Рис. 2. Схема інформаційних потоків «Системи 112».

Джерело: [5]

Таблиця 1

**Основні аспекти актуальності розвитку сучасних цифрових технологій
у роботі служби «102 (112)» та їх зміст**

№	Аспект актуальності	Зміст аспекту
1	Посилення швидкості відгуку	Використання сучасного цифрового call center дозволяє значно скоротити час очікування на відповідь виклику та швидше реагувати на екстрені виклики.
2	Оптимізація роботи операторів	Автоматизовані системи call center можуть забезпечити швидке розподілення вхідних викликів між операторами, що дозволяє оптимізувати їхню роботу і підвищує продуктивність служби.
3	Підвищення якості обслуговування	Завдяки сучасним технологіям обробки викликів, оператори зможуть отримувати швидкий доступ до інформації про громадянина, який звертається, та попередніх інцидентів, що дозволить надавати більш інформативну допомогу.
4	Забезпечення безпеки і зв'язку	Цифрові call center забезпечують надійний зв'язок між громадянами і правоохоронними органами, що є критичним у разі надзвичайних ситуацій.
5	Використання аналітики для поліпшення процесів	Сучасні системи call center дозволяють збирати дані і проводити аналіз ефективності роботи служби 102 (112), що дозволяє вдосконалювати процеси обслуговування.
6	Інтеграція з іншими технологіями	Цифрові call center можуть легко інтегруватися з іншими системами безпеки та моніторингу, що сприяє комплексному підходу до забезпечення громадської безпеки.

Джерело: розроблено авторами

Цифровий call center – це сучасний центр обробки дзвінків, який використовує цифрові технології для автоматизації, вдосконалення та оптимізації процесів взаємодії з клієнтами. Цифровий call center може охоплювати:

- автоматичні відповіді (IVR, інтерактивне голосове меню) – клієнти можуть самостійно отримувати відповіді на запитання або бути перенаправленими до відповідного оператора;
- omni-канальна підтримка – забезпечення підтримки шляхом різних каналів комунікації, як-от телефон, чат, електронна пошта, соціальні мережі тощо;
- інтеграція з CRM-системами – забезпечення зручного доступу до інформації про клієнта для підвищення якості обслуговування;
- аналітика та звітність – можливість отримання аналітичних даних про ефективність роботи центру, якість обслуговування тощо;
- використання штучного інтелекту та чат-ботів – для автоматизації рутинних завдань і надання швидкої допомоги клієнтам.

В автоматизації служби «102 (112)» використовується сучасний цифровий call center (Call Way або AVAYA).

Avaya – це відомий гравець у галузі телефонії та комунікаційних технологій з багаторічним досвідом у розробленні рішень для контакт-центрів. Це американська компанія, яка постачає комунікаційні рішення, що дозволяють операторам зв'язку, сервісу-провайдерам і корпоративним користувачам підтримувати послуги, пов'язані з передачею голо-

су, даних і відео [5]. Ключовими особливостями та можливостями цифрового call center Avaya, вважаємо такі: функціональність; інтеграції; масштабованість; аналітика та звітність; безпека та надійність; служба підтримки (рис. 3).

Рис. 3. Ключові особливості та можливості цифрового call center Avaya.

Джерело: розроблено авторами

Call Way Contact Center – одна серед кращих платформ на ринку України для організації ефективних контакт-центрів. Це прогресивна українська розробка, що дозволяє створювати рішення з урахуванням особливостей бізнес-процесів [6]. Під час порівняння з іншою платформою, такою як Call Way, важливо оцінити переваги та недоліки кожної системи, звернувшись до конкретних технічних характеристик, вартості реалізації та інших важливих аспектів. Розглянемо детально переваги та недоліки call center Call Way та AVAYA. Результати якісного порівняльного аналізу call center Call Way та AVAYA за перевагами та недоліками наведено у таблиці 2 і 3 відповідно.

Таблиця 2

Результати якісного порівняльного аналізу call center Call Way та AVAYA за перевагами

Переваги Call Way	Переваги AVAYA
Цифрові call center автоматизують багато процесів, що дозволяє операторам швидше і ефективніше обробляти значний потік викликів.	
Можливість інтеграції з іншими системами: легко інтегруватися з іншими інформаційними системами підприємства, як-от CRM (Customer Relationship Management) системи або базами даних, що дозволяє операторам отримувати доступ до важливої інформації про клієнтів під час виклику.	
Аналітика та звітність: Цифрові call center забезпечують широкі можливості аналітики та звітності, що дозволяє керівництву відслідковувати показники ефективності роботи, рівень обслуговування та інші ключові метрики.	
Підвищена ефективність оброблення викликів та відповідно покращена якість обслуговування клієнтів: Цифрові call center дозволяють посилити якість обслуговування клієнтів через автоматизовану маршрутизацію викликів, персоналізовані скрипти обслуговування та збільшення доступності операторів.	Широкі функціональні можливості: AVAYA надає широкий спектр функцій, таких як маршрутизація викликів, управління чергами, аналітика викликів, інтеграція з CRM-системами та іншими інструментами, що полегшують ефективне управління call center.
Скальованість і гнучкість: Система може легко масштабуватися відповідно до потреб вашої компанії, що дозволяє збільшити або зменшити потужність залежно від навантаження.	
Гнучкість управління: Цифрові call center надають більші можливості для налаштування робочих процесів, скриптів обслуговування та розподілу викликів, що дозволяє оптимізувати роботу call center.	Гнучкість у розгортанні: AVAYA може бути розгорнута як локально, так і в хмарному середовищі, що надає організації більше варіантів для вибору оптимального рішення.

Зменшення витрат: Автоматизація багатьох процесів у call center дозволяє зменшити витрати на оплату праці, операційні витрати та інші адміністративні витрати, а також проводити ефективне управління викликами.

Доступність інформації: Оператори мають більший доступ до інформації про клієнтів і їхні проблеми завдяки інтеграції з іншими системами, що дозволяє швидше та ефективніше вирішувати питання клієнтів.

Технологічне оновлення: Використання сучасного цифрового call center посилює технологічний статус підприємства, установи відомства та сприяє його інноваційному розвитку.

Безпека даних: AVAYA забезпечує високий рівень захисту даних і конфіденційності, що є критичним для оброблення особистої інформації клієнтів

Підтримка омніканальності: AVAYA дозволяє обробляти виклики через різні канали зв'язку, як-от телефонні дзвінки, електронна пошта, чат, соціальні мережі тощо, що підвищує якість обслуговування клієнтів.

Джерело: розроблено авторами

З результатами порівняльного аналізу call center на прикладі Call Way та AVAYA за перевагами потрібно відзначити, що деякі переваги є спільними при порівнянні, а саме: цифрові call center автоматизують багато процесів; мають можливість інтеграції з іншими системами: як-от CRM; здійснювати аналітику та формувати звітність. Обидві системи мають скальованість і гнучкість та скорочення оперативних витрат.

Водночас потрібно наголосити на певних перевагах системи AVAYA, зокрема: підтримка омніканальності, безпека даних та широкі функціональні можливості, що є одними з найбільш суттєвими в роботі служби «102».

Таблиця 3

Результати якісного порівняльного аналізу call center Call Way та AVAYA за недоліками

Недоліки Call Way	Недоліки AVAYA
Високі витрати на впровадження: Впровадження цифрового call center, зокрема програмного забезпечення типу Call Way, може потребувати значних витрат на придбання ліцензій, налаштування системи та навчання персоналу	Висока вартість: Системи AVAYA, особливо в розгорнутому масштабі, можуть бути вартісними щодо придбання, впровадження та підтримки. Це охоплює вартість ліцензій, апаратного забезпечення та навчання персоналу.
Складність інтеграції з наявними системами: Інтеграція цифрового call center з наявними системами організації може бути складною і вимагати додаткових зусиль для налагодження взаємодії між системами	-

Залежність від інтернет-з'єднання: Ефективне функціонування цифрового call center, зокрема хмарних рішень типу Call Way, вимагає стабільного та надійного інтернет-з'єднання. Відсутність зв'язку може призвести до припинення роботи call center.	-
Навчання персоналу: Перехід на нову систему може потребувати часу і зусиль для навчання персоналу роботі з новим інтерфейсом та функціоналом цифрового call center.	-
Обмежені функціональні можливості: Деякі цифрові call center, зокрема Call Way, можуть мати обмежені функціональні можливості порівняно з дорогими аналогами, що може обмежити можливості оптимізації процесів оброблення викликів.	-
Потенційні проблеми з безпекою даних: Збереження конфіденційної інформації про клієнтів у хмарних системах вимагає високого рівня безпеки даних, і недостатня захищеність може стати причиною ризиків для організації.	-
Необхідність постійного оновлення: Технології цифрових call center постійно розвиваються, і для збереження конкурентоспроможності системи може знадобитися постійне оновлення або модернізація. Необхідність технічної підтримки: За впровадження та експлуатацію цифрового call center вимагає наявності кваліфікованої технічної підтримки, що може збільшити загальні витрати на утримання системи	Підтримка і оновлення: Компанії можуть стикатися з проблемами при отриманні підтримки або оновлень, особливо якщо вони використовують старіші версії програмного забезпечення. Це може вплинути на безпеку та функціональність системи.
Значна залежність від постачальника послуг: Використання хмарних call center, як-от Call Way, може зробити організацію залежною від постачальника послуг, що не завжди може бути прийнятним з погляду бізнесу.	Обмежена гнучкість: У деяких випадках системи AVAYA можуть бути менш гнучкими порівняно з новітніми хмарними рішеннями, особливо в контексті швидкої адаптації до нових бізнес-потреб або інтеграції з сучасними цифровими платформами.

Можливість виникнення технічних проблем: Незалежно від якості програмного забезпечення, цифрові call center піддаються технічним проблемам, таким як відмова обладнання чи програмне збої, що може призвести до припинення роботи call center.	Залежність від апаратного забезпечення: AVAYA традиційно пропонує рішення, що потребують значних інвестицій в апаратне забезпечення. Хоча зараз наявні хмарні варіанти, деякі компанії все ще можуть поставити перед труднощами при модернізації або переході на хмарні рішення.
--	--

Джерело: розроблено авторами

За результатами порівняльного аналізу недоліків систем Call Way або AVAYA зазначимо, що обидві системи мають високу вартість, потребують постійної підтримки та оновлення, залежні від апаратного забезпечення та мають обмеження порівняно з хмарними технологіями. Водночас цифрові call center Call Way мають додаткові недоліки, а саме: складність інтеграції з наявними системами, залежність від інтернет-з'єднання потребує додаткового навчання персоналу, має обмежені функціональні можливості та потенційні проблеми з безпекою даних.

Перспективними напрямками розвитку автоматизації служби «102 (112)» за допомогою сучасного цифрового call center (наприклад, Call Way та AVAYA) вважаємо: впровадження голосового розпізнавання; використання штучного інтелекту (ШІ); розширення каналів зв'язку; впровадження відеодзвінків; аналіз даних для прогнозування; інтеграція з іншими системами безпеки; застосування розширеної реальності (AR); забезпечення мобільності; надійність і захист даних; створення інтерактивних інструкцій (рис. 4).

Ці напрями розвитку дозволять підвищити ефективність та якість роботи служби «102» шляхом використання сучасних цифрових технологій call center.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На підставі проведеного дослідження зазначимо, що динаміка сучасного розвитку інформаційного суспільства в цілому, зокрема і діяльності Національної поліції України, спонукає поглиблювати дослідження актуальних питань інформаційного забезпечення Національної поліції.

Застосування цифрового call center є невід'ємною частиною роботи правоохоронних органів та потребує посилення швидкості відгуку, оптимізації роботи операторів; підвищення якості обслуговування; забезпечення безпеки і зв'язку; використання аналітики для вдосконалення процесів; інтеграції з іншими технологіями. Перспективними напрямками розвитку автоматизації сучасного цифрового call center

Рис. 4. Перспективні напрями розвитку автоматизації служби «102 (112)» за допомогою сучасного цифрового call center.

Джерело: розроблено авторами

вважаємо: впровадження голосового розпізнавання; використання штучного інтелекту (ШІ); розширення каналів зв'язку; впровадження відеодзвінків; аналіз даних для прогнозування; інтеграція з іншими системами безпеки; застосування розширеної реальності (AR); забезпечення мобільності; надійність і захист даних; створення інтерактивних інструкцій, що розглядаємо перспективами подальших досліджень у цьому напрямі.

У подальшому наші дослідження будуть спрямовані на детальніший аналіз перспективних напрямів розвитку автоматизації сучасного цифрового call center.

Список використаних джерел

1. Іванов І. Є. Інформаційні технології в діяльності національної поліції України. *Адміністративне право; фінансове право; інформаційне право*. 2020. № 6 (108). С. 91–98. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-108-6-1.11 (дата звернення: 14.08.2024).

2. Іванов І. Є. Проблематика використання автоматизованих інформаційних систем у діяльності МВС України. *Адміністративне право; фінансове право; інформаційне право*. 2020. № 5 (107). С. 113–120. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-107-5-1.14 (дата звернення: 14.08.2024).

3. Краснобрижний І. В., Прокопов С. О., Рижков Е. В. Інформаційне забезпечення професійної діяльності: навч. посіб. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. 2018. 218 с.

4. Міністерство внутрішніх справ України. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/ministry/projekti-mvs/informatizaciya-sistemi-mvs-ukrayini/sistema-112-ukrayini> (дата звернення: 13.08.2024).

5. Customer Experience Solutions for Contact Centers Avaya URL: <https://www.avaya.com/en/solutions/customer-experience-and-contact-center/> (дата звернення: 13.08.2024).

6. Call Way Contact Center URL: <https://callway.com.ua/> (дата звернення: 13.08.2024).

References

1. Ivanov, I. E. (2020). Informacijni tehnologiyi v diyal'nosti nacional'noyi politsiyi Ukrainy [Information technologies in the activities of the National Police of Ukraine]. *Administrative law; financial law; information law*. no. 6 (108). pp. 91–98. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-108-6-1.11 [in Ukrainian].

2. Ivanov, I. E. (2020). Problems of using automated information systems in the activities of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. [Problematy'ka vy'kory'stannya avtomaty'zovany'x informacijny'x sy'stem u diyal'nosti MVS Ukrainy']. *Administrative law; financial law; information law*. no. 5 (107). pp. 113–120. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-107-5-1.14 [in Ukrainian].

3. Krasnobrizhnyi, I. V., Prokopov, S. O., Ryzhkov, E. V. (2018). Informacijne zabezpechennya profesijnoyi diyal'nosti [Information support of professional activity]. Dnipro: Vyd-vo Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. [in Ukrainian].

4. Ministry of Internal Affairs of Ukraine. URL: <https://mvs.gov.ua/uk/ministry/projekti-mvs/informatizaciya-sistemi-mvs-ukrayini/sistema-112-ukrayini>.

5. Customer Experience Solutions for Contact Centers. URL: <https://www.avaya.com/en/solutions/customer-experience-and-contact-center/> Call Way Contact Center available at: URL: <https://callway.com.ua/> Call Way Contact Center URL: <https://callway.com.ua/> (data accessed: 13.08.2024).

6. Call Way Contact Center URL: <https://callway.com.ua/> (data accessed: 13.08.2024).

Abramov Sergey

Candidate of Technical Sciences,
Associate Professor, Senior Researcher
of the Military Training Research Laboratory,
Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine

Synytsina Yuliia

Candidate of Technical Sciences,
Associate Professor Associate Professor
of the Department of Economic and Information
Security Dnipro State University of Internal Affairs

CURRENT ISSUES AND DEVELOPMENT PROSPECTS OF MODERN DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE WORK OF THE «102 (112)» SERVICE

The work deals with current issues of information provision of the National Police based on a retrospective analysis of literary sources. The use of information technologies in the National Police of Ukraine is a critically important step for increasing the efficiency and transparency of police activities. It can also be added that these technologies ensure the efficiency, speed and completeness of the work of law enforcement agencies.

The methodological basis of scientific work is a system of general scientific and special methods of analysis: systematization and generalization (definition of the main categories, their relationship, formation of conclusions and proposals); monographic and system-structur-

al analysis; assessment and situational; graphic (visualization of theoretical research results); factor analysis; expert and tabular analyses.

The object of the research is modern digital call-centers on the example of Call Way and AVAYA, as a component of the information support of the national police in the services of the «102» and «112» lines.

The subject of the research is the theoretical, scientific and methodological provisions and applied aspects of effective formation of the work of emergency services, information support of the national police in the services of the «102» and «112» lines.

It was found that the use of modern digital technologies can significantly increase the efficiency and quality of service to citizens in emergency situations.

Modern digital call centers were analyzed by the evaluation-situational method using the example of Call Way and AVAYA.

Prospective directions for the development of the automation of the «102 (112)» service have been determined, namely the introduction of voice recognition; use of artificial intelligence (AI); expansion of communication channels; introduction of video calls; data analysis for forecasting; integration with other security systems; application of augmented reality (AR); ensuring mobility; reliability and data protection; creation of interactive instructions, which will become a perspective for further research in this direction.

Keywords: Information support of the National Police, modern digital technologies, call center, «102» line, «112 system», Call Way, AVAYA.

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

DOI 10.59226/3041-1971.1.2024.37-45

УДК 316.46:378.011.3-057.175]:355.23

КТІТОРОВ Максим Олександрович

кандидат юридичних наук, заступник начальника
Київського інституту Національної гвардії України
з наукової роботи

ORCID ID 0000-0001-6301-7481

ПУГАЧ Анжеліна Володимирівна

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з підготовки військ
Київського інституту Національної гвардії України

ORCID ID 0000-0003-1907-9380

ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НГУ В КОНТЕКСТІ НОВОЇ ПАРАДИГМИ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ

У статті актуалізовано питання значущості лідерської компетентності майбутніх офіцерів НГУ у сучасних умовах складного безпекового середовища, євроатлантичного вибору України, збройної агресії РФ проти України. У зв'язку з цим наголошено на необхідності підготовки високоосвічених, компетентних, умотивованих професіоналів безпекового сектору, до якого належить НГУ. Їх успішність визначають професійність, адаптивність, мобільність та лідерські якості. Як багатоаспектний соціально-історичний і психологічний феномен, лідерство розглянуто на основі теорій лідерології, що забезпечує розуміння сутності впливу на підлеглих і командирів; особливостей їх підготовки, шляхів професійного й особистісного зростання. Розвиток військового лідерства пов'язано з самим його призначенням та викликами сучасної безпекової ситуації.

Вказано на значущість компетентного підходу у розвитку лідерської компетентності майбутнього офіцера НГУ, що відображено у новій парадигмі військової освіти. Постать сучасного військового лідера в НГУ актуалізовано з урахуванням певного зразку за вимогами НГУ, особливостями здійснення службової діяльності.

Актуалізовано поняття лідерської компетентності військових фахівців та уточнено напрями її формування. Зазначено, що для розвитку лідерської компетентності майбутнього офіцера НГУ важливі як наявні моделі лідерства, досвід українських ВВНЗ, зокрема Київського інституту Національної гвардії України, так і успішні зарубіжні практики як-от Національної академії Збройних сил США.

Ключові слова: лідерство; компетентність; безпекова сфера; майбутній офіцер; НГУ; лідерський потенціал; парадигма.

Постановка проблеми. На сучасному етапі цивілізаційного розвитку перед усією міжнародною спільнотою постають нові глобалізаційні виклики і

загрози, пов'язані з поглибленням фінансово-економічної кризи, радикалізацією суспільства, поширенням транснаціонального і внутрішнього тероризму,

зростанням злочинності, загостренням міжетнічної та релігійної ворожнечі й інші. Це впливає на безпекову ситуацію у світі в цілому та потребує посилення уваги до безпекової сфери у різних державах зокрема.

В Україні розвиток безпекового середовища нині ускладнено таким дестабілізуючим фактором як повномасштабна збройна агресія російської федерації, у відсічі якої значущим є нарощування спроможностей складових сил безпеки і оборони, до яких належить Національна гвардія України. Йдеться про підготовку високоосвічених, компетентних, умотивованих військових професіоналів, здатних своєчасно реагувати на загрози національній безпеці у воєнній сфері, ефективно виконувати бойові завдання і завдання за призначенням, брати результативну участь у спеціальних, стабілізаційних, антитерористичних і миротворчих операціях тощо. У зв'язку з цим, зважаючи на складність та різноаспектність функцій Національної гвардії України, регламентованих Законом України «Про Національну гвардію України» [1], показниками успішності діяльності офіцера-нацгвардійця, відповідно до Візії НГУ [2], постають професійність, адаптивність, мобільність, взаємосумісність та ефективність у протидії викликам і загрозам, а також лідерські якості, що забезпечують змогу ухвалювати складні рішення, брати відповідальність за їх наслідки, слугувати взірцем для наслідування тощо.

Розвиток лідерства і формування професійних компетентностей військовослужбовців на основі сучасних підходів до підготовки кадрів безпекової сфери, орієнтованих на стандарти збройних сил держав-членів НАТО, а також урахування національних традицій та нинішнього досвіду ведення бойових дій – наскрізна ідея нової парадигми військової освіти. Зокрема, в Концепції трансформації системи військової освіти [3], ухваленню якої передували численні дискусії фахівців та експертів у військовій галузі (Д. Вітер, А. Вітченко, О. Мітягін, В. Осьодло, А. Сиротенко, В. Телелим та інші), виявлено основні суперечності щодо підготовки персоналу, які засвідчують неспроможність традиційної моделі забезпечити неперервний професійний розвиток військових фахівців упродовж військової кар'єри, її невідповідність світовим тенденціям та досвіду країн Альянсу з розвитку військової освіти в умовах динамічних змін, отже, потребу в осучасненні і модернізації.

У зв'язку з цим заявлена трансформація системи військової освіти охоплює оновлення освітніх програм з розвитку нового стилю військового лідерства

як ключового компонента професійної діяльності окремого гвардійця, різних військових підрозділів НГУ, що передбачає ствердження характеру і професіоналізму, необхідних для лідерських функцій під час виконання завдань за призначенням та у повсякденній діяльності [2, с. 4]. Це забезпечується перелусом упровадженням компетентнісного підходу в підготовку військових лідерів, орієнтованих на реалізацію лідерської місії – згуртування військових колективів та їх спрямування на досягнення поставленої мети. Ураховуючи означене, порушена у статті проблема набуває особливої значущості.

Аналіз актуальних наукових досліджень і публікацій. Осмислення досвіду становлення військових лідерів, відображеного у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, засвідчує неабиякий дослідницький інтерес до лідерології. Зокрема, феномен лідерства в теоретичному й історичному аспектах вивчали українські вчені С. Калашнікова, В. Кремень, Г. Микитюк, О. і С. Нестулі, О. Отич, О. Пономарьов, О. Романовський, Л. Ткаченко та ін. Певним напрямом професійної підготовки лідерів-управлінців у різних галузях присвячено праці Я. Кобушко, В. Олуйка, К. Таранюк, А. Чечель, О. Яценко та ін. Питання формування лідерської компетентності та розвитку лідерського потенціалу у майбутніх офіцерів актуалізували Н. Агаєв, О. Бойко, В. Карпенко, О. Маковський, О. Романовський, В. Толкачов та ін. Значущість окремих чинників у формуванні лідерських якостей військовослужбовців розкрито у наукових розвідках В. Бабака, А. Галімова, В. Георгієв, О. Красницької, О. Кокуна, С. Максименка, В. Муженка та ін. Особливості підготовки майбутніх офіцерів Національної гвардії України у ВВНЗ розглядали К. Грідіна, О. Головань, М. Кіторов, М. Медвідь, А. Плаксін та ін.

Зважаючи на те, що концептуальними засадами сучасної вищої освіти постає компетентнісний підхід, покликаний забезпечити її фундаментальність, результативність та якість, важливими для нашого дослідження вважаємо напрацювання Н. Дем'яненко, О. Дубасенюк, О. Овчарук, О. Пометун, В. Ягупова та ін.

Попри істотний внесок дослідників у розроблення питань, пов'язаних із теоретичними і методичними засадами підготовки лідерів у безпековій сфері, ідеї формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів-гвардійців у контексті нової парадигми військової освіти потребують подальшого розвитку.

Метою статті є уточнення та розширення напрямів формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів НГУ на основі наявних підходів у лідерології, вітчизняного і закордонного досвіду та з урахуванням нової візії підготовки військових професіоналів для сектору безпеки і оборони України.

Виклад основного матеріалу. Розгорнутий міждисциплінарний науковий дискурс, передусім філософів, політологів, економістів, соціологів, психологів і педагогів, а також фахівців з військової справи, навколо лідерства, що дає змогу репрезентувати численні теорії й концепції, пов'язані з цим феноменом, засвідчує: інтерес дослідників до означеної проблеми не вщухає. До того ж у пошуках шляхів стабільності у мінливому світі все більше стверджується розуміння лідерства як значущого тренду сучасності та важеля трансформаційних змін. Адже воно постає як нагальна суспільна потреба у відповідь на запити соціуму щодо самоорганізації й координації цілей, мети, завдань під час спільних дій, особливо у найскладніші періоди людства й вирішальні моменти його історичного розвитку. У цьому разі керівництво та лідерство розглядають як певний механізм, рушій суспільної взаємодії, адже загальновідомо, що зазвичай більшість людей не виявляють ініціативи щодо громадсько-значущих справ.

Лідери здатні згуртувати навколо себе інших людей, вплинути на їх поведінку, вчинки, навіть спосіб життя. О. Романовський акцентує на суспільному й індивідуальному характері лідерства, оскільки йдеться про силу впливу та особливі риси і якості, кількість прихильників і послідовників, масштаб особистості лідера, що визначається масштабом особистостей тих, хто слідує за ним, а також лідерський потенціал, спрямований на трансформацію навколишньої дійсності [4]. О. Бойко розглядає лідерство у військовому середовищі також передусім за наявністю послідовників, адже послідовники становлять його основу, воно ґрунтується на стосунках між лідером і людьми, що йдуть за ним, помічають його вчинки та поведінку. Лідер вибудовує цю міжособистісну взаємодію з оперттям на вчинки, риси і чесноти, цінні для послідовників, набуває серед них авторитетності, прихильності і довіри до власних рішень [5, с. 65].

У потужностях лідера вести за собою, впливати на колектив, мотивувати, розвивати, спонукати відображено розуміння лідерства як багатоаспектного соціально-історичного та психологічного феномена. Адже перебування людини в епіцентрі

суб'єкт-суб'єктних відносин лідерства пов'язано з її природою, що майже не зазнала змін на тлі значущих інтелектуальних і технологічних зрушень, а також досить складною внутрішньою світобудовою, одвічними прагненнями до саморозвитку, реалізації особистісних прагнень, вдосконалення себе та власного оточення [6].

Зазначену багатоаспектність деякою мірою пояснюють наявні теорії лідерства. Зокрема, за ідеями С. Нестулі, у теорії рис акцентується на значущих якостях особистості лідера; поведінкові теорії розглядають поведінкову модель лідера як власний приклад; ситуативні – визнають вплив послідовників на лідера, актуалізують риси і поведінку лідера відповідно до конкретної ситуації; теорії функціонального лідерства доводять значущість командної діяльності лідера і однодумців; ціннісні – стверджують відповідальність лідера перед самим собою, однодумцями, суспільством у цілому; теорії лідерства-служіння, або обслуговуючого лідерства, наголошують на змінах щодо ролі лідера – від начальника і контролера до партнера і натхненника; емоційне лідерство засвідчує значущість взаємної довіри між лідером і послідовниками; харизматичне лідерство пов'язано з ціннісними теоріями у розуміння винятковості, неординарності особи лідера, його надзвичайних якостей; трансакційні й трансформаційні теорії постають як ефективне лідерство, що забезпечує розвиток лідера і послідовників, які за певних умов виконуватимуть його роль [6]. Осмислення цих надбань лідерології сприятиме розумінню сутності впливу на підлеглих і командирів; особливостей підготовки та навчання лідерів і послідовників; шляхів їх професійного й особистісного зростання.

У безпековій сфері, покликаний захищати життя, гідність, основоположні права і свободи людини, демократичні цінності суспільства та суверенітет держави, розвиток лідерства детермінується самим його призначенням та викликами сучасної безпекової ситуації, що ускладнює традиційні способи відсічі безпековим загрозам в обстановці швидких змін у веденні бойових дій. Відповідно до цього затребуваність лідерства у Настановах Головного управління Міністерства Армії США (FM 6-22. Військове лідерство. Компетентність, впевненість, гнучкість) обґрунтовано так: «Професійні, природні лідери необхідні Армії, щоб справлятися із викликами у небезпечних і складних середовищах, з якими ми стикаємося» [7]. Цьому співзвучні ідеї Доктрини з військового лідерства у

Національній гвардії України: «Військове лідерство – це рух уперед та розвиток». Незалежно від особливостей історичного розвитку, лідерство є душею військового формування, його ціннісною основою [8]. В умовах євроатлантичного поступу України професійний розвиток персоналу безпекової сфери, зокрема і щодо лідерства, впродовж військової кар'єри для набуття оперативних спроможностей складовими сил оборони для виконання поставлених завдань, спільних дій у складі об'єднаних органів військового управління, їх взаємосумісності з відповідними структурами держав-членів НАТО, також потребує означеної сумісності. З огляду на це актуалізуються Настанови FM 6-22, які поєднують уроки минулого та проникливий прогноз майбутнього, щоб допомогти сформувати компетентних військових лідерів.

Сутність компетентнісного підходу розглядаємо з опертям на визначення поняття компетентності у Законі України «Про вищу освіту» (2014): це здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, що постає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей. Компетентність відображає успішну реалізацію здобутих знань і навичок у нестандартних обставинах, власному житті, побудові життєвих стратегій. У професійній діяльності компетентність виявляється у конкретних ситуаціях як готовність і здатність до її здійснення, що забезпечують професійно важливі якості та особистісні характеристики – розвиток світогляду, здібностей, інтересів, загальної культури, ціннісних орієнтацій, становлення активної життєвої позиції тощо. Особливості провадження професійної діяльності військовослужбовців НГУ пов'язані з відповідною підготовкою і здобуттям професійних компетентностей під час навчання, самоосвіти, військової кар'єри впродовж життя.

У системі вищої військової освіти реалізація компетентнісного підходу зумовлена посиленням вимог до фахівців у зв'язку із пришвидшенням модернізації військової техніки, озброєння і водночас швидким застаріванням військово-професійних знань; обмеженістю часу на опанування військово-професійних дисциплін практичного спрямування; закритістю інформаційних ресурсів в умовах ВВНЗ. До того ж компетентнісний підхід, посилений ідеями соціально-особистісного розвитку, відображеними у педагогічних теоріях і концепціях, забезпечує цілеспрямованість і цілезаданість освітнього процесу,

його прогностичну спрямованість, розвиток навичок і здібностей майбутніх офіцерів до аналізу, критичного оцінювання, передбачення розвитку подій і вміння їх застосування у військово-професійній діяльності [9, с. 313].

Здобуття компетентностей щодо професійної військової діяльності під час неперервного інтегрованого освітнього процесу для досягнення відповідних рівнів і ступенів освіти та/або рівнів військової освіти, формування нового стилю військового лідерства, доброчесності – мета трансформації військової освіти, її візію становить нова парадигма військової освіти, у розумінні дефініції «парадигма» відповідно до ідей американського філософа Т. Куна як сукупності наукових досягнень, що визначають шляхи вирішення певної проблеми для наукового співтовариства, цілісного світогляду, в межах якого сформовано поточну теорію з усіма висновками, системами переконань, цінностей, технічних засобів тощо і водночас теоретико-методологічної моделі постановки та зразка у розв'язанні завдань наукового дослідження [10, с. 177].

З огляду на це йдеться про актуалізований у нашому дослідженні компетентнісний підхід, реалізацію особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів, що забезпечують упровадження ідей людиноцентризму, студентоцентризму, засад гуманістичної педагогіки і педагогіки співробітництва, утвердження сучасного світогляду з відмовою від панівної за радянських часів авторитарної педагогіки та орієнтацією на інновації, кращі вітчизняні і світові освітні практики. Означені ідеї становлять підґрунтя підготовки майбутнього офіцера НГУ у ВВНЗ як ефективного військового керівника й успішного лідера.

Звернімо увагу на те, що особливості здійснення професійної діяльності у військовій сфері потребують розмежування понять «керівництво» і «лідерство», отже, виокремлення відповідних особистісних якостей та професійних характеристик. Командир свою діяльність скеровує з опертям на формальні посадові обов'язки, лідер – шляхом соціальної взаємодії в колективі. За традиційного підходу, стосунки «командир – підлеглий» вибудовуються згідно з ієрархією міжособистісних взаємин, що вимагає від підлеглих виконання наказів командира незалежно від своїх можливостей і мотивації, тоді як лідерство передбачає спонукання до досягнення спільної мети [11, с. 50].

З доктринального погляду, постать сучасного військового лідера в НГУ розглядають з урахуванням певної моделі, зразку за вимогами НГУ: яким повинен бути лідер, що знати і робити (здійснювати). Підґрунтя формування професійного характеру, становлення особистості, розвитку інтелекту забезпечують службовий і бойовий досвід, курси професійної військової освіти і підготовки, самостійна підготовка, самоосвіта.

Характер, особистість та інтелект – особливості військового лідера, що забезпечують реалізацію професійних компетентностей: вести за собою підлеглих, сприяти їх розвитку, досягати результатів у визначених завданнях. У цьому контексті індивідуальна лідерська здатність розглядається як змога оцінювати ситуацію щодо наявних загроз і можливостей, необхідних ресурсів та комунікації; мотивування особового складу на певний результат; сприяння в розвитку бойової спроможності. У колективі успішність військового лідера також пов'язана зі створенням позитивного соціально-психологічного клімату та ефективним впливом на особовий склад; командотворенням і згуртуванням, культурою взаємодопомоги та взаємопідтримки; відданістю гвардійським цінностям та національним військовим традиціям [2; 8].

Означені доктринальні підходи узгоджуються з напрацюваннями в галузі лідерології, зокрема, концепцією «Leadership based on character» («Лідерство засноване на характері») Інституту лідерства ім. Ігоря О. Ігнатовича у Ivey Business School, що утверджує чесноти лідерства – справедливість, хоробрість, гуманність, візійність тощо. На противагу науковим позиціям, що посилюють значущість компетентностей і навичок, не приділяючи уваги рисам характеру (чеснот), дослідники згаданого інституту обстоюють лідерство як характеристику, з якою не народжуються, а яка розвивається. Адже результати їх наукових пошуків засвідчують: лідерство – це вроджені задатки (24%) і те, чого можна навчитися, розвинути (76%) [12]. Такі узагальнення є цінними для нашого дослідження щодо формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів НГУ.

З-поміж наявних визначень базового поняття нашого дослідження актуалізуємо таке: лідерська компетентність офіцерів – динамічне поєднання знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, ціннісних орієнтирів, професійно значущих індивідуальних якостей їх особистості, які визначають її здатність і готовність впливати на волю і поведін-

ку інших суб'єктів професійної діяльності для ефективного виконання службових завдань [13]. Розвиток лідерської компетентності майбутніх офіцерів під час підготовки у ВВНЗ – це науково обґрунтована система організації та стимулювання їх активної діяльності шляхом навчання й самоосвіти, що забезпечують якісні особистісні зміни. Дослідники вказують на необхідність приділення уваги питанню лідерської компетентності майбутнього офіцера не лише у ВВНЗ, а й упродовж усієї служби [5, с. 85; 13]. Однак уже під час професійної підготовки курсанти мають можливість ознайомитися зі зразками лідерської поведінки, зокрема безпосередніх командирів і начальників.

Оскільки реалізація освітнього процесу у ВВНЗ передбачає створення певних педагогічних умов формування здатності особистості до майбутньої професійної діяльності та якостей, яких набувають у процесі підготовки, у цьому контексті йдеться і про забезпечення відповідних умов розвитку лідерської компетентності майбутніх офіцерів НГУ. Такими є: формування стійкого інтересу та мотивації щодо лідерства; запровадження інтерактивних педагогічних прийомів, змагальності у вирішенні квазіпрофесійних завдань; орієнтація на індивідуалізацію професійної підготовки, розвиток ініціативи та самостійності, індивідуального стилю лідерства у безпековій сфері; набуття досвіду практичного керівництва під час навчання, тактико-спеціальна підготовка, стажування у військах, організація військово-спеціальних ігор [13]. Змістовий аспект підготовки також передбачає спеціальний курс лідерства, ефективність якого пов'язана з використанням різних активних методів: неімітаційних (проблемна лекція, семінар-дискусія, групові консультації) та імітаційних (ситуаційні завдання, кейс-метод, мозковий штурм, ділова гра, а також психофізіологічний тренінг).

Уточненню і розширенню напрямів розвитку лідерства з метою адаптації ефективних практик, реалізації лідерства в освітніх програмах підготовки майбутніх офіцерів НГУ сприятиме ознайомлення з досвідом закладів військової освіти інших країн. Місія Національної академії Збройних сил США (The United States Military Academy, USMA), чотирирічного коледжу, який «формує, навчає, тренує та надихає» – розвиток військових лідерів, відданих армійським цінностям та готовим присвятити життя армії і нації. Лідерство має забезпечити успішність у складних

умовах, підготовку до професійної кар'єри та служіння нації. Освітню програму спрямовано на виховання сторін характеру як-от моральна, соціальна, громадянська, продуктивності та лідерства. Її мета: здобуття теоретичних, військово-тактичних знань, знань про військову культуру і роль командира; формування базових військових навичок, необхідних для служби і перемоги у складному світі, професійного вдосконалення, спілкування у команді, дискусій, побудови міжособистісних стосунків, розвиток критичного мислення та навичок вирішення проблем у різних середовищах (адміністративному, військовому, цивільному), вирішення конфліктів і виправлення помилок. Основу підготовки до лідерства становить активне навчання за методом Тейєра (учасники – 15-18 осіб) на основі самонавчання, розвитку інтелектуальних здібностей, перевірки знань [14].

У формуванні лідерської компетентності значущу роль відіграє професорсько-викладацький склад, що має надихати власним прикладом, сприяти взаємній повазі між персоналом і курсантами. Серед методів навчання використовують такі: тактичні ігри прийняття рішень, симуляційні вправи і відкриті дискусії. Мультидисциплінарний курс «Військове лідерство» охоплює заняття щодо формування характеру і власного стилю лідерства, вироблення стійкості до стресів, здобуття авторитету, етичного використання влади та її впливу. Курсанти готують «Портфоліо командира-лідера», орієнтоване на лідерську компетентність, саморефлексію, самооцінювання («Лідер-рефлексія»). Академічна студентська платформа-форум забезпечує контакти з видатними лідерами – взірцем для курсантів. Як військові лідери, випускники USMA вмотивовані й усвідомлюють свою суспільну і професійну роль [15].

У Київському інституті Національної гвардії України, у контексті модернізації підготовки майбутніх офіцерів сил сектору безпеки і оборони України шляхом імплементації стандартів і досвіду країн-членів НАТО, FIER, сучасного досвіду ведення бойових дій із відсічі збройної агресії РФ проти України, запроваджено навчальну дисципліну «Лідерство», що належить до циклу «Військо-професійна підготовка». Її спрямовано на вивчення питань, пов'язаних із лідерством як соціально-психологічним феноменом, його типологією і стилями, ціннісними та етичними аспектами. Військове лідерство розглянуто в контексті професійної діяльності

офіцера, відмінностей між службовими повноваженнями і лідерством, лідерських якостей, теорії і практики конфліктології, ефективного лідерства у військових колективах тощо.

Реалізувати змістовий компонент підготовки дають змогу активні й інтерактивні, комунікативні, індивідуальні методи навчання (дебати, мозковий штурм, круглий стіл, вільний діалог тощо). Процесуальний компонент пов'язаний із забезпеченням умов для якісного освітнього процесу, що охоплює навчання, виховання і розвиток майбутніх офіцерів як військових лідерів, набуття ними відповідних поведінкових навичок, чеснот, якостей, необхідних для формування лідерської компетентності. У розвитку лідерського потенціалу ураховують дані військово-професійного відбору курсантів, подальше їх зростання, зокрема через наставництво старших курсантів над молодшими, що передбачає допомогу, передачу службового, навчального досвіду, що досить поширено за кордоном, наприклад, у згаданій Національній академії Збройних сил США. Оцінювання управління й лідерства покладається як на науково-педагогічних працівників, командирів, наставників, так і на однокурсників.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, результати наукового пошуку дають змогу виснувати, що ідеї військового лідерства набувають все більшої значущості, зважаючи на складність сучасного безпекового середовища, збройну агресію РФ проти України, євроатлантичний вибір України та необхідність, у зв'язку з цим, модернізації сектору безпеки і оборони, досягнення операційної сумісності відповідно до стандартів і процедур НАТО. Осучаснення підготовки військових фахівців нової генерації, спрямування її на виховання особистостей-лідерів пов'язано з новою візією військової освіти, підґрунтя якої становить компетентнісний підхід і лідерство.

У становленні військового лідера в НГУ враховано особливості професійної діяльності, завдання і функції НГУ, що потребує не лише професійних навичок, а й певних якостей, становлення характеру, подальшого особистісного та інтелектуального поступу. Цьому сприятиме службовий і бойовий досвід, курси професійної військової освіти і підготовки, самостійна підготовка, самоосвіта. Для формування лідерської компетентності майбутнього офіцера НГУ важливі як наявні моделі лідерства, досвід українських ВВНЗ, так і успішні практики з

розвитку військового лідерства у розвинених державах.

Подальші напрями наукових досліджень пов'язуємо з розглядом ефективних моделей підготовки військових лідерів у країнах-членах FIER.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Національну гвардію України» № 876-VII від 13 березня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>.
2. Доктрина діяльності Національної гвардії України. URL: <https://ngu.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/vkp-ngu-1-00-doktryna-diyalnosti-naczionalnoyi-gvardiyi-ukrayiny.pdf>.
3. Концепція трансформації системи військової освіти (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 р. № 1490). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1490-2022-%D0%BF#top>.
4. Розвиток лідерського потенціалу національної гуманітарно-технічної та управлінської еліти: монографія / За ред. О. Г. Романовського та О. С. Пономарьова. Харків: ФОП Мезіна В. В., 2017. 292 с.
5. Бойко О. В. Теорія і методика формування лідерської компетентності офіцерів Збройних сил України: моногр. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2020. 667 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722942/1/Boiko_O.V._Monografy.pdf.
6. Нестуля О. О., Нестуля С. І. Основи лідерства. Наукові концепції (середина XX – початок XXI ст.): навч. посіб. Полтава: ПУЕТ, 2016. 375 с. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/8927>.
7. Військове лідерство. Компетентність, впевненість, гнучкість. Field Manual (Настанова, надалі FM) 6-22 (FM 22-100). URL: <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/FM-6-22.-Лідерство.pdf>.
8. Доктрина з військового лідерства в Національній гвардії України. URL: <https://ngu.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/vkp-1-00.01-doktryna-z-vijskovogo-liderstva-v-ngu.pdf>.
9. Тарасюк Ю. Компетентнісний підхід в освітньому процесі військових закладів вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук. Міжвузівський збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 53 (2), 311–316. doi: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-2-46>.
10. Філософія: словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар, М. А. Козловець, Л. В. Горохова, В. В. Федоренко, В. О. Федоренко. Київ: КВІЦ, 2020. 274 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3551/1/Бліхар_М.%C2%A0А.ФІЛОСОФІЯ_Словник_остаточний_%28%29.pdf.
11. Карпенко В. С. Розвиток лідерської компетентності офіцерів Десантно-штурмових військ у системі післядипломної освіти: дис. ... д-ра філос. (PhD): 011. Київ, 2023.
12. Лідерство на полі бою: дослідження військового лідерства в Україні. URL: <https://lvbs.com.ua/news/liderstvo-na-poli-boyu-doslidzhennya-vijskovogo-liderstva-v-ukrayini/>.
13. Repetukha Ya. (2024). Developing future military officers' leadership competence in the military academies: pedagogical techniques and conditions. *Political Science and Security Studies Journal*. Vol. 5, No. 2. DOI: 10.5281/zenodo.13152053.
14. The United States Military Academy (USMA). URL: <https://www.westpoint.edu/>.
15. Wierzbic A., Taurogińska-Stich A. The formation of student leadership competence at selected military academies in the world. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej*. 2022. no. 164. pp. 513–525. DOI:10.29119/1641-3466.2022.164.39.

References

1. Zakon Ukrainy «Pro Natsionalnu hvardiiu Ukrainy» №876-VII vid 13 bereznia 2014 roku [Law of Ukraine On the National Guard of Ukraine No. 876-VII of March 13, 2014]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>. [in Ukrainian].
2. Doktryna diialnosti Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Doctrine of activity of the National Guard of Ukraine]. URL: <https://ngu.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/vkp-ngu-1-00-doktryna-diyalnosti-naczionalnoyi-gvardiyi-ukrayiny.pdf>.
3. Kontseptsiiia transformatsii systemy viiskovoi osvity (v redaktsii postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 hrudnia 2022 r. № 1490) [The concept of transformation of the military education system (as amended by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 30, 2022 No. 1490)]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1490-2022-%D0%BF#top>. [in Ukrainian].
4. Rozvytok liderskoho potentsialu natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi ta upravlinskoi elity: Monohrafiia [Development of the leadership potential of the national humanitarian-technical and managerial elite] / Za red.

O. H. Romanovskoho ta O. S. Ponomarova. Kharkiv: FOP Mezina V. V., 2017. 292 s.

5. Boiko, O. V. (2020). Teoriia i metodyka formuvannia liderskoi kompetentnosti ofitseriv Zbroinykh syl Ukrainy: monohr [Theory and methodology of formation of leadership competence of officers of the Armed Forces of Ukraine]. Zhytomyr: Vyd. O. O. Yevenok. 667 s. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/722942/1/Boiko_O.V._Monografy.pdf.

6. Nestulia, O. O., Nestulia, S. I. (2016). Osnovy liderstva. Naukovi kontseptsii (seredyna XX – pochatok XXI st.): navch. posib. [Fundamentals of leadership. Scientific concepts (middle of the 20th – beginning of the 21st century)]. Poltava: PUET. 375 s. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/handle/123456789/8927>.

7. Viiskove liderstvo. Kompetentnist, vpevnenist, hnuchkist. Field Manual (Nastanova, nadali FM) 6-22 (FM 22-100) [Military leadership. Competence, confidence, flexibility. Field Manual (Manual, hereinafter FM) 6-22 (FM 22-100)]. URL: <https://sprotyvg7.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/FM-6-22.-Liderstvo.pdfpdf>.

8. Doktryna z viiskovoho liderstva v Natsionalnii hvardii Ukrainy [Doctrine of military leadership in the National Guard of Ukraine]. URL: <https://ngu.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/vkp-1-00.01-doktryna-z-vijskovogo-liderstva-v-ngu.pdf>.

9. Tarasiuk, Yu. (2023). Kompetentnisnyi pidkhid v osvithomu protsesi viiskovykh zakladiv vyshchoi osvity [A competent approach in the educational process of military institutions of higher education]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Mizhvuzivskiy zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. 53 (2), 311–316. doi: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/53-2-46>.

10. Filosofiia: slovnyk terminiv ta osoblyvosti [Philosophy: a dictionary of terms and personalities]/ V. S. Blikhar, M. A. Kozlovets, L. V. Horokhova, V. V. Fedorenko, V. O. Fedorenko. Kyiv: KViTs, 2020. 274 s. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3551/1/Blikhar_M.%C2%A0A.FILOSOFIia._Slovnyk_ostatochnyi_%282%29.pdf.

11. Karpenko, V. S. (2023). Rozvytok liderskoi kompetentnosti ofitseriv Desantno-shturmovykh viisk u systemi pisliadyplomnoi osvity: dys. ... d-ra filosof. [Development of leadership competence of Assault Troops officers in the postgraduate education system]. (PhD): 011. Kyiv.

12. Liderstvo na poli boiu: doslidzhennia viiskovoho liderstva v Ukraini [Leadership on the battlefield: a study of military leadership in Ukraine]. URL: <https://lvbs.com.ua/news/liderstvo-na-poli-boyu-doslidzhennya-vijskovogo-liderstva-v-ukrayini/>.

13. Repetukha, Ya. (2024). Developing future military officers' leadership competence in the military academies: pedagogical techniques and conditions. *Political Science and Security Studies Journal*. Vol. 5, No. 2. DOI: 10.5281/zenodo.13152053.

14. The United States Military Academy (USMA). URL: <https://www.westpoint.edu/>.

15. Wierzbic, A., Taurogińska-Stich, A. (2022). The formation of student leadership competence at selected military academies in the world. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej*. no. 164. pp. 513–525. DOI:10.29119/1641-3466.2022.164.39.

Ktitorov Maksym

Candidate of Law Sciences,
Deputy head of the Kyiv Institute
of the National Guard of Ukraine for Scientific Work

Puhach Anzhelina

Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Researcher of the Research Laboratory
of Troops Training of the Kyiv Institute
of the National Guard of Ukraine

FORMATION OF LEADERSHIP COMPETENCE OF FUTURE NGU OFFICERS IN THE CONTEXT OF THE NEW PARADIGM OF MILITARY EDUCATION

The article raises the question of the formation of leadership competence of future officers of the NGU in the modern conditions of a complex security environment, the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, the Euro-Atlantic choice of Ukraine and the modernization of the security and defense sector on the basis of operational interoperability in accordance with NATO standards and procedures. The need to train highly educated, competent, motivated professionals of the security sector, to which NGU belongs, is emphasized, whose success is determined by professionalism, adaptability, mobility and leadership qualities.

Leadership as a multifaceted socio-historical phenomenon is considered on the basis of theories of leadership, which provides an understanding of the essence of influence on subordinates and commanders; peculiarities

of preparation and training. The development of military leadership is related to its very purpose and the challenges of the modern security situation.

The significance of the competence approach in the development of the leadership competence of the future officer of the NGU, which is reflected in the new paradigm of military education, is indicated. The figure of a modern military leader at NGU has been updated taking into account a certain model according to the requirements of NGU, in particular, what a leader should be, what he should know and do (perform), his features that ensure the realization of professional competencies. The concept of leadership competence has been updated and the directions of its formation have been clarified.

It is noted that for the formation of the leadership competence of the future officer of the NGU, both existing models of leadership, the experience of Ukrainian higher military educational institutions, and successful practices in the development of military leadership in developed countries are important. In this regard, educational programs on leadership, approaches to the formation of leadership competence at the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine and the National Academy of the US Armed Forces were analyzed.

Keywords: *leadership; competence; security sphere; future officer; NGU; leadership potential; paradigm of military education.*

УДК 378.147

DOI 10.59226/3041-1971.1.2024.46-52

КІЗЯН Руслан Володимирович

кандидат наук з державного управління,
начальник факультету службово-бойової діяльності
Національної гвардії України
Київського інституту Національної гвардії України
ORCIDID 0000-0002-2037-8903

ПЛАКСІН Андрій Анатолійович

кандидат педагогічних наук, заступник начальника
факультету з навчальної та наукової роботи –
начальник навчальної частини факультету службово-
бойової діяльності Національної гвардії України
Київського інституту Національної гвардії України
ORCIDID 0000-0002-0370-9256

ДИДАКТИЧНА КУЛЬТУРА ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ: СТРУКТУРА ТА ХАРАКТЕРИСТИКИ

У статті проаналізовано різноманітні дослідницькі підходи до тлумачення поняття «дидактична культура», його змісту та структури шляхом встановлення діалектичного взаємозв'язку понять загальної культури і дидактичної культури; короткого історичного екскурсу. Запропоновано авторський підхід до визначення дидактичної культури викладача вищого військового навчального закладу.

Ключові слова: дидактична культура; зміст освіти; культура; педагог; педагогічна діяльність; професійно-педагогічна майстерність; творчий потенціал.

Постановка проблеми. Злочинний напад країни-агресора зумовлює нові реалії для сил безпеки і оборони в сфері навчання та підготовки військових фахівців. Соціальні й економічні процеси, що відбуваються сьогодні в Україні, спонукають до реформування системи військової освіти, яка має сприяти утвердженню людини як найвищої соціальної цінності. Особливе місце в цьому процесі посідає дидактична культура викладача вищого військового навчального закладу як важливий складник його професійно-педагогічної культури, що дає змогу ефективно здійснювати професійну діяльність у нових організаційно-педагогічних умовах. Все це обумовлює необхідність вивчення та розроблення проблеми підвищення готовності викладача до забезпечення сучасного освітнього процесу у вищому військовому навчальному закладі, що відповідав би вимогам сучасності.

Для здійснення вільного, варіативного, відповідного соціальним запитам навчання затребуваним є викладач, який володіє сучасним педагогічним мисленням, дидактичними ціннісними орієнтаціями, потребою у здійсненні повноцінної професійно-педагогічної діяльності, інноваційними технологіями навчання та формами взаємодії, які створювали б можливості для особистісної і професійної самореалізації здобувачів вищої освіти як майбутніх військових фахівців. Іншими словами, йдеться про виокремлення дидактичної культури викладача вищого військового навчального закладу як інтегровального складника його професійної культури.

Аналіз актуальних наукових досліджень і публікацій. У філософських, психологічних та педагогічних дослідженнях узагальнено теоретичні положення та практичний досвід, що є підґрунтям для

розроблення проблеми формування дидактичної культури викладача. У загальнотеоретичних працях досліджуються основи розвитку професійної культури (Н. Крилова, Т. Саломатова, О. Смірнова та ін.); висвітлюються загальні питання проблеми формування особистості педагога (О. Дубасенюк, М. Євтух, Н. Кичук, Л. Кондрашова, В. Семиченко, С. Сисоєва, Л. Спірін, Н. Тарасевич, Т. Яценко та ін.). Вчені О. Барабанщikov, Є. Бондаревська, М. Букач, О. Гармаш, В. Гриньов, В. Зелюк, Т. Іванова, С. Муцинов, О. Рудницька в своїх дослідженнях безпосередньо розглядають проблему формування педагогічної культури, складником яких є дидактична культура.

Теоретичним підґрунтям формування дидактичної культури викладача слугують дослідження, в яких розкрито різні аспекти загальнодидактичної підготовки педагога, формування дидактичних умінь, розвиток дидактичних здібностей та творчого мислення педагога, застосування інноваційних освітніх технологій у підготовці майбутніх педагогів (А. Алексюк, В. Лозова, В. Онищук, В. Паламарчук, О. Савченко, О. Пехота та ін.).

Тож аналіз наукових досліджень, присвячений зазначеній проблемі, не лише показує значний спектр дослідницьких підходів до впровадження педагогічних технологій, форм і методів, а й істотні відмінності в тлумаченнях вихідного поняття «дидактична культура», її структури та змісту. Різноманіття підходів та поглядів учених, безумовно, збагачує педагогічну науку, але водночас ускладнює розуміння досліджуваного феномена і ставить завдання розробити авторський підхід до визначення сутнісних характеристик дидактичної культури викладача вищого військового навчального закладу.

У формуванні особистості педагога головними аспектами вважаємо професійний і культурний. Отже, вищий навчальний заклад покликаний надавати не тільки знання, а й розвивати особистість, індивідуальність і виховувати такого педагога, який, за словами Т. Г. Шевченка, був би апостолом правди і науки та уособленням совісті нації, яка потребує культурного вчителя.

Мета статті – висвітлити сутнісні характеристики та структуру дидактичної культури викладача вищого військового навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Поняття «культура» є багатозначним і пояснюється це тим, що сама культура – вкрай складне, багатоаспектне явище, що відображає всі сторони людського буття. У

дослідженнях представників діяльнісного підходу (Г. Гегель, І. Кант, Л. Фейєрбах, Й. Фіхте, Ф. Шеллінг, Д. Дьйої, В. Кілпатрик, Е. Коллінгста ін.) культура розуміється як специфічний спосіб діяльності, що забезпечує збереження та відтворення цивілізації в умовах мінливості навколишнього світу на основі розгляду людини як суб'єкта культурно-історичного процесу. Отже, досліджуване поняття варто сприймати як творчу складову, що стосується всієї діяльності. Така складова має здатність змінювати життєдіяльність людини у позитивному напрямі, створювати вільний простір для культурної діяльності. Означений процес реалізується на кількох рівнях, зокрема:

- формування запитів і прямих способів для їх втілення шляхом звичних видів діяльності;
- виробництво – створення необхідних знарядь, засобів праці, технологій;
- налагодження системи суспільних відносин, враховуючи створення єдиної суспільної свідомості на всіх її рівнях (буденна, професійна та науково-теоретична) [1].

У широкому розумінні місія культури у житті сучасної людини постає у вигляді оволодіння надбаним досвідом, індивідуалізації світосприйняття та використання сформованих у суспільстві цінностей. Отже, культура уможливує опанування досвідом як власним, так і досвідом минулих поколінь [4; 5; 6].

Розширити розуміння поняття «культури» дасть змогу історико-філософський підхід. Відповідно до цього підходу культуру трактують як рівень становлення соціуму в ході історичних подій, шляхом використання творчих можливостей особистості, результат якого прослідковується в усіх сферах життєдіяльності людини, зокрема сфері міжособистісних стосунків у ході використання і формування повністю нових матеріально-духовних цінностей.

Зазначимо, що культура – це не лише цінності, які історично сформувалися у суспільстві, а й створені предмети у процесі людської діяльності. Відповідно, предметні результати людської діяльності потребують затрат людської енергії у вигляді використання часу, сил та здібностей. Саме тому їх варто розглядати як культурну спадщину.

Враховуючи зазначене, виокремимо те, що дидактична культура є частиною вселюдської культури, яка формувалася у різних історичних періодах. Дидактична культура розкриває історично-сформовані погляди та ідеї щодо освітнього процесу кожного з поколінь. Означені погляди та ідеї представлено

у наукових та науково-методичних доробках учених, які впроваджуються в освітній процес. Зроблене нами припущення обумовлене наявністю значного педагогічного потенціалу культури. Педагогічний потенціал культури – взаємопов'язана система культурно-історичних подій, що репрезентує зразки та норми, способи передачі накопиченого досвіду задля успішного особистісного розвитку людини на благо суспільства.

З огляду на це, можна констатувати актуалізацію питання дидактичної культури викладача вищого військового навчального закладу. У цьому контексті доцільним є розгляд історично накопиченого педагогічного потенціалу світової культури та механізмів його акумулювання, процес змін і передачі, які уможливають усвідомлення дидактичної культури, постають чинником професійного становлення особистості.

Сучасний стан військової освіти характеризується тим, що вона перебуває у постійному розвитку, звертається увага до спільних для колективів вищих військових навчальних закладів освіти проблем підготовки майбутніх військових фахівців. Зокрема, як наголошують вітчизняні вчені (Д. Вітер, О. Мітягін, В. Телелима та ін.), сучасна система військової освіти перебуває у фазі активної трансформації, що передбачає систематичне вдосконалення рівня фахової підготовки як майбутніх військових, так і кваліфікації фахівців із досвідом військової служби. Дидактична культура викладача вищого військового навчального закладу є частиною педагогічної культури і належить до професійної культури. Як частина професійної культури, дидактична культура викладача вищого військового навчального закладу уможливорює якісне здійснення педагогічної діяльності у різноманітних організаційно-педагогічних умовах. Отже, це стає важливою причиною необхідності досліджень рівнів готовності викладачів до забезпечення новітнього освітнього процесу у вищому військовому навчальному закладі.

Історія дидактичної культури бере початок з навчання людини, коли його розглядали як просту передачу досвіду дорослого покоління молодому. З розвитком суспільства відбувався і розвиток дидактичної культури. Основоположником української професійно-педагогічної теорії є К. Д. Ушинський. Він досить ретельно розглянув різноманітні аспекти досліджуваного нами явища у науковому доробку «Про користь педагогічної літератури». К. Д. Ушинський зазначав, що саме література є засобом зародження, розвитку і передачі педагогічної культури:

«Педагогічна література повинна виражати, зберігати і робити для кожного доступним результати педагогічної практики, на підставі яких тільки і можливий розвиток суспільного виховання» [1].

Дослідник В. Й. Гриньов розглядає дидактичну культуру як інтегроване особисте утворення, що зумовлює ефективність навчально-пізнавальної діяльності суб'єктів навчання, сприяє створенню й освоєнню педагогічних цінностей і технологій, стимулює до саморозвитку й творчості [2]. Зміст дидактичної культури дослідник розглядає як діалектичну єдність особисто-мотиваційного, дидактико-компетентнісного та аналітико-рефлексивного модулів, тобто складових дидактичної культури, котрі, своєю чергою, мають певні компоненти. Особистісно-мотиваційний модуль охоплює мотиваційний компонент, що передбачає сукупність ціннісних орієнтацій, дидактичних установок, мотивів дидактичної діяльності та дидактичної спрямованості. Особистісно-мотиваційний модуль передбачає сформованість властивостей особистості, що забезпечують креативність дидактичної діяльності (активність суб'єкта, здатність до високопродуктивної інноваційної дидактичної діяльності: прийняття варіативних рішень, незалежність суджень, розвиненість фантазії та уявлень, здатність відмовлятися від стереотипів у дидактичній діяльності, переборювати інерцію мислення, критичність мислення, здатність до оціночних суджень тощо). Системоутворювальним елементом цього модулю є індивідуальний стиль дидактичної діяльності та спілкування педагога [2].

Дидактико-компетентнісний модуль охоплює сукупність прийомів, способів здійснення навчання та вирішення дидактичних завдань, до яких належать знання й уміння для варіативної організації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти, щоб забезпечити дидактичну компетентність педагога, його готовність до дидактичної діяльності. Дидактична компетентність викладача виявляється через дидактичні вміння, засновані на теоретичних знаннях і спрямовані на вирішення педагогічних завдань. Відповідно до функцій і етапів дидактичного процесу визначено такі групи дидактичних умінь: інтелектуальні, дидактичні, цілепокладання, діагностичні, проектувальні, прогностичні, організаційні, комунікативні.

Аналітико-рефлексивний модуль передбачає аналіз і самоаналіз результатів дидактичної діяльності.

Системоутворювальним його елементом є педагогічна рефлексія особистості, котра визначає ставлення здобувача вищої освіти до самого себе як до суб'єкта дидактичної діяльності, передбачення себе в педагогічній ситуації, здібність порівнювати, співставляти власне бачення себе з оцінками інших учасників взаємодії, що допомагає усвідомити те, яким він є реально, як сприймається і оцінюється іншими [2].

Здійснений аналіз показує, що педагогічна спільнота, досліджуючи поняття «дидактична культура», базувалася на дослідженнях дієвих шляхів, способів та засобів навчання. У результаті було виокремлено принципи навчання, зокрема: природовідповідності та культуровідповідності. Реалізація означених принципів передбачає формування виховного і розвивального освітнього середовища як для тих, хто навчається, так і для педагогів. Означені принципи мають на меті обґрунтувати роль та місце педагога, сформулювати завдання та функції педагогічної діяльності, спрогнозувати можливі шляхи професійного зростання.

Ширший осередок наукової спільноти розглядає дидактичну культуру як частину професійно-педагогічної культури викладача. А отже, це констатує те, що професійно-педагогічна культура викладача є складною, багатоелементною системою. Тому дидактична культура викладача як її частина, наділена особливими властивостями, характерними кожному з видів. Своєю чергою, це уможливорює розглядати досліджуваний феномен як окремий елемент у системі професійно-педагогічної культури.

Поділяємо думку вченої О. С. Цокур, яка у власних наукових доробках зазначає те, що «дидактична культура – це кумулятивне новоутворення, що забезпечує якість конкретних форм навчальної діяльності та дидактичної поведінки викладача, рівень, повноту і цілісність розвитку його особистості як професіонала сфери освітніх послуг вищої школи, це міра досягнутого розвитку викладача вищої школи, його внутрішнього світу, професійно-педагогічного потенціалу і готовності до різноманітної навчальної діяльності на підставі збереження і поширення світу дидактичних цінностей» [9].

Проведений теоретичний аналіз трактувань досліджуваного феномена (дидактична культура викладача) забезпечує можливість узагальнити інформацію. Подані фрагментарні дослідження дидактичної культури викладача не розкривають змістові особливості дефініції. Переважна більшість науковців роз-

глядає дидактичну культуру як особистісну якість викладача інтегративного характеру. Складність і багатоелементність дидактичної культури виражається системним характером. Однаковість думок щодо розуміння дидактичної культури уможливорює цілісність усвідомлення описаного поняття.

Трактування дефініції «дидактична культура», на наш погляд, у науковій літературі наявне лише у широкому колі. Деякі дослідники пропонують розглядати всі елементи загальнопедагогічної підготовки фахівця як дидактичну культуру. Вважаємо цю ідею помилковою, адже яких би елементів ми не додавали в структуру досліджуваного феномена, не варто позбуватися центрального поняття «дидактика». Саме дидактика є центром освітнього процесу, тому, формуючи визначення, необхідно відштовхуватися від особливостей освітнього процесу (навчальної діяльності) вищого військового навчального закладу [10].

Враховуючи викладене, пропонуємо таке формулювання визначення поняття: дидактична культура викладача вищого військового навчального закладу – складна, багатоелементна система, в якій відбувається постійний синтез усіх елементів, високий рівень сформованості яких забезпечує успішну навчальну діяльність та стає організаційно-педагогічною умовою ефективної та професійної діяльності викладача. Означена дефініція, на наш погляд, відображає особливості дидактичної культури, не занурюючись у змістові характеристики досліджуваного феномена, які й становлять дидактичну культуру викладача вищого військового навчального закладу.

Наголосимо на тому, що не існує єдиного розуміння щодо структури дидактичної культури викладача вищого військового навчального закладу, адже наявні спроби включити всі якості та вимоги, як особистісні, так і професійні, у змістову структуру дидактичної культури. На наш погляд, щоб дослідження дидактичної культури було цілісним, необхідно розглядати досліджуване нами явище з двох позицій, як ціннісне та особистісно-діяльнісне.

На основі зазначеного, запропонуємо складові дидактичної культури викладача вищого військового навчального закладу: ціннісний, когнітивний, інструментальний та результативно-творчий. При цьому постає необхідність додаткового дослідження, головною ідеєю якого буде обґрунтування чи спростування необхідності виокремлення когнітивного компоненту.

Виокремимо і те, що у широкому розумінні елементами дидактичної культури є такі: аксіологічний, діяльнісний, комунікативний та суб'єктно-результативний. Такий структурний розподіл уможливило характеристику всіх елементів у системі дидактичної діяльності викладача. Але і тут постає необхідність додаткового дослідження з обґрунтування чи спростування необхідності виокремлення комунікативного компонента як окремого елемента у означеній системі. Комунікація педагога є його діяльністю, тому комунікативний елемент може бути частиною діяльнісного компоненту. При цьому в згаданому переліку відсутній когнітивний елемент: пояснити це можемо тим, що високий рівень сформованості дидактичної культури передбачає вже сформований когнітивний елемент.

Наявні дослідження репрезентують структурний і змістовий аналіз професійно-педагогічної культури в її цілісному сприйнятті. Оскільки дидактична культура викладача вищого військового навчального закладу є одним з видів професійно-педагогічної культури педагога, варто провести теоретичний аналіз функціональних компонентів досліджуваного нами феномена. Теоретичний аналіз функціональних компонентів дидактичної культури викладача вищого військового навчального закладу уможливить формування цілісної характеристики як професійно-педагогічної культури, так і дидактичної культури як її виду.

Наголосимо на тому, що виокремлення структурних компонентів та опис їх змістових характеристик у кожного науковця різний, має специфічні характеристики, акценти та пріоритети.

Висновки та перспективи подальших досліджень. З огляду на зазначене, вважаємо, що, як узагальнювальні висновки щодо викладеного матеріалу, необхідно представити авторське тлумачення сутнісних характеристик дидактичної культури викладача вищого військового навчального закладу.

Отже, у нашому авторському трактуванні дидактична культура викладача вищого військового навчального закладу – це складник загальної професійно-педагогічної культури, який є логіко-структурованим особистісним утворенням, що охоплює синтез таких взаємопов'язаних компонентів, як ціннісно-мотиваційний, когнітивний, технологічний, особистісно-творчий, наявність і висока ступінь сформованості яких постає визначальною умовою успішного здійснення освітньої діяльності

викладача в умовах вищого військового навчального закладу.

Сутність ціннісно-мотиваційного компонента дидактичної культури полягає в сформованості у викладача сукупності педагогічних цінностей як норм, що регламентують його освітню діяльність і що породжує в свідомості викладача особистісну систему ціннісних орієнтацій і позитивну мотивацію до освітньої діяльності.

Когнітивний компонент охоплює сукупність методологічних, загальнотеоретичних, дидактичних, методичних знань, що забезпечують основу дидактичної компетентності викладача. При цьому ядром когнітивного компоненту постають дидактичні знання, що відображають сучасні теорії, концепції, закономірності, принципи, форми та методи організації освітнього процесу.

Основою технологічного компонента виступають дидактичні умови, володіння якими дозволяє педагогу здійснювати процес навчання, моделюючи оптимальні форми, методи, прийоми і способи взаємодії з тими, хто навчається.

Особистісно-творчий компонент дидактичної культури передбачає сформованість власних авторських інноваційних елементів дидактичного процесу, високий ступінь особистої творчості в освоєнні інноваційних методів і прийомів навчання, постійний розвиток креативного педагогічного мислення.

Сформульоване авторське поняття терміну «дидактична культура викладача вищого військового навчального закладу», його структура та сутнісні характеристики кожного з компонентів є для нас достатнім теоретичним підґрунтям для подальших досліджень формування переліку найефективніших чинників та умов її системного і динамічного розвитку. Зазначимо, в умовах сьогодення розвиток дидактичної культури викладачів вищих військових закладів освіти, що має відбуватися у межах освітньої та науково-дослідної діяльності, передбачає використання такого педагогічного інструментарію, як от: лекції, семінарські заняття, практичні заняття, бінарні заняття, дискусії, спостереження за роботою найпідготовленіших практиків, самостійна робота з науковою літературою, підготовка доповідей, перегляд відеофіксації роботи бойових порядків, проведення виїзних занять до практичних підрозділів та навчальних центрів, когнітивні тренінги, рефлексивні тренінги, тренінги само- і взаємооцінки, круглі столи за участю фахівців-практиків, занурення в професійні ситуації,

моделювання проблемних професійних ситуацій, ділові і рольові ігри, рольові тренінги, професійне планування, професійні практикуми, квести, ділові ігри, брейн-ринги, кейси, психологічні тренінги, індивідуальні консультації, виконання контрольних робіт, ситуаційні методи, майстер-класи, вебінари, воркшопи, робота гуртків, секцій, науково-практичних конференцій, ділові ігри, SWOT-аналіз та ін.

Список використаних джерел

1. Авраменко К. Б. Стан дослідження проблеми дидактичної культури викладача вищого навчального закладу. *Науково-практичний журнал Південноукраїнського Національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського «Наука і освіта»*, 2013. № 12. С. 116–119.
2. Гриньов В. Й. Формування дидактичної культури майбутнього вчителя: автореф. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Харків. 2003. 20 с.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Київ : Академвидав, 2004. 352 с.
4. Д'юї Джон. Демократія і освіта; пер. М. Олійник, І. Босак, Г. Пехник, Львів: Літопис, 2003. 294 с.
5. Д'юї Джон. Досвід і освіта; пер. Марії Василечко, Львів: Кальварія, 2003. 84 с.
6. Опаренко А. С. Дидактичні ігри в педагогіці. Наукові пошуки : збірник наукових праць молодих учених. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2015. Вип. 12. С. 115–119.
7. Освітологія: хрестоматія: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. Укладачі: Огнев'юк В. О., Сисоєва С. О. Київ: ВП «Едельвейс», 2013. 744 с.
8. Писклинець У. М. Розвиток технічної творчості студентів-медиків під час вивчення курсу «Медична і біологічна фізика». *Педагогічний альманах*. 2010. Вип. 7. С. 150–153.
9. Цокур О. С. Щодо визначення сутності дидактичної та науково-дослідницької культури викладача вищого навчального закладу [Електронний ресурс]. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. «Педагогічні науки»*. 2010.
10. Закон України Про вищу освіту: від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 20.08.2024).
11. ho navchalnoho zakladu [The state of research on the problem of didactic culture of a teacher of a higher educational institution]. *Naukovo-praktychnyi zhurnal pivdennoukrainskoho Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho «Nauka i osvita»*. No. 1–2. P. 116–119.
12. Hrynov, V. Y. (2003). Formuvannia dydaktychnoi kultury maibutnoho vchytelia [Formation of the didactic culture of the future teacher] avtoref. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: spets, 13.00.04 «Teoriia i metodyka profesiinoi osvity». Kharkyv. 20 c.
13. Dychkivska, I. M. (2004). Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii [Innovative pedagogical technologies]. Kyiv : Akademvydav, 352 p.
14. Diui, Dzhon. (2003). Demokratiia i osvita; per. M. Oliinyk, I. Bosak, H. Pekhnyk [Democracy and education]. Lviv: Litopys, 294 p.
15. Diui, Dzhon. (2003). Dosvid i osvita [Experience and education]; per. Marii Vasylechko, Lviv: Kalvariia, 84 p.
16. Oparenko, A. S. (2015). Dydaktychni hry v pedahohitsi. Naukovi poshuky : zbirnyk naukovykh prats molodykh uchenykh [Didactic games in pedagogy. Scientific searches: a collection of scientific works of young scientists]. Sumy : Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka, Vol. 12. P. 115–119.
17. Osvitohiia: khrestomatiia: navch. posibnyk dlia studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv [Education: textbook: education. a guide for students of higher educational institutions]. Ukladachi: Ohneviuk V. O., Sysioieva S. O. Kyiv: VP «Edelveys», 2013. 744 p.
18. Pysklynets, U. M. (2010). Rozvytok tekhnichnoi tvorchosti studentiv-medykiv pid chas vyvchennia kursu «Medychna i biolohichna fizyka» [Development of technical creativity of medical students during the study of the course “Medical and biological physics”]. *Pedahohichniy almanakh*. Issue 7. P. 150–153.
19. Tsokur, O. S. (2010). Shchodo vyznachennia сутnosti dydaktychnoi ta naukovo-doslidnytskoi kultury vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu [Regarding the determination of the essence of the didactic and research culture of a teacher of a higher educational institution]. [Elektronnyy resurs]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Pedahohichni nauky*.
20. Zakon Ukrainy “Vushchu Osvitu” № 1556-VII. [Law of Ukraine about the on higher education no. 1556-VII]. (2014, July 01). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (accessed 20 August 2024). [in Ukrainian].

References

1. Avramenko, K. B. (2013). Stan doslidzhennia problemy dydaktychnoi kultury vykladacha vyshcho-

Kizyan Ruslan

Candidate of Sciences in Public Administration,
Head of the Faculty of Military Service
of the National Guard of Ukraine,
Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine

Plaksin Andrii

Candidate of Pedagogical Sciences,
Deputy Head of the Faculty for Educational
and Scientific Work – Head of the Educational Part
of the Faculty of Service and Combat Activities
of the National Guard of Ukraine,
Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine

DIDACTIC CULTURE OF A TEACHER OF A HIGHER MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTION: STRUCTURE AND CHARACTERISTICS

The article analyzes various research approaches to the interpretation of the concept of "didactic culture", its content and structure by establishing a dialectical relationship between general culture and didactic culture; a short historical excursion. An author's approach to defining the didactic culture of a teacher of a higher military educational institution is proposed. The ambiguity of the term "culture" is pointed out, taking into account the fact that culture itself is an extremely complex, multifaceted phenomenon that reflects all aspects of human existence. It is proposed to consider the studied concept as a creative component that concerns all human activi-

ty. Such a component has the ability to change a person's life in a positive direction, to create free space for cultural activities.

Attention is focused on a broad understanding of the mission of culture in the life of a modern person as the mastery of acquired experience, the individualization of world perception and the use of values formed in society. According to the historical-philosophical approach, culture is interpreted as the level of formation of society in the course of historical events, by using the creative capabilities of the individual; the result of which is observed in all spheres of human activity, in particular in the sphere of interpersonal relations during the use and formation of completely new material and spiritual values.

The pedagogical potential of culture as an interconnected system of cultural and historical events representing patterns and norms, ways of transferring accumulated experience for successful personal development of the individual for the benefit of society is considered. In this context, the didactic culture of a teacher of a higher military educational institution is updated as a component of pedagogical culture and professional culture, which enables high-quality implementation of pedagogical activities in various organizational and pedagogical conditions.

Keywords: didactic culture; content of education; culture; teacher; pedagogical activity; professional and pedagogical skills; creative potential.

УДК 355.541.26-621.396.24

DOI 10.59226/3041-1971.1.2024.53-61

ХАЦАЮК Олександр Володимирович

заслужений тренер України, магістр (олімпійський та професійний спорт), начальник кафедри фізичного виховання, спеціальної фізичної підготовки і спорту-начальник фізичної підготовки і спорту Київського інституту Національної гвардії України
ORCID ID 0000-0002-4166-9099

САМСОНОВ Юрій Віталійович

кандидат технічних наук, доцент, заступник начальника факультету логістики з навчальної роботи Національної академії Національної гвардії України
ORCID ID 0000-0001-5973-7988

АПРОБАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНСТРУКТОРІВ З ВОГНЕВОЇ ПІДГОТОВКИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІЗ АКЦЕНТОВАНИМ ВИКОРИСТАННЯМ ЗАСОБІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Статтю присвячено актуальним питанням формування готовності майбутніх інструкторів з вогневої підготовки до професійної діяльності з акцентованим використанням засобів спеціальної фізичної підготовки. Відповідно до результатів аналізу науково-методичної, спеціальної та довідкової літератури (моніторингу спеціалізованих інтернет-ресурсів) члени науково-дослідної групи встановили, що досліджень, які комплексно розкривають особливості організації системи підготовки майбутніх інструкторів з вогневої підготовки (у тому числі й з акцентованим використанням засобів фізичної та спеціальної фізичної підготовки) бракує. Враховуючи реалії сьогодення, це засвідчує своєчасність та актуальність, а також практичну спрямованість обраного напрямку наукової розвідки.

Під час дослідно-аналітичної роботи скориговано та апробовано організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутніх інструкторів з вогневої підготовки до професійної діяльності з акцентованим використанням засобів спеціальної фізичної підготовки. Розроблені членами науково-дослідної групи організаційно-педагогічні умови реалізовано впродовж трьох етапів: організаційно-діагностичного, формувального та константувального (із відповідним навчально-методичним та технічним забезпеченням). Вперше із використанням сучасного наукового інструментарію отримано показники на рівні підсистеми біомеханічного контролю. Перспективи подальших досліджень в обраному напрямку наукової розвідки передбачають розроблення методики формування військово-прикладних навичок (техніки) стрільби з автоматичної стрілецької зброї рекрутів Національної гвардії України на початковому етапі первинної військово-професійної підготовки.

Ключові слова: апробація; біомеханіка; військовослужбовці; вогнева підготовка; готовність; етапи; інструктори; професійний стандарт; спеціальна фізична підготовка; фізична підготовка.

Постановка проблеми. Захист суверенітету та територіальної цілісності держави в реаліях сьогодення вимагає від представників інституцій сектору

безпеки і оборони України високої професійної підготовленості. Необхідно наголосити, що підготовка (перепідготовка) військових фахівців для потреб

інституцій сектору безпеки і оборони України (СБОУ) здійснюється у вищих військових навчальних закладах, навчальних центрах відповідної інституції (у тому числі й закордоном), а також у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

На підставі аналізу наукових праць учених О. Маркова, В. Михайличенка, В. Панова, Г. Самсонової, Р. Устіловського (та ін.) доцільно констатувати, що домінуючу роль у професійній підготовці військовослужбовців інституцій СБОУ відіграють інструктори. Зазначимо, що, відповідно до основного переліку відомих нормативно-правових документів інституцій СБОУ, основними предметами бойової підготовки є: тактична (тактико-спеціальна), вогнева, домедична та фізична (спеціальна фізична) підготовка.

Своєю чергою, перехід інституцій СБОУ на стандарти НАТО потребує внесення змін у систему підготовки кадрів для потреб інституцій СБОУ, особливо у напрямі професійного розвитку викладачів та інструкторів (за відповідними військово-обліковими спеціальностями, представників навчальних частин (центрів) та вищих військових навчальних закладів), що у майбутньому сприятиме більш компетентнісному та раціональному підходу щодо вирішення завдань професійної підготовки військовослужбовців різних категорій та вікових груп.

Прийняття на озброєння сил безпеки та оборони України новітнього озброєння та техніки диктує нові вимоги щодо підготовки висококваліфікованих кадрів, що своєю чергою підтверджує актуальність та своєчасність підготовки інструкторів з вогневої підготовки. Адже саме ця ланка військових фахівців (наставників) на сьогодні є домінуючою у напрямі навчання та виховання військовослужбовців різних категорій (вікових груп) інституцій СБОУ на різних етапах їхньої професійної (індивідуальної) підготовки.

Наголосимо: під час практичних занять (тренінгів) інструктори з вогневої підготовки перебувають у «зонах» значного психофізичного навантаження, що при низькій індивідуальній фізичній та спеціальній фізичній (методичній за військовим фахом) підготовленості може сповільнювати, а у окремих випадках навіть нівелювати, процес формування практичних навичок стрільби з різних зразків стрілецької зброї у військовослужбовців різних категорій, які навчаються. За таких обставин очевидно є потреба у модернізації програми професійного становлення майбутніх інструкторів з вогневої підготовки, яка крім спеціальних військових теоретичних знань та прак-

тичних навичок передбачає використання засобів фізичної та спеціальної фізичної підготовки.

Отже, доцільно констатувати, що сформовані стійкі навички застосування сучасних зразків стрілецької зброї військовослужбовцями різних категорій інституцій СБОУ в умовах значного психофізичного навантаження (екстремальних умовах службово-бойової діяльності) у майбутньому забезпечить перевагу над супротивником під час можливих вогневих контактів. Це своєю чергою сприятиме перемозі України над військами російської федерації.

Дослідження організовано відповідно до плану ініціативного наукового проєкту «Weapon Instructor, 2022–2025» за участю військових фахівців вогневої та спеціальної фізичної підготовки: Київського інституту Національної гвардії України; Національної академії Національної гвардії України; навчальних центрів (військових частин), які здійснюють підготовку інструкторів з вогневої підготовки для потреб інституцій СБОУ, а також профільних кафедр вищих військових навчальних закладів (ВВНЗ).

Аналіз актуальних наукових досліджень і публікацій. На першому етапі здійснено рефлексію наукових праць учених: Т. Білоуса [1], С. Романчука [2], С. Марченкова [3] та інших фахівців (А. Бухуна, Є. Денисенка, Я. Павлова, В. Ягупова, В. Шемчука), які у своїх дослідженнях висвітлили актуальні проблеми організації системи професійної освіти представників інституцій СБОУ.

Подальше вивчення спеціалізованої науково-методичної та довідкової літератури актуалізувало значущість наукових праць учених: В. Реця [4], Ю. Самсонова, О. Маркова, Є. Забули, О. Хацаюка, Є. Гарбара, Т. Магмета, К. Задорожного, О. Повара [5], Ю. Самсонова, О. Хацаюка, О. Літвінова, В. Вяскова, О. Смагіна, С. Шабатури [6], Р. Кізяна, О. Хацаюка, О. Бірюкова [7] та інших військових фахівців обраного напряму наукової розвідки (Д. Бодирева, Є. Зеленського, А. Луцкова, В. Федорова, О. Черніченка). У них наведено приклади організації системи вогневої підготовки військовослужбовців інституцій СБОУ.

Грунтовними, виконаними на високому науково-методичному рівні, є напрацювання вчених: О. Хацаюк, М. Медвідь, Б. Максимчук, О. Курок, П. Дзюба (та ін.) [8], Ю. Самсонова, Н. Партико, К. Дяченка, М. Курилова, Б. Кушнар'ова, А. Хоменка [9], Р. Любича [10], М. Медвідь, О. Хацаюк, К. Сидорченко, С. Ворок, А. Кернас, М. Боровик [11] та інших фахівців (Д. Грищенко, А. Одерова, О. Петрачкова,

Ф. Попова, Г. Сухоради, Ю. Фіногенова). У них визначаються актуальні методики (технології), які забезпечують формування готовності представників досліджуваної категорії до професійної діяльності з акцентованим використанням засобів фізичної та спеціальної фізичної підготовки.

Заслужують на увагу наукові праці: Ю. Самсонова, Ю. Белашова, О. Хацаюка, К. Задорожного, В. Толокнієва та ін. [12], О. Маркова, Ю. Самсонова, С. Бородіна, В. Шемчука, І. Атаманенка [13], Ю. Самсонова, В. Соколовського, К. Задорожного, О. Повара, М. Курилова [14], О. Повара, К. Дяченка, В. В'яскова, Б. Кушнарьова, М. Курилова [15] та інших учених і практиків (В. Аніщенко, І. Бірюкова, О. Бірюкова, М. Медвідя, А. Ніконенка, П. Пістряка). У них представлено приклади розроблення ефективних педагогічних моделей (технологій), програм, методик, що забезпечують формування готовності представників інституцій СБОУ до професійної діяльності з акцентованим використанням сучасних зразків автоматичної стрілецької та високоточної зброї.

У контексті емпіричного дослідження заслуговують на увагу за своїм змістом та сутнісними характеристиками наукові праці вчених (практиків): В. Швеця, Ю. Павлової, І. Боднар [16], Ф. Попова, О. Марченка [17], Р. Устіловського, В. Кривича, Р. Анацького, Л. Томіч, Д. Каплюка, Т. Гром, В. Мазура [18] та інших фахівців військової справи (О. Іващенко, Н. Орленка, В. Савицького, О. Нікітюка, О. Хацаюка). У них розкрито особливості (основні етапи) всебічної підготовки інструкторів з відповідної військово-облікової спеціальності.

У результаті аналізу науково-методичної та довідкової літератури (моніторингу спеціалізованих інтернет-ресурсів) члени науково-дослідної групи встановили, що досліджень, які комплексно розкривають особливості організації системи підготовки майбутніх інструкторів з вогневої підготовки (у тому числі й з акцентованим використанням засобів фізичної та спеціальної фізичної підготовки) бракує. Це потребує подальших досліджень, засвідчує своєчасність та актуальність, а також практичну спрямованість обраного напрямку наукової розвідки.

Головною метою дослідження є апробація організаційно-педагогічних умов формування готовності майбутніх інструкторів з вогневої підготовки до професійної діяльності з акцентованим використанням засобів спеціальної фізичної підготовки (на прикладі військовослужбовців Національної гвардії України,

які навчаються на курсах інструкторів з вогневої підготовки).

Для досягнення мети дослідження планувалося вирішити такі завдання:

- здійснити аналіз науково-методичної та спеціальної літератури у напрямі організації системи професійної освіти представників інституцій СБОУ;
- здійснити аналіз науково-методичної і довідкової літератури у напрямі організації системи вогневої підготовки військовослужбовців інституцій СБОУ;
- визначити актуальні методики (технології), які забезпечують формування готовності представників досліджуваної категорії до професійної діяльності з акцентованим використанням засобів фізичної та спеціальної фізичної підготовки;
- здійснити рефлексію сучасних педагогічних моделей (технологій), програм, методик, які забезпечують формування готовності військовослужбовців інституцій СБОУ до професійної діяльності, що передбачають використання новітніх зразків автоматичної стрілецької (високоточної) зброї;
- здійснити аналіз спеціальної та довідкової літератури у напрямі всебічної підготовки інструкторів з відповідної військово-облікової спеціальності.

Під час дослідно-аналітичної роботи члени науково-дослідної групи використали такі методи дослідження (на емпіричному та теоретичному рівнях): абстрагування, аналіз і синтез, індукція і дедукція, моделювання, математично-статистичні (кореляційного аналізу, факторного аналізу, шкалювання) тощо. Крім цього, використано досвід бойових дій, а також багаторічний досвід організації системи вогневої, фізичної та спеціальної фізичної підготовки військовослужбовців різних категорій (вікових груп) інституцій СБОУ.

Виклад основного матеріалу. Для якісного відпрацювання поставлених перед членами науково-дослідної групи (НДГ) завдань (заключний етап емпіричного дослідження) у межах наукового проєкту «Weapon Instructor, 2022-2025» було залучено відповідних учених та практиків, а саме:

Ю. Самсонова, О. Хацаюка (адміністрування, ідея, загальне керівництво науковим проєктом, методологія, затвердження робочої гіпотези, керівництво етапами емпіричного дослідження);

В. Михайличенка, Г. Самсонова (коригування експериментальної програми, затвердження робочих матеріалів, результатів анкетування);

Р. Кізяна, О. Кириченка (аналітика, концептуалізація, фінансування, дослідження, анкетування,

систематизація експериментальних даних, математична статистика, інструментальне забезпечення);

О. Маркова, В. Євсєєва (програмне забезпечення, науково-методичне забезпечення, обробка статистичних даних).

Упродовж попередніх етапів члени НДГ визначили сутнісні характеристики [19], а також критерії (рівні) сформованості [20] готовності майбутніх інструкторів з вогневої підготовки до професійної діяльності. Крім цього на основі отриманих даних розроблено експериментальні організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутніх інструкторів з вогневої підготовки до професійної діяльності з акцентованим використанням засобів спеціальної фізичної підготовки [21].

З метою перевірки ефективності експериментальних організаційно-педагогічних умов члени НДГ здійснили їх коригування та адаптацію до умов безпосереднього впровадження. Необхідно наголосити, що запропоновані експериментальні організаційно-педагогічні умови планувалося реалізувати впродовж трьох етапів: організаційно-діагностичного, формувального та константувального [21].

Організація педагогічного експерименту передбачала: отримання дозволу командування на внесення відповідних змін у наявні програми навчання курсантів; отримання згоди учасників експерименту (курсантів, інструкторів, викладачів, медичного персоналу) на обробку персональних даних та їх участь у педагогічному експерименті.

У педагогічному експерименті взяли участь курсанти ($n=31$ чол.) однієї із навчальних частини Національної гвардії України (з міркувань безпеки нумерація та місце дислокації не розголошується), які навчаються за програмою підготовки інструкторів з вогневої підготовки. З метою якісного відпрацювання поставлених завдань, учасників педагогічного експерименту було розподілено на дві групи – контрольну (Кг, $n=15$ чол.) та експериментальну (Ег, $n=16$ чол.). Крім цього, ми визначили:

1) незалежні змінні – алгоритм проходження основних етапів (організаційно-діагностичного, формувального та константувального) курсантами, які навчаються за програмою підготовки інструкторів з вогневої підготовки з акцентованим використанням засобів спеціальної фізичної підготовки;

2) залежні змінні – рівень теоретичної, методичної, практичної підготовленості за військово-обліковою спеціальністю (інструктора з вогневої підготов-

ки) та індивідуальний рівень спеціальної фізичної підготовленості, що забезпечує готовність до професійної діяльності.

Наголосимо, що представники Кг та Ег на початку педагогічного експерименту суттєво не розрізнялися за рівнями: теоретичної, методичної, практичної підготовленості (за військово-обліковою спеціальністю) та рівнем спеціальної фізичної підготовленості, завдяки чому було забезпечено однорідність складу груп. Крім цього, під час участі в педагогічному експерименті курсанти Ег використовували запропоновані членами НДГ експериментальні організаційно-педагогічні умови [21] (із відповідними внесеними корективами). Своєю чергою, в курсантів Кг, які взяли участь у педагогічному експерименті, навчально-тренувальний процес здійснювався традиційно (відповідно до програми навчання).

Результати діагностування рівнів сформованості: теоретичної, методичної, практичної підготовленості (за військово-обліковою спеціальністю) та рівнем спеціальної фізичної підготовленості курсантів Кг та Ег до професійної діяльності упродовж педагогічного експерименту подано на рис. 1.

Аналіз отриманих результатів засвідчив позитивну динаміку сформованості готовності представників досліджуваної категорії (курсантів Кг та Ег) до професійної діяльності, однак у курсантів Кг зазначені зміни виражено не суттєво (див. рис. 1). Необхідно також зазначити, що у процесі порівняння результатів педагогічного експерименту до і після його закінчення членам НДГ стало відомо, що у курсантів Кг емпіричні значення критерію χ^2 менші за критичне (характеристики порівнюваних груп збігаються на рівні значущості 0,05; у курсантів Ег перелічені показники критерію χ^2 більші за критичне, достовірність різниці характеристик порівнюваних груп становить 95 %).

Отже, отримані результати є достовірними і дозволяють нам сформулювати висновок, що відмінності не випадкові, а системні та засвідчують ефективність запропонованих членами НДГ експериментальних організаційно-педагогічних умов формування готовності майбутніх інструкторів з вогневої підготовки до професійної діяльності з акцентованим використанням засобів спеціальної фізичної підготовки [21].

Враховуючи зазначене, доцільно констатувати, що поставлені перед нами завдання виконанні, а головну мету дослідження досягнуто.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті дослідження члени науково-

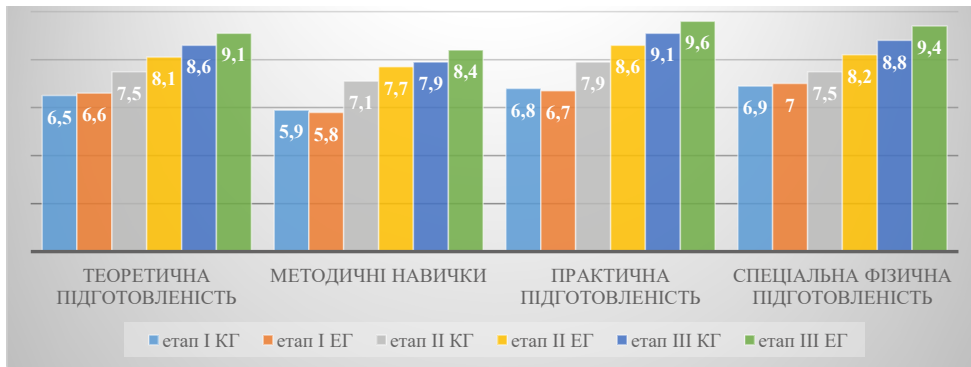

Рис. 1. Динаміка рівнів сформованості: теоретичної, методичної, практичної підготовленості (за військово-обліковою спеціальністю) та рівнем спеціальної фізичної підготовленості представників К₂ та Е₂ до професійної діяльності впродовж педагогічного експерименту (визначалася у балах шляхом експертного оцінювання, де «10» максимальний бал, а «1» – мінімальний)

дослідної групи скоригували та апробували організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутніх інструкторів з вогневої підготовки до професійної діяльності з акцентованим використанням засобів спеціальної фізичної підготовки (наприкладі військовослужбовців Національної гвардії України, які навчаються на курсах інструкторів з вогневої підготовки).

Розроблені членами науково-дослідної групи організаційно-педагогічні умови реалізовано впродовж трьох етапів: організаційно-діагностичного, формувального та константувального (із відповідним навчально-методичним та технічним забезпеченням). Наголосимо, що реалізація кожного з етапів відповідно до плану ініціативного наукового проєкту «Weapon Instructor, 2022-2025» забезпечило формування ключових (професійних) компетентностей у майбутніх інструкторів з вогневої підготовки. Це, своєю чергою, інтенсифікувало та осучаснило систему вогневої підготовки військовослужбовців Національної гвардії України, що забезпечило якісне виконання завдань за призначенням представниками досліджуваної категорії в екстремальних умовах службово-бойової діяльності.

Важливим є й той факт, що впровадження засобів спеціальної фізичної підготовки, а також сучасного наукового інструментарію в систему підготовки інструкторів з вогневої підготовки (відповідно до основних етапів педагогічного експерименту) забезпечило підвищення таких показників:

- 1) сили окремих біоланок (в Н), спеціальної силової витривалості;
- 2) тактильної чутливості, швидко-силових якостей м'язів, гнучкості та координації (вестибулярної

стійкості).

Це, своєю чергою, позитивно вплинуло на формування ключових компетентностей та професійних навичок, необхідних для здійснення влучних пострілів із різних зразків стрілецької зброї. Необхідно зазначити, що скориговані членами науково-дослідної групи організаційно-педагогічні умови додатково забезпечили у курсантів Е₂:

- 1) оптимізацію прикладення вектору сили натиснення на спусковий гачок, плавність спуску (поступовість нарощування сили натиску на спусковий гачок);
- 2) керування моментом сили та моментами коливань у безпорних фазах відносно різноманітних осей;
- 3) розуміння моментів інерції, раціональну оптимізацію кутової швидкості загального центру маси тіла, окремих біоланок (в град./сек);
- 4) збільшення кількості влучних пострілів за одиницю часу (згідно з вимогами «Курсу стрільби»);
- 5) підвищення темпу та швидкості стрільби, збалансування вектору та імпульсу сили натиску на спусковий гачок, оптимізацію траєкторії руху загального центру маси та його окремих біоланок, що в цілому сприяло оптимізації умов організації педагогічного експерименту і прискорило процес професійного становлення майбутніх інструкторів з вогневої підготовки (курсантів Е₂) на рівні підсистеми біомеханічного контролю.

Результати дослідження впроваджено у систему підготовки майбутніх інструкторів з вогневої підготовки (курсантів навчальних частин Національної гвардії України). Окремі результати емпіричного дослідження впроваджено у систему вогневої та фізичної (спеціальної фізичної) підготовки курсантів

навчальних частин (центрів) Національної гвардії України та курсантів: Київського інституту Національної гвардії України, Національної академії Національної гвардії України.

Перспективи подальших досліджень в обраному напрямі наукової розвідки передбачають розроблення методики формування військово-прикладних навичок (техніки) стрільби з автоматичної стрілецької зброї рекрутів Національної гвардії України на початковому етапі первинної військово-професійної підготовки.

Список використаних джерел

1. Білоус Т. Л. Формування професійної готовності до роботи в екстремальних умовах у майбутніх працівників ОВС: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Слов'янськ, 2015. 278 с.
2. Романчук С. Педагогічна технологія професійної та фізичної підготовки військовослужбовців артилерійської розвідки до виконання бойових завдань. *Вісник Прикарпатського національного університету*. 2017. № 25. С. 257–263.
3. Марченков С. М. Формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх офіцерів у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Житомир, 2021. 23 с.
4. Рец В. В. Роль занять з вогневої підготовки у професійній підготовці майбутніх поліцейських. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*. 2018. № 3. С. 220–222.
5. Самсонов Ю. В., Марков О. В., Забула О. Є., Хацаюк О. В., Гарбар Є. О., Магмет Т. М., Задорожний К. А., Повар О. В. Апробація педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів НГУ до застосування ПТРК «JAVELIN» із акцентованим використанням засобів СФП. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2023. № 3 (161). С. 136–141.
6. Самсонов Ю. В., Хацаюк О. В., Літвінов О. В., Вясков В. М., Смагін О. І., Шабатура С. О. Змістово-функціональна модель формування військово-прикладних навичок стрільби з автоматичної стрілецької зброї майбутніх офіцерів НГУ. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2023. № 11 (171). С. 162–168.
7. Кізян Р. В., Хацаюк О. В., Бірюков О. І. Апробація організаційно-педагогічних умов формування навичок стрільби з автоматичної стрілецької зброї майбутніх офіцерів НГУ. *Науковий вісник КІНГУ*. 2023. № 2. С. 31–39.
8. Khatsaiuk, O., Medvid, M., Maksymchuk, B., Kurok, O., Dziuba, P., Tyurina, V., Chervonyi, P., Yevdokimova, O., Levko, M., Demchenko, I., Maliar, N., Maliar, E., & Maksymchuk, I. (2021). Preparing Future Officers for Performing Assigned Tasks through Special Physical Training. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 13 (2), 457–475. <https://doi.org/10.18662/rrem/13.2/431>.
9. Самсонов Ю., Партико Н., Дяченко К., Курилов М., Кушнар'єв Б., Хоменко А. Результати дослідно-експериментальної перевірки педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів до бойового застосування ПТРК «ФАГОТ» із використанням засобів СФП. *Військова освіта*. 2021. № 32 (44). С. 136–142.
10. Любич Р. І. Формування фізичної готовності майбутніх офіцерів Національної гвардії України до службово-бойової діяльності в процесі професійної підготовки : дис. ... доктора філософії : 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями). Харків, 2023. 424 с.
11. Medvid, M., Khatsaiuk, O., Sydorchenko, K., Vorok, S., Kernas, A., & Borovyk, M. (2024). Sports Pedagogy: Readiness of Cadets to Apply Physical Action in Different Conditions of Service Activity. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 16(2), 336–355. <https://doi.org/10.18662/rem/1-6/2/860>.
12. Самсонов Ю. В., Белашов Ю. О., Хацаюк О. В., Задорожний К. А., Толочнеєв В. О., Шабатура С. О., Повар О. В., Магмет Т. М. Педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів до застосування новітніх зразків високоточної зброї із акцентованим використанням засобів спеціальної фізичної підготовки. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2021. № 2 (160). С. 155–161.
13. Марков О. В., Самсонов Ю. В., Бородин С. В., Шемчук В. А., Атаманенко І. О. Формування професійних компетентностей майбутніх офіцерів різних інституцій сектору безпеки і оборони України в системі вогневої підготовки із використанням сучасних технічних засобів навчання. *Інноваційна педагогіка*. 2021. № 32 (2). С. 60–74.
14. Самсонов Ю. В., Соколовський В. В., Задорожний К. А., Повар О. В., Курилов М. М. Педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів

НГУ до застосування ПТРК «Стугна-П» у різних умовах службово-бойової (оперативної) діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 49 (2). С. 31–37.

15. Повар О. В., Дяченко К. Е., В'ясков В. М., Кушнар'єв Б. О., Курилов М. М. Критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів до застосування ПТРК «Javelin» в екстремальних умовах службово-бойової діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2023. № 86 (2). С. 164–179.

16. Швець В. Л., Павлова Ю. О., Боднар І. Р. Фахова компетентність інструкторів фізичної підготовки і спорту органів внутрішніх справ. *Український журнал медицини, біології та спорту*. 2021. № 3 (31 т. 6). С. 366–373.

17. Попов Ф. І., Марченко О. Г. Модель фізичної підготовки льотчиків-інструкторів. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки та спорту Збройних Сил України, правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України*. 2022. № 6. С. 262–264.

18. Устіловський Р. В., Кривич В. В., Анацький Р. В., Томіч Л. М., Каплюк Д. Д., Гром Т. В., Мазур В. Й. Сутнісні характеристики формування готовності майбутніх інструкторів з фізичної підготовки і спорту до професійної діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2024. № 4 (177). С. 176–182.

19. Михайліченко В. М., Самсонова Г. С., Магмет Т. М., Бородін С. Муленко О. О. Сутнісні характеристики формування готовності майбутніх інструкторів з вогневої підготовки до професійної діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2024. № 2 (69). С. 105–112.

20. Кізян Р. В., Кириченко О. О., Бірук А. І., Кушнар'єв Б. О., Пиріжок А. В. Критерії, рівні сформованості готовності майбутніх інструкторів з вогневої підготовки до професійної діяльності. *Інноваційна педагогіка*. 2024. № 1 (71). С. 156–164.

21. Марков О. В., Євсєєв В. О., Муленко О. О., Коваленко В. Л., Каплюк Д. Д., Доля С. В. Формування готовності майбутніх інструкторів з вогневої підготовки до професійної діяльності із акцентованим використанням засобів спеціальної фізичної підготовки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізич-*

ної культури (фізична культура і спорт). 2024. № 8 (181). С. 180–202.

References

1. Bilous, T. L. (2015). Formuvannia profesiinoi hotovnosti do roboty v ekstremalnykh umovakh u maibutnikh pratsivnykiv OVS [Formation of professional readiness to work in extreme conditions among future employees of the OBS]. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Sloviansk. 278 s. [in Ukr.].

2. Романчук, С. (2017). Pedahohichna tekhnologhiia profesiinoi ta fizychnoi pidhotovky viiskovoslužbovtiv artyleriiskoi rozvidky do vykonannia boiovykh zavdan [Improving the applied skills of practical shooting in the professional education system of the National Police of Ukraine]. *Visnyk Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu*. № 25. S. 257–263. [in Ukr.].

3. Marchenkov, S. M. (2021). Formuvannia informatsiino-analitychnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of informational and analytical competence of future officers in the process of professional training]. avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Zhytomyr. 23 s. [in Ukr.].

4. Rets, V. V. (2018). Rol zaniat z vohnevoi pidhotovky u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh politseiskykh [The role of fire training classes in the professional training of future police officers]. *Pidhotovka politseiskykh v umovakh reformuvannia systemy MVS Ukrainy*. № 3. S. 220–222. [in Ukr.].

5. Samsonov, Yu. V., Markov, O. V., Zabula, O. Ye., Khatsaiuk, O. V., Harbar, Ye. O., Mahmet, T. M., Zadorozhnyi, K. A., Povar, O. V. (2023). Aprobatsiia pedahohichnykh umov formuvannia hotovnosti maibutnikh ofitseriv NHU do zastosuvannia PTRK «JAVELIN» iz aktsentovanykh vykorystanniam zasobiv SFP [Approbation of the pedagogical conditions for the formation of the readiness of future NGU officers for the use of the JAVELIN ATGM with an emphasis on the use of SFP means]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport)*. № 3 (161). S. 136–141. [in Ukr.].

6. Samsonov, Yu. V., Khatsaiuk, O. V., Litvinov, O. V., Viaskov, V. M., Smahin, O. I., Shabatura, S. O. (2023). Zmistovo-funktsionalna model formuvannia viiskovo-prykladnykh navychok strilby z avtomatychnoi striletskoi zbroi maibutnikh ofitseriv NHU [A content-functional model of the formation of military-applied shooting skills with automatic small arms of

future officers of NSU]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport)*. № 11 (171). S. 162–168. [in Ukr.].

7. Kizian, R. V., Khatsaiuk, O. V., Biriukov, O. I. (2023). Aprobatsiia orhanizatsiino-pedahohichnykh umov formuvannia navychok strilby z avtomatychnoi striletskoi zbroi maibutnikh ofitseriv NHU [Approbation of the organizational and pedagogical conditions for the formation of shooting skills with automatic small arms of future NGU officers]. *Naukovyi visnyk KINHU*. № 2. S. 31–39. [in Ukr.].

8. Khatsaiuk, O., Medvid, M., Maksymchuk, B., Kurok, O., Dziuba, P., Tyurina, V., Chervonyi, P., Yevdokimova, O., Levko, M., Demchenko, I., Maliar, N., Maliar, E., & Maksymchuk, I. (2021). Preparing Future Officers for Performing Assigned Tasks through Special Physical Training. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 13 (2), 457–475. <https://doi.org/10.18662/rrem/13.2/431> [in Eng.].

9. Samsonov, Yu., Partyko, N., Diachenko, K., Kurylov, M., Kushnarov, B., Khomenko, A. (2021). Rezultaty doslidno-eksperymentalnoi perevirky pedahohichnykh umov formuvannia hotovnosti maibutnikh ofitseriv do boiovoho zastosuvannia PTRK «FAHOT» iz vykorystanniam zasobiv SFP [The results of the research and experimental verification of the pedagogical conditions for the formation of the readiness of future officers for the combat use of the FAGOT anti-tank missile system with the use of SFP means]. *Viiskova osvita*. № 32 (44). S. 136–142. [in Ukr.].

10. Liubchych, R. I. (2023). Formuvannia fizychnoi hotovnosti maibutnikh ofitseriv Natsionalnoi hvardii Ukrainy do sluzhbovo-boiovoi diialnosti v protsesi profesiinoi pidhotovky, [Formation of the physical readiness of future officers of the National Guard of Ukraine for service and combat activities in the process of professional training]. dys. ... doktora filosofii : 015 Profesiina osvita (za spetsializatsiiamy). Kharkiv. 424 s. [in Ukr.].

11. Medvid, M., Khatsaiuk, O., Sydorchenko, K., Vorok, S., Kernas, A., & Borovyk, M. (2024). Sports Pedagogy: Readiness of Cadets to Apply Physical Action in Different Conditions of Service Activity. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 16(2), 336–355. <https://doi.org/10.18662/rem/1-6/2/860> [in Eng.].

12. Samsonov, Yu. V., Belashov, Yu. O., Khatsaiuk, O. V., Zadorozhnyi, K. A., Toloknieiev, V. O., Shabatura, S. O., Povar, O. V., Mahmet, T. M. (2021). Pedahohich-

ni umovy formuvannia hotovnosti maibutnikh ofitseriv do zastosuvannia novitnikh zrazkiv vysokotochnoi zbroi iz aktsentovanykh vykorystanniam zasobiv spetsialnoi fizychnoi pidhotovky [Pedagogical conditions for the formation of the readiness of future officers to use the latest models of high-precision weapons with an emphasis on the use of special physical training]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova*. № 2 (160). S. 155–161. [in Ukr.].

13. Markov, O. V., Samsonov, Yu. V., Borodin, S. V., Shemchuk, V. A., Atamanenko, I. O. (2021). Formuvannia profesiinykh kompetentnostei maibutnikh ofitseriv riznykh instytutstii sektoru bezpeky i oborony Ukrainy v systemi vohnevoi pidhotovky iz vykorystanniam suchasnykh tekhnichnykh zasobiv navchannia, [Formation of professional competencies of future officers of various institutions of the security and defense sector of Ukraine in the fire training system using modern technical training tools]. *Innovatsiina pedahohika*. № 32 (2). S. 60–74. [in Ukr.].

14. Samsonov, Yu. V., Sokolovskyi, V. V., Zadorozhnyi, K. A., Povar, O. V., Kurylov, M. M. (2022). Pedahohichni umovy formuvannia hotovnosti maibutnikh ofitseriv NHU do zastosuvannia PTRK «Stuhna-P» u riznykh umovakh sluzhbovo-boiovoi (operatyvnoi) diialnosti [Pedagogical conditions for the formation of the readiness of future officers of NSU to use the Stugna-P ATGM in various conditions of service and combat (operational) activity]. *Innovatsiina pedahohika*. № 49 (2). S. 31–37. [in Ukr.].

15. Povar, O. V., Diachenko, K. E., Viaskov, V. M., Kushnarov, B. O., Kurylov, M. M. (2023). Kryterii, pokaznyky ta rivni sformovanosti hotovnosti maibutnikh ofitseriv do zastosuvannia PTRK «Javelin» v ekstremalnykh umovakh sluzhbovo-boiovoi diialnosti [Criteria, indicators and levels of readiness of future officers to use Javelin ATGMs in extreme conditions of service and combat activity]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. № 86 (2). S. 164–179. [in Ukr.].

16. Shvets, V. L., Pavlova, Yu. O., Bodnar, I. R. (2023). Fakhova kompetentnist instruktoriv fizychnoi pidhotovky i sportu orhaniv vnutrishnikh sprav [Professional competence of physical training and sports instructors of internal affairs bodies]. *Ukrainian Journal of Medicine, Biology and Sports*. № 3 (31 T. 6). S. 366–373. [in Ukr.].

17. Popov, F. I., Marchenko, O. H. (2022). Model fizychnoi pidhotovky lotchykiv-instruktoriv [Model of

physical training of instructor pilots]. *Suchasni tendentsii ta perspektyvy rozvytku fizychnoi pidhotovky ta sportu Zbroinykh Syl Ukrainy, pravookhoronnykh orhaniv, riadvalnykh ta inshykh spetsialnykh sluzhnb na shliakhu yevroatlantychnoi intehtatsii Ukrainy*. № 6. S. 262–264. [in Ukr.].

18. Ustilovskyi, R. V., Kryvyeh, V. V., Anatskyi, R. V., Tomich, L. M., Kapliuk, D. D., Hrom, T. V., Mazur, V. Y. (2024). Sutnisni kharakterystyky formuvannia hotovnosti maibutnykh instruktoriv z fizychnoi pidhotovky i sportu do profesiinoi diialnosti [Essential characteristics of the formation of the readiness of future physical training and sports instructors for professional activity]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport)*. № 4 (177). S. 176–182. [in Ukr.].

19. Mykhailichenko, V. M., Samsonova, H. S., Mahmet, T. M., Borodin, S. M., Mulenko, O. O. (2024). Sutnisni kharakterystyky formuvannia hotovnosti maibutnykh instruktoriv z vohnevoi pidhotovky do profesiinoi diialnosti [Essential characteristics of formation of readiness of future fire training instructors for professional activity]. *Innovatsiina pedahohika*. № 2 (69). S. 105–112. [in Ukr.].

20. Kizian, R. V., Kyrychenko, O. O., Biruk, A. I., Kushnarov, B. O., Pyrizhok, A. V. (2024). Kryterii, rivni sformovanosti hotovnosti maibutnykh instruktoriv z vohnevoi pidhotovky do profesiinoi diialnosti [Criteria, levels of readiness of future instructors in fire training for professional activity]. *Innovatsiina pedahohika*. № 1 (171). S. 156–164. [in Ukr.].

21. Markov, O. V., Yevseiev, V. O., Mulenko, O. O., Kovalenko, V. L., Kapliuk, D. D., Dolia, S. V. (2024). Formuvannia hotovnosti maibutnykh instruktoriv z vohnevoi pidhotovky do profesiinoi diialnosti iz aktsentovanykh vykorystanniam zasobiv spetsialnoi fizychnoi pidhotovky [Formuvannia hotovnosti maibutnykh instruktoriv z vohnevoi pidhotovky do profesiinoi diialnosti iz aktsentovanykh vykorystanniam zasobiv spetsialnoi fizychnoi pidhotovky]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport)*. № 8 (181). S. 180–202. [in Ukr.].

Khatsaiuk Oleksandr

Honored coach of Ukraine,
Head of the Department of Physical Education, Special
Physical Training and Sports –
Head of Physical Training and Sports
of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine

Samsonov Yuri

Ph.D. (Technical Sciences), Associate Professor,
Deputy Head of the Faculty of Logistics for
Educational Work of the National Academy
of the National Guard of Ukraine in Kharkiv

APPROVAL OF ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF THE READINESS OF FUTURE FIRE TRAINING INSTRUCTORS FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES WITH THE EMPHASIZED USE OF SPECIAL PHYSICAL TRAINING TOOLS

The article is devoted to the topical issues of forming the readiness of future fire training instructors for professional activity with an emphasis on the use of special physical training tools. According to the results of the analysis of scientific-methodical, special and reference literature (monitoring of specialized Internet resources), the members of the scientific research group found that studies that comprehensively reveal the peculiarities of the organization of the system of training future instructors in fire training (including with an accentuated use of means physical and special physical training) are rare. Taking into account the realities of today, this proves the timeliness and relevance, as well as the practical component of the chosen direction of scientific research.

During the research and analytical work, the organizational and pedagogical conditions for the formation of the readiness of future fire training instructors for professional activity with an emphasis on the use of special physical training tools were adjusted and tested. The organizational and pedagogical conditions developed by the members of the research group were implemented during three stages: organizational and diagnostic, formative and constant (with appropriate educational, methodological and technical support). For the first time, with the use of modern scientific tools, indicators at the level of the biomechanical control subsystem were obtained. Prospects for further research in the chosen direction of scientific intelligence include the development of a methodology for the formation of military applied skills (techniques) of shooting with automatic small arms of recruits of the National Guard of Ukraine at the initial stage of primary military professional training.

Keywords: approval; biomechanics; military personnel; fire training; readiness; stages; instructors; professional standard; special physical training; physical training.

УДК 378.6.046(477)

DOI 10.59226/3041-1971.1.2024.62-68

КОБА Олександр Васильович

кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
доцент кафедри управління підрозділами
Національної гвардії України
факультету службово-бойової діяльності
Київського інституту Національної гвардії України
ORCID ID 0000-0002-4311-6957

КОБА Марія Миколаївна

доктор філософії у галузі права, доцент,
старший викладач кафедри правового забезпечення
та правоохоронної діяльності
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
ORCID ID 0000-0001-9407-2838

ФОРМУВАННЯ КОМАНДИРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ВИЩИХ ВІЙСЬКОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ

У статті досліджуються проблеми підтримання бойової готовності військових підрозділів, зокрема залежність цієї готовності від рівня професійної підготовки командного складу. В умовах повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України особливо актуальним є вдосконалення командирських якостей військовослужбовців вищих військових навчальних закладів. Аналізуються основні проблеми, що охоплюють недостатню підготовку в організації бойової діяльності, недостатні знання нормативно-правових документів, недоліки у військовій та спеціальній підготовці, а також відсутність навичок використання новітніх технологій та прийняття рішень у швидкоплинних ситуаціях.

На основі вивчення зазначених проблемних аспектів пропонується розроблення нових освітніх програм, створення спеціалізованих тренувальних центрів, впровадження симуляційних технологій, а також активізація міжнародної співпраці у військовій сфері. Метою дослідження є визначення процесу формування командирських якостей у здобувачів вищих військових навчальних закладів. Запропоновані заходи охоплюють створення психолого-педагогічних умов для ефективного формування командирських якостей, що сприятиме підвищенню бойової готовності та ефективності військових підрозділів.

Ключові слова: командирські якості; військова педагогіка; здобувачі вищої освіти; ВВНЗ; психолого-педагогічна підтримка; військова підготовка.

Постановка проблеми. Підтримання високої бойової готовності військових підрозділів є критичним фактором, який залежить від рівня професійної підготовки командного складу, що володіє необхідними професійними та командирськими якостями. Поява нових концепцій ведення військових дій в умовах

російського вторгнення в Україну, до виконання яких залучаються підрозділи Збройних сил України (ЗСУ), Служби безпеки України (СБУ), Міністерства внутрішніх справ (МВС), Національної гвардії України (НГУ), Національної поліції України (НПУ), Державної прикордонної служби України (ДПСУ), виявила

кілька суттєвих проблем щодо професійної підготовки військовослужбовців та формування їх командирських якостей. На основі проаналізованих досліджень у цій галузі серед найбільш важливих проблем виділено такі як:

- недостатня підготовка в організації та керівництві службово-бойовою діяльністю підрозділів в умовах ведення бойових дій. Військовослужбовці часто не мають достатніх навичок для ефективного управління бойовими операціями у складних і динамічних умовах [8; 9];

- недостатні знання нормативно-правових документів, що регулюють взаємодію підрозділів. Це призводить до помилок у координації дій між різними військовими та правоохоронними структурами, що негативно впливає на загальну ефективність операцій [7];

- недоліки у військовій, спеціальній та методичній підготовці. Відсутність систематичних тренувань і навчальних програм, що враховують сучасні вимоги, обмежує можливості військовослужбовців у виконанні складних завдань [8];

- відсутність знань і навичок використання новітніх військових високотехнологічних розробок та нового озброєння, зокрема безпілотних літальних апаратів, сучасних систем зв'язку, кібербезпеки тощо [8];

- нездатність ефективно використовувати інформаційні технології у проведенні розвідувальної діяльності та інформаційної пропаганди. Інформаційні технології відіграють ключову роль у сучасних військових конфліктах, забезпечуючи перевагу в зборі та аналізі даних [9];

- невміння приймати обґрунтовані рішення у нестандартних швидкоплинних ситуаціях. Швидкість і точність прийняття рішень є вирішальними факторами в успішному проведенні військових операцій, особливо в умовах інформатизації управління військовими підрозділами [5].

У зв'язку з зазначеним постає нагальна потреба в обґрунтуванні й уточненні процесу вдосконалення командирських якостей у здобувачів вищої освіти вищих військових навчальних закладів у сучасних умовах.

Аналіз актуальних наукових досліджень і публікацій. Аналіз теоретичних основ підготовки військових спеціалістів у вищих військових закладах (ВВНЗ) засвідчує важливість особистісно-діяльнісного підходу, який охоплює єдність навчання, виховання, соціального середовища, діяльності та вну-

трішньої активності особистості. Основи цього підходу в сфері психології та педагогіки відображено в працях О. В. Сухомлинського, Г. С. Костюка, І. Д. Бега та ін. [1; 2; 3]. Актуальні питання професійного навчання офіцерського складу військових підрозділів у вищих навчальних закладах висвітлено в наукових дослідженнях Т. І. Туркота, О. М. Петренка та ін. [2]. Різні аспекти формування та розвитку професійно-важливих якостей військовослужбовців досліджували В. М. Азаров, Н. Г. Іванова, В. Г. Михайловський, В. М. Новіков, А. В. Шілоносов та ін. [4; 5].

У наукових працях указаних дослідників конкретизовано сутність процесу формування особистості військовослужбовця під час навчання та виховання, виявлено і класифіковано основні професійно важливі якості, розроблено шляхи їх формування, систематизовано й обґрунтовано найважливіші психолого-педагогічні ідеї, які спрямовано на підвищення ефективності зазначеного процесу. Проте наявні прогалини у вивченні особливостей формування командирських якостей у здобувачів вищої освіти ВВНЗ у сучасний кризовий період розвитку українського суспільства та державності. Новітні дослідження у цій галузі вказують на необхідність комплексного підходу до підготовки командирів, що охоплює психологічну підтримку, розвиток лідерських навичок і адаптацію до швидкозмінюваних умов бойових дій.

Зокрема, на основі аналізу досліджень виявлено, що:

- інтеграція психологічних тренінгів у навчальний процес сприяє розвитку емоційної стійкості та здатності до прийняття рішень у стресових умовах. І. В. Іващенко та В. Г. Михайловський (2023) вказують на позитивний вплив таких тренінгів на готовність здобувачів вищої освіти до дій в екстремальних ситуаціях;

- використання симуляційних технологій та віртуальної реальності дозволяє створювати реалістичні сценарії бойових дій, що підвищує готовність здобувачів вищої освіти до реальних ситуацій. Згідно з дослідженнями В. М. Новікова та А. В. Шілоносова (2023) такі методики значно поліпшують практичні навички військовослужбовців;

- міжнародна співпраця та обмін досвідом з військовими навчальними закладами зарубіжних країн сприяють упровадженню передових методик навчання та розвитку лідерських якостей. В. М. Азаров та Т. П. Гвоздьова (2022) зазначають важливість таких заходів для підвищення якості підготовки офіцерів;

– розроблення адаптивних навчальних програм. Сучасні програми мають враховувати специфіку кризових періодів та передбачати компоненти, що розвивають адаптивність і гнучкість у здобувачів вищої освіти. Впровадження таких програм дозволить краще підготувати військовослужбовців до виконання завдань в умовах невизначеності та швидких змін.

Розвиток командирських якостей у сучасних умовах вимагає не лише теоретичної підготовки, а й практичного застосування набутих знань у реальних та наближених до реальних умовах. Це забезпечить високий рівень готовності майбутніх офіцерів до виконання службових обов'язків в умовах сучасних викликів та загроз. Водночас аналіз значної кількості наявних літературних джерел засвідчує, що напрям, пов'язаний із формуванням командирських якостей у здобувачів вищої освіти ВВНЗ, є надзвичайно актуальним у сьогоdnішніх життєвих реаліях нашої країни.

Метою статті є визначення особливостей процесу формування командирських якостей у здобувачів освіти вищих військових навчальних закладів в процесі навчання.

Виклад основного матеріалу. Система навчання у вищих військових навчальних закладах постає засобом формування особистісно-професійних якостей здобувачів вищої освіти та сприяє становленню і саморозвитку військовослужбовців. У напрямі формування командирських якостей у здобувачів вищої освіти в період навчання ВВНЗ мають забезпечити вирішення таких завдань: ефективну організацію роботи викладацького та командного складу з розвитку, підвищення та вдосконалення професійних знань здобувачів вищої освіти для успішного та якісного виконання своїх посадових обов'язків; оволодіння військовими та спеціальними знаннями; підготовку здобувачів вищої освіти в питаннях організації та керівництва навчально-виховним процесом, службово-бойовою діяльністю підрозділів, частин та з'єднань в мирний та воєнний час; розвиток навичок у виконанні службово-бойових завдань та контролі бойової служби; впровадження нових та вдосконалення наявних форм й методів навчання особового складу навчальних підрозділів; підвищення педагогічної та військової кваліфікації командного та викладацького складу [4].

Як показує наша практика роботи у ВВНЗ, а також дослідження В. С. Іванової [5], для якісної підго-

товки військових спеціалістів, як того вимагає сучасна ситуація, необхідна постійна, високоорганізована методична робота, використання значних фінансових та людських ресурсів, що реалізуються в інтенсивній педагогічній діяльності, детально розроблене керування освітнім процесом в цілому.

Саме поняття «формування» тлумачиться у словниках як надання чому-небудь якої-небудь форми, виду; організовувати, складати, створювати. У цілому, формування як педагогічний процес в педагогічній літературі розглядається як створення певних умов з метою полегшення, сприяння, стимулювання, активізації розвитку здібностей особи під впливом зовнішніх дій виховання, навчання, соціального середовища; цілеспрямований розвиток особистості чи яких-небудь її сторін, якостей; процес опанування сукупності стійких властивостей та якостей особистості [2; 3].

У процесі підготовки майбутніх командирів у ВВНЗ важливим є вирішення таких завдань:

- організація роботи викладацького та командного складу. Це забезпечує розвиток і вдосконалення професійних знань здобувачів вищої освіти для ефективного виконання службових обов'язків;
- оволодіння здобувачами вищої освіти військовими та спеціальними знаннями. Це охоплює як теоретичну, так і практичну підготовку, що дозволяє здобувачам ефективно діяти в різних ситуаціях;
- підготовка майбутніх офіцерів до організації та керівництва навчально-виховним процесом і службово-бойовою діяльністю у мирний і воєнний час;
- розвиток навичок виконання службово-бойових завдань та контролю бойової служби;
- впровадження нових та вдосконалення наявних методів навчання особового складу. Це передбачає використання сучасних технологій та методик навчання;
- підвищення педагогічної та військової кваліфікації командного та викладацького складу.

У дослідженні Н. Г. Іванової зазначено, що для якісної підготовки військових спеціалістів необхідна постійна, високоорганізована методична робота з використанням значних фінансових та людських ресурсів, інтенсивної педагогічної діяльності та детально розробленого управління освітнім процесом. Це передбачає планування та організацію навчального процесу, моніторинг та оцінку його результативності. Формування як педагогічний процес визначається як створення умов, що сприяють розвитку особи-

стісних якостей здобувачів вищої освіти під впливом зовнішніх дій виховання, навчання та соціального середовища [5].

Аналіз наукової літератури та публіцистичних матеріалів дозволив визначити ключові командирські якості, зокрема: відповідальність, аналітичне мислення, організованість, інтуїція, здатність швидко оцінювати ситуацію та приймати оптимальні рішення, витримка, креативність, дисциплінованість, психологічна стійкість, комунікативність, здатність працювати з людьми та вести їх за собою, самостійність, вміння керувати, навчати, організовувати, координувати та контролювати діяльність підлеглих [7].

Застосування сучасних інформаційних технологій у навчальному процесі є важливим аспектом підготовки військових фахівців. Сучасні тренажери, симулятори та віртуальна реальність дають змогу здобувачам вищої освіти набувати необхідних навичок в умовах, максимально наближених до реальних. Такі технології не тільки підвищують якість навчання, а й дозволяють знизити витрати на навчання та збільшити безпеку під час тренувань.

Сучасні методи викладання, як от проблемно-орієнтоване навчання, активне навчання та командні проєкти, сприяють розвитку критичного мислення, командної роботи та лідерських навичок у здобувачів вищої освіти. Використання цих методів дозволяє здобувачам вищої освіти активно залучатися до навчального процесу, розвивати свої навички вирішення проблем та прийняття рішень в умовах невизначеності [4].

Психолого-педагогічна підтримка є важливим елементом у процесі формування командирських якостей. Вона передбачає регулярне консультування, психотерапевтичну допомогу та розвиток емоційної інтелектуальності здобувачів вищої освіти. Така підтримка сприяє підвищенню стійкості до стресів, розвитку самоконтролю та впевненості в собі, що є необхідними для ефективного командування.

Збільшення кількості практичних занять та навчання на місцевості є критично важливим для підготовки військових фахівців. Такі заняття дозволяють здобувачам вищої освіти застосовувати теоретичні знання на практиці, розвивати навички прийняття рішень в умовах реальних бойових дій, а також формувати командні навички та взаємодію з іншими військовослужбовцями.

Серед базових принципів дослідження процесу формування командирських якостей у здобува-

чів ВВНЗ варто виокремити педагогічні принципи системності, неперервності, комплексності, науковості, інноваційності, прогностичності, принцип інтеграції навчальної і позанавчальної діяльності [7].

На основі вивчення наукової літератури та публіцистичних матеріалів, біографій видатних командирів, їх мемуарів визначено перелік командирських якостей. Поділяємо думку В. А. Губіна, О. С. Шадріна, А. К. Цимбала, які виокремлюють найбільш суттєві командирські якості у військовослужбовців: енциклопедичність знань, відповідальність, аналітично-синтетичний тип мислення, вимогливість, організованість, передбачливість, інтуїція; вміння швидко оцінити обстановку та прийняти оптимальне рішення, швидкість реакції, здатність до вирішення проблем, витримка, креативність, дисциплінованість, психологічна стійкість; комунікативність, здатність працювати з людьми, вести їх за собою, воля та рішучість, самостійність, вміння керувати, навчати, виховувати, організовувати, координувати, спрямовувати та контролювати діяльність підлеглих, вміння працювати зі службовою документацією, здатність до самостійних дій в складній обстановці, здатність до систематичного самостійного засвоєння навчальних матеріалів [8].

Необхідно зазначити, що успіх формування командирських якостей цілком залежить від таких факторів як: усвідомлення здобувачами необхідності набуття додаткових професійних знань; вміння планувати і передбачати послідовність шляхів в оволодінні необхідними навичками та вміннями; вміння акумулювати та систематизувати отриману навчальну інформацію, актуалізувати її та співвідносити з наявною проблемою, використовувати наявні знання у нових ситуаціях пізнавальної та практичної діяльності; прагнення пізнання нового; створення умов для самореалізації в професії [8]. Крім того, підґрунтям формування командирських якостей постають патріотизм, любов до Батьківщини, любов до військової професії, своєї спеціальності. Також варто приділяти значну увагу вдосконаленню програми формування командирських якостей здобувачів вищої освіти із врахуванням тих завдань, що наразі доводиться виконувати командирським кадрам в зоні проведення бойових дій.

Для успішного формування командирських якостей у здобувачів вищої освіти необхідно цілеспрямоване створення психолого-педагогічних умов, наближених до майбутньої командирської діяльності.

У педагогічному словнику поняття «умова» визначається як сукупність перемінних природних, соціальних, зовнішніх та внутрішніх факторів, що впливають на фізичний, психічний, моральний розвиток людини, її поведінку; виховання і навчання, формування особистості [5; 8]. На думку В. Риндак, педагогічні умови є вирішальним фактором результативності, оскільки вони формують те середовище, в якому необхідні явища, процеси виникають та розвиваються [7].

У ході дослідження окресленої проблематики з'ясовано, що в період навчання здобувачів вищої освіти ВВНЗ необхідними є такі психолого-педагогічні умови формування командирських якостей, як:

- створення позитивної мотиваційної складової при особистісно орієнтованому навчанні;
- створення позитивного стимулювання реальних досягнень здобувачів вищої освіти;
- застосування сучасних інформаційних технологій та імітаційних форм новітніх зразків озброєння у навчанні;
- наближення процесу професійної підготовки здобувачів вищої освіти до реальної службово-бойової діяльності військовослужбовців;
- збільшення практичного складника професійного навчання (виїзні заняття тактичного спрямування, тактичні навчання, відпрацювання повномасштабних військових навчань на спеціально обладнаних полігонах). Крім того, організація навчальної та повсякденної діяльності на основі вимог Статутів, строю та оперативно-тактична підготовка, виконання навчально-бойових завдань, обов'язковість виконання наказів командира, постає підґрунтям успішного формування у здобувачів командирських якостей, сприяє їх адаптації до військової діяльності;
- зміст практичних навчань для формування командирських якостей має відповідати професійним вимогам, що висуваються до військовослужбовців [5; 8].

Формування командирських якостей у здобувачів вищої освіти варто здійснювати за такими напрямками:

- безпосередній вплив професійного навчання;
- опосередкований вплив за допомогою інших військовослужбовців в ході сумісного навчання та ситуацій несення служби в нарядах або через створення бажаних умов та через стимулювання саморозвитку особистості.

Переконані в тому, що ефективність формування командирських якостей залежить від наявності у

здобувача вищої освіти прагнення до самовдосконалення, адекватної професійної мотивації. Т. І. Туркот звертає увагу на те, що висока позитивна мотивація може компенсувати недостатній рівень знань, умінь та навичок. Натомість яким би здібним і ерудованим не був студент, без бажання і прагнення до навчання високих успіхів він не досягне [8].

У цьому процесі значну роль відіграють особистісні особливості, педагогічний та практичний військовий досвід викладачів та командного складу ВВНЗ. Саме суб'єкти навчально-виховного процесу володіють значними можливостями здійснювати формування командирських якостей у здобувачів вищої освіти за допомогою особистісно орієнтованих засобів та прийомів навчання й виховання, але за умови наявності високого рівня професійної компетентності та здібностей вивести здобувачів вищої освіти на рівень самостійного розвитку.

На нашу думку, використовуючи в процесі навчання здобувачів практичні розробки педагогіки співробітництва, яка суттєво змінює суб'єктів педагогічного спілкування на основі глибокої педагогічної взаємодії та взаємовпливу, можна досягти гарних результатів у справі підготовки здобувачів вищої освіти та формуванні у них командирських якостей, оскільки за такої побудови навчально-виховного процесу постає взаєморозуміння, довіра, взаємопідтримка, готовність до творчості в професійній діяльності, розуміння сенсу свого професійного самовизначення як цінності.

У процесі формування командирських якостей у здобувачів вищої освіти доцільно використовувати різноманітні засоби та прийоми. До них належать різні види військово-бойової діяльності, спрямованої на підвищення якості бойової підготовки, а також сукупність конкретних навчально-педагогічних заходів та додаткових заходів, які використовують у процесі реалізації певного методу навчання/виховання (наочні засоби, посібники, спеціально підібрані кінофільми, відеоматеріали, художні твори із світової літератури, бесіди, збори, факти, біографії, документи, традиції тощо). Крім того, варто зважати на соціально-психологічний компонент впливу на дії та вчинки окремої особистості як члену колективу здобувачів вищої освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Нагальні потреби українського війська, зумовлені веденням воєнних дій в умовах російського вторгнення на територію нашої країни,

обумовлюють необхідність якісного формування командирських якостей у військовослужбовців. Сучасні досягнення військової психології та педагогіки забезпечують можливість ефективної підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах. Відповідно до поставлених у статті завдань було виокремлено напрями формування командирських якостей у здобувачів вищої освіти під час навчання, а також визначено педагогічні умови, що позитивно впливають на процес формування цих якостей у військовослужбовців.

Для вирішення зазначених проблем необхідно впровадити комплексні заходи, спрямовані на підвищення рівня професійної підготовки військовослужбовців. Зокрема, є доцільними:

- розроблення та впровадження нових навчальних програм. Ці програми повинні охоплювати тренінги з використання новітніх військових технологій, управління в умовах стресу та нестандартних ситуацій;

- створення інтегрованих тренувальних центрів. У таких центрах військовослужбовці з різних підрозділів могли б спільно відпрацьовувати координацію дій у різних сценаріях;

- використання симуляційних технологій та віртуальної реальності. Це дозволить створювати реалістичні тренувальні ситуації, максимально наближені до реальних бойових умов;

- посилення співпраці з міжнародними партнерами. Обмін досвідом та проведення спільних навчань з іноземними військовими підрозділами сприятимуть підвищенню рівня професійної підготовки українських військовослужбовців. Реалізація цих заходів сприятиме значному підвищенню боєздатності та ефективності українських військових підрозділів у сучасних умовах.

Отже, оскільки командирські якості у військовослужбовців формуються протягом проходження служби значний вплив на процес їх формування має професійний досвід. Подальший розвиток дослідження окресленої проблематики передбачається у створенні методичних рекомендацій для стимулювання самостійного розвитку командирських якостей військовослужбовців протягом подальшого проходження служби у військових формуваннях України.

Список використаних джерел

1. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. Київ: Радянська школа, 2020.

2. Костюк Г. С. Психологія виховання особистості. Київ: Наукова думка, 2019.

3. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Київ: Либідь, 2021.

4. Туркот Т. І. Психологія лідерства та командування. Харків: ХНУВС, 2021.

5. Іванова Н. Г. Формування професійно важливих якостей у військовослужбовців. Львів: ЛДУ БЖД, 2021.

6. Маслоу А. Мотивація та особистість. Київ: Український Центр духовної культури, 2020.

7. Риндак В. Педагогічні умови формування командирських якостей. Київ: Видавництво КНУ імені Тараса Шевченка, 2019.

8. Туркот Т. І. Мотивація у військовій діяльності. Харків: ХНУВС, 2021.

9. Гвоздьова Т. П. Впровадження інноваційних методик у військовій підготовці. Одеса: ОНМА, 2022.

References

1. Sukhomlynskyi, V. O. (2020). Vybrani tvory: u 5 t. [Selected works: in 5 vols.]. Kyiv: Radianska shkola. [In Ukrainian].

2. Kostiuk, H. S. (2019). Psykholohiia vykhovannia osobystosti [Psychology of Personality Education]. Kyiv: Naukova Dumka. [In Ukrainian].

3. Bekh, I. D. (2021). Vychovannia osobystosti: U 2 kn. [Personality education: in 2 books.]. Kyiv: Lybid. [In Ukrainian].

4. Turkot, T. I. (2021). Psykholohiia liderstva ta komanduvannia [Psychology of Leadership and Command]. Kharkiv: KhNUVS. [In Ukrainian].

5. Ivanova, N. G. (2021). Formuvannia profesiino vazhlyvykh yakosteï u viiskovosluzhbovtziv [Formation of professionally important qualities in military personnel]. Lviv: LDU BZhd. [In Ukrainian].

6. Maslow, A. (2020). Motyvatsiia ta osobystist [Motivation and personality]. Kyiv: Ukrainian Center for Spiritual Culture. [In Ukrainian].

7. Ryndak, V. (2019). Pedahohichni umovy formuvannia komandyrskykh yakosteï [Pedagogical Conditions for the Formation of Commander's Qualities]. Kyiv: Publishing House of Taras Shevchenko National University of Kyiv. [In Ukrainian].

8. Turkot, T. I. (2021). Motyvatsiia u viiskovii diialnosti [Motivation in military activities]. Kharkiv: KhNUVS. [In Ukrainian].

9. Hvozdoва, T.P. (2022). Vprovadzhennia innovatsiinykh metodyk u viiskovii pidhotovtsi [Introduction of

innovative methods in military training]. Odesa: ONMA. [In Ukrainian].

Koba Alexander

Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Researcher, Associate Professor
of the Department of Unit Management
of the National Guard of Ukraine,
Faculty of Service and Combat Activities
of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine

Koba Maria

Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor,
Senior Lecturer of the Department of Legal Support
and Law Enforcement, Faculty of State Security,
Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine

**FORMATION OF COMMAND QUALITIES
IN HIGHER EDUCATION STUDENTS
OF HIGHER MILITARY EDUCATIONAL
INSTITUTIONS: PSYCHOLOGICAL AND
PEDAGOGICAL ASPECTS**

The article explores the significance of cultivating leadership qualities in cadets of higher military educational institutions in light of contemporary challenges, particularly in the context of the Russian invasion and the anti-terrorist operation in eastern Ukraine. The authors stress that the maintenance of combat readiness in military units is directly linked to the professional training of the command staff, encompassing both theoretical

knowledge and practical skills. Key issues that require attention include insufficient training in the organization of combat operations, limited understanding of regulatory and legal frameworks, shortcomings in military and specialized training, and a lack of necessary skills for the effective utilization of modern technologies and decision-making in rapidly evolving situations. Given these challenges, there is a pressing need for the development of new educational programs that align with the current demands placed on military commanders, the establishment of specialized training centers, and the integration of simulation technologies that closely mirror real combat scenarios. Moreover, the authors advocate for enhanced international cooperation to facilitate the exchange of expertise and the adoption of best practices in the training of military leaders. A significant emphasis is placed on the creation of psychological and pedagogical conditions that support the effective development of crucial leadership qualities such as resilience, decisiveness, the ability to make quick decisions, and the capacity to lead. The proposed measures aim not only to elevate the level of command staff training but also to ensure the successful execution of military operations under combat conditions, thereby strengthening the overall security and defense capabilities of the nation.

Keywords: command qualities; military pedagogy; higher education seekers; military higher education institution; psychological and pedagogical support; military training.